MILE BUDAK

VUĆJA SMRT

MILE BUDAK

VUČJA SMRT

DR MILE BUDAK

MILE BUDAK

VUČJA SMRT

I DRUGE PRIPOVIJESTI

Z A G R E B 1 9 4 1.

IZDANO MEĐU REDOVNIM ČLANSKIM JERONIMSKIM
IZDANJIMA ZA GODINU GOSPODNJU 1942.

JERONIMSKA KNJIGA 626

NARODNA TISKARA, ZAGREB, KAPTOL 27

VUČJA SMRT

Kad ga gledaš, nema na njem ništa, što nije i na ostalim našim ljudima. Običan graničar, koji se prehranjuje u krvavom znoju lica svoga, derući se s dana u dan na mršavoj zemljici i otimljući joj svaki zalogaj, kojim mora prehraniti sebe i svoju porodicu. Običan je, svagdanji, jednostavni, priprosti naš Bunjevac, a ipak — tako je neobičan među nama!

Mati ga je rodila u planini, gdje je slučajno radila sa čovjekom na poslu, i odredila, da mu dade kakvo pustinjačko ime. Tako — plovan će već znati kog svetog pustinjaka, čije bi ime pristajalo njezinom prvijencu. Bio je krupno, čvrsto, zbijeno dijete kao bubla masla. Kad su ga donijeli na krštenje i rekli starom župniku materinu želju, on se je namrgodio, čas šutio i onda odrezao:

— Pa, ne će on jesti skakavce, da mu dajemo pustinjačko ime!

— Ne će, plovane, — odgovori smeteno žena, koja je maloga donijela — nego veli neša Anica, da mu tako dadete ime, kad je rođen u planini ka' kakav pustinjak.

— Ne blunite! — okosi se plovan. — Pustinjaci su pustinjaci, jer su živili u pustinjama, a ne jer su rođeni u pustinjama. Nijedan nije rođen u pustinji. Anica misli — e, baš je pogodila roditi ga u planini, pa da se posveti!

— Nije nami, plovane, do svetosti nego do korice kruva, al jope: jer ne bi ditetu dali tako ime, kad mu mate' tako želi, a ni ćaća mu nije protivan? Da su mu živi did i baba, mogli bi uni odrediti druga-

čije, al kad nji' nema, unda j' i pravo i pošteno, da mu određuju ćaća i mate'!

— Dok sam ja ovdje, određiva' ću ja! — odreže starac. — Nije pop samo za to, da vas sluša. Kad rečete koju pametnu, i posluša' ću, ali kad tavrljate ka' baba iz tovara, onda ću ja zapovidati!

— Pa i nije ovo tavrljanje! — branila se kuma. — Mate' mu želi, da nosi pustinjačko ime, pa neka ga i nosi.

— Reci ti materi, da ne nadiva ime mate' nego pop. Mate' rađa, a pop krsti i nadiva ditetu ime! Tako j' to odredila sveta mati Crkva i tako će biti — govorio je plovan posve odlučno, i ako ne više ljutito, uzeo nekakvu knjigu i stao je listati, govoreći: — Kad je dite rođeno?

— Tri su mu dana danas.

— Rođeno četvrti dan po svetom Anti — govorio je starac, zureći u svoju knjigu — i bi' će mu ime Ante.

— A e l' un bije pustinjak, na pomoć nam bije?! — upita kuma dosta nesigurno.

— Bije, ne bije! Ante mu je ime! — odreza plovan, zaklopi knjigu, ustane i dohvati neku drugu veliku knjižurinu i poče u nju nešto upisivati.

Na taj je način dobio ime na krstu, a kako je sa zaprekama kršten, tako je s njima i rastao, u vječnoj bijedi i oskudici, više gladan nego sit, a rijetko kada valjano obučen. Istom je u desetoj godini života dobio prve opanke. Do tada je vazda išao bos — i ljeti i zimi, te mu nije nikako išlo u glavu, zašto se ljudi uopće obuvaju. Što se njega tiče, on bi bio mogao ići i bez odijela — osim koliko je najnužnije radi pristojnosti! — i to i ljeti i zimi. Bio je toliko otvrdnuo proti svim nepogodama i neprilikama, da se je u njemu već zarana probudio smisao za filozofiranje i umovanje o onome, što je potrebno, i o onome, što je samo lijepo ili samo korisno ili lijepo i korisno, ali ne neophodno potrebno za život. Kako

im je kuća posve pod Velebitom i daleko od ostalih seoskih kuća, nijesu ga mogla mnogo smućivati u tim umovanjima opažanja na ostaloj djeci i ljudima uopće. Išao je svojim rođenim, prirodnim putom, kao da je ispaljen iz topa i baš kao tane iz čelika pao na zemlju, pa uza sva svoja prirodna čelična svojstva primio ljudsku narav i dalje se razvijao sa tim miješanim darovima.

Napredovao je napadnije, jače i brže od ostale djece, ali inače nije pokazivao osobitih znakova svoje neke posebne, neobične nadarenosti i svojih sposobnosti. Igrao se je sa ostalom djecom, tukao se i svađao, gonao se, natjeravao po pašnjacima s istim oduševljenjem i zanosom, kojim su se nadimala i ostala seoska djeca. Istina, on je rjeđe, skoro bi se smjelo reći — posve rijetko dolazio u društvo ostale djece, jer je vazda bio zaposlen u gospodarstvu, budući da je obitelj bila malobrojna, a poslovi veliki kao i u svakoj težačkoj obitelji.

Bili su ga i u školu upisali, ali ju je pohađao vrlo rijetko. Ćaća ga je trebao kod kuće, što je svakako bilo mnogo važnije, nego da gubi dane — kako je njegov ćaća mislio, a mali jasno osjećao! — derući školsku klupu i gaće. Učitelj se je malko ljutio zbog te nemarnosti, no stari ga je Luka brzo umirio, jer ga je uvjerio, da je i za učitelja i za njega mnogo korisnije, da pošalje u školu — janje.

Tako je mali Ante završio svoje školovanje time, što je naučio poznavati slova i pomalo ih sricati u riječi i rečenice. Nije se moglo na njemu primijetiti, da je tugovao za školom, ali je školske knjige sačuvao i spremio na policu u sobi. Ni ćaća ni mater nijesu ni primijetili te njegove pažnje, koju je posvetio knjigama u času, kada ih se je riješio, no poslije se čulo, da je Ante nosio sad jednu, sad drugu knjigu, čuvajući blago na paši, i čitao, i čitao, dok nije znao naizust cijeli sadržaj svih svojih školskih knjiga. Mnogi su mu se stoga podrugljivo

smijali, no neki su stariji samo klimali glavama, govoreći posve neodređeno:

— Vražije j' to pletivo! Iz rana se trn oštri, koji će ubosti.

Već je bio prešao desetu godinu života, kada mu je ćaća skrojio i načinio prve opanke oputare. Slučajno je naišao ispred Lukine kuće Jeran Matuličin i zatekao ga u poslu.

— Za koga to krojiš te opančine! — upita Jeran.

— Za mog malog Antića — odgovori Luka, brijući već zaokruženu kožu. — Ovo su mu prvi opanci!

— Nije to, moj striče, »Antić« nego Nogan, kad ima toliku nožurinu! — odgovori Jeran, sagne se i uzme u ruke kožu, koju je Luka već bio obrijao, nabo okolo naokolo nožem, da je obametne oputom i stegne tako, da koža dobije potrebni oblik opanka.

— To j' opanak za momka od dvadeset, a ne od petnaest godina i još dobre mire!

— Mom je Antiću deset, a ne petnaest godina! — odgovori Luka naoko posve mirno, ali sa neprikrivenim ponosom.

— Nek ti ga Bog poživi! Nogan, Nogan je to, a i drugačije je pravi momak. Ako ovako nastavi...

Od toga časa dobi Ante novo ime, koje se je munjevitom brzinom pročulo. Za kratko vrijeme su ga svi zvali samo Noganom i tek sad počeše opažati, da doista ima nesamo nogu nego uopće cijelo tijelo mnogo razvijenije nego njegovi vršnjaci. Napose su upadale u oči velike noge, što se nije ni opažalo, dok je hodao bos. Bile su mu noge vazda zamazane, pa se nijesu toliko odrazivale od zemlje i isticale svojom veličinom, no otkada ih poče obuvati, — oblik opanka oputara sam sobom nije nježan i spůtan osim, kada se posveti osobita pažnja i kod krojenja i kod vrnčanja, na što Luka u ovom slučaju nije ni pomišljao, — otkad Ante poče obuvati svoje djetinje noge, i otkad Jeran zape za veličinu

njegova opanka, otada svi opaziše, da je na mjestu pridjevak »Nogan« i taj mu ostade za dugi niz godina.

*

Čim je dorastao pušci, ćaća mu dozvoli, da je smije nositi, čuvajući blago po podvelebitskim brežuljcima i dolinicama. Bila je to dobra dvocijevka ostraguša, koju je Luka nabavio, jer se je i on rado otiskivao u lov na zečeve i srne.

Još je djetetom naučio praviti naboje, gledajući, kako to radi Luka, i ubrzo je bio mnogo vještiji u tom poslu od njega. Ćaći je to bilo drago, pa je znao kao slučajno i nehajno reći, kada bi ga tko imao slušati:

— Što Nogan uzme u ruke, to mu se ne otimlje!

— Na ćaću! — podrugnuo bi se tkogod.

— Prevršio je i ćaću! — odgovara Luka posve ozbiljno i nastavlja: — Ja bi' tije viditi momka, koji će se s njim uvatiti, pa za kakav mu drago posa'! Što vidi, to čini; što čuje, to zna!

Kad mu je bilo petnaest godina, ćaća ga usred ciče zime poveo sa sobom u lov na medvjede. Nijesu ništa ulovili, jer medvjeda ni ne vidješe — kad spava u jami! — ali su se zato nahodali.

— Pa, gdje je taj tvoj medvid? — pitao je Nogan, kad mu je već bilo dosta hodanja i vrludanja.

— U jami je! — odgovori ćaća, a Noganu puče pred očima: — E, da! Ko j' i vidije medvida zimi? Un dolaazi u kukuruze i drinjine, a ne krade pȍsik sa tavana!

— Već sam bije pomislije i pripa' se, da si blunast, kad zimi iđeš ozbiljno na medvida i ne dosićaš se, da un spava nigdi u brlogu — reče Luka, smiješeći se zadovoljno i uživajući u toj svojoj šali, što je sina po snijegu do koljena vodio — na medvjeda.

— A zašto smo se unda digli u planinu?!

— Na vukove! — odgovori Luka posve mirno i ozbiljno.

— Ne moremo samo ovako na vukove.

— Šalim se ja, jadan! Ja sam poša', da vidim, 'di ćemo moći nasići dosta drva, a da nas lugar ne uvati. Samo sam reka' da iđemo na medvida, da se ni'ko ne dositi, kuda iđemo. A svak zna, da se šalim, kad kažem, da iđemo na medvida.

— Unda smo morali poniti sikire misto pušaka.

— E, ne vali! Da mi mam svak zna, po što ću! I ne more se tako, kako ti misliš. Triba najprije sve dobro izviditi, pa unda drugi put poći prije dana na sigurno i sa dobrom sikirom i pilom.

— Uprav bi volije, da nam je sristi vuka.

— Pa da utečeš! — podrugne se ćaća.

— 'E l' ja?! Ako ti ne vali! Bome bi ja njega svalije, da ne bi ni uvom otresa'! Bi l' opalije, da vidiš?!

Ćaći je bilo žao naboja, ali je jača bila želja, da se uvjeri, kako mu sin gađa, pa se ne usprotivi, iako je strepio nad svakim nabojem.

— Nije mi prvi put — govorio je Nogan. — Reci, u što bi?! Ako ćeš u pupoljak na grani!

— Lako ti je tako divaniti, kad nema pupoljaka! odvrati otac, veseleći se tolikoj sinovoj sigurnosti. Izabra neki vrž na bukvi, na dvadesetak koračaja, no u tom se času pojavi među granjem nekakova ptičica. Nogan baci pušku, u jednom trenu namjeri i opali, a ptičica se svali u snijeg.

— 'Esi vidije! — usklikne on pobjedonosno. — U letu sam je!

— Baš nisi marije! — ukori ga ćaća. — I grijota je ubijati 'tice.

— Ma 'est to, ali sam tije, da vidiš! — branio se Nogan. — Tako bi' ja i vuka i medvida.

— Kad se digne 'ajka na vukove, povešću te.

— Nikidan sam reka' Dovedenu, pa mi se un naruga i smija' mi se. »Ponesi — veli — soli, da metneš vuku na rep.«

— Što si mu bije reka'?

— Da ću i ja u 'ajku na vukove. Reka' sam mu, da ćeš me ti puštati.

— I 'oću.

— Al un mi se ruga' i smija' se!

— Doveden misli, da ne more ni'ko ubiti vuka mam un. Un je jedini lovac na zvirad — tako un veli!

— E, i to ćemo viditi! — reče Nogan i baci pogled nekuda daleko preda se, prema velebitskim visovima. — Vidi'ćemo . . .

*

Vukovi su zakleti neprijatelji svih naših sela ispod Velebita, a seljani im uzvraćaju — ljubav za ljubav. Oni znadu, da s vukovima treba — pucati, a sa svatovima — pjevati, pa su se prema tome i vladali.

Rijetko je koja kuća bila bez vatrenoga oružja, koje je tu ostalo još iz starih graničarskih vremena, kada je puška bila domaće oruđe kao i sjekira. I jedna je i druga jednako pristajala graničarskoj desnici i nitko nije mogao ni pomisliti, da bi mogla doći vremena, u kojima bi se na pušku gledalo kao na neko oružje, za koje bi čak i graničar morao imati nekakvu dozvolu za držanje i nošenje. Puška prestade biti oruđe, postade oružje i od tada je graničari istom i počeše pravo cijeniti. Vidješe, da je po srijedi nešto, što njima još nije posve jasno, ali — oni su po zdravom nagonu zvijeri, koja je vazda u borbi, osjetili, da ne mogu i ne smiju biti bez tog zabranjenog predmeta. Stoga su ih i dalje zadržali u svojim kućama, baš kao i prije, sa tom razlikom, da više ne vise na počasnom mjestu, nego su sakrivene tako, da za njih ne znadu ni svi ukućani.

I Luka je imao dvije kubure, dva velika handžara, jednu starinsku pušku i dvije nove ostraguše. Radi sigurnosti je za jednu ostragušu dobio dozvolu, a ostalo je držao na sreću, pa ako ga tko uhvati — kušat će, da se iskopa s isprikom, da su mu to uspomene od pokojnog šukundjeda...

Čim je Nogan malko poodrastao, molio je ćaću, da njemu povjeri brigu za čuvanje oružja, čemu je otac rado udovoljio, čim se je uvjerio, da je mali već dorastao oružju i da ga i voli i znade rediti. Svoju je dužnost vršio veoma zdušno i savjesno tako, da su Lukine puške vazda bile najbolje u cijeloj okolici. To je znao i Doveden, ali nije htio priznati.

— Nema puške, što je Dovedenova! — govorio bi on, kada bi se sastali ljudi, koji se bave lovom i puškama. Tako je bilo i onog puta kod crkve.

— More i biti, al teško unom, 'ko se mora sam 'valiti! — pecka Rasparan i alčački se smiješi. — Goni k vragu mladoženju, koga ne begenišu cure nego stare babe! Tako i tvoja puška: 'ko je još 'vali osim tebe?!

— 'Ko se razumi u oružje i pucanje, taj je i 'vâli — odgovara Doveden ljutito i odmah oštro. — Da divanimo, na priliku, o rasparanim nogavicama ili, prosti'će ljudi, o rasparanim turovima, pitali bi' Rasparana, što misli o tom, al kad ljudikamo o puškami i ljudstvu, na priliku, unda ne će ni'ko pametan pitati, reći ćemo na priliku, Rasparana, što un o tom misli!

Rasparan je mirno i sa podrugljivim smiješkom slušao Dovedena i smišljao, kako će ga ujesti, gdje je najosjetljiviji.

— A, reći ćemo na priliku — poče Rasparan, kad je Doveden umukao, oponašajući njegov način izražavanja — što ti, dovedeni čoko, misliš, reći ćemo na priliku, o muškom turu, koga žena triba dovesti na svoj ležaj?!

Na ovaj se upit Doveden lecne, krv mu udari u lice, no kako on nije inače borbena narav, odmah se stiša i stane munjevito smišljati, kako bi taj udarac odbio. Počeše se nekoliko puta po potiljku, turne kapu na čelo, pa opet sa čela, nakašlje se, pa onda izvadi lulu iz džepa, metne je u zube i pljucne preko piske. Skoro u istom trenu izvadi lulu iz zuba i rastavi kamiš od lule, da istrese iz nje zipt, kuckajući kamišom po njoj. Pogled je bacao sad na lulu, sad na Rasparana, da ga onda baci na ljude, koji su stajali oko njih i smiješili se. Svak je znao, da će biti smijeha i huncutarije, čim se je Rasparan dao u šale i doskočice.

— Pa ni ne šališ se ružno! — reče Doveden poslije dužeg razmišljanja. Već je bio lulu posve očistio, izvadio duhankesu iz džepa, raširio joj otvor, metnuo na njeg lulu, izvadio šaku duhana i palcom ga tiskao u lulu, pazeći, da mu ne bi koja mrvica pala mimo lule ili kese.

— Kad si počeje o rasparanim stvarim, jer ne bi i o rasparanim ljudim?! — odgovara Rasparan i domeće nekoliko masnih opaski, pa završava: — Nije te dovela, da u tebi konoplju potapa, nego da s tobom radi...

— I Veljbaba j' doveje momka na ognjište, pa nikom ništa! — reče Doveden i pobjedonosno pogleda cijelo društvo, osjećajući, da je pogodio čavao u glavu. — Bolji i zet i tast nego i Doveden i Rasparan, reći ćemo na priliku.

— E, 'esi li se pomiša', 'esi, reći ćemo na priliku, vrag ti molitvicu tvoju, reći ćemo, pomiša! — odvrati Rasparan uz prasak smijeha. — Ne vidiš li, kukavče, kad ćemo o tom, reći ćemo na priliku, da j' Veljbaba 'ćer uda, pa unda potlje doveje zeta i 'ćer na ognjište, a tebe nađoše nigdi u vragu, reći ćemo na priliku, pa te zdjupiše za šišak i dovukoše u naše selo. A, reći ćemo na priliku, ti i sam znaš, da ti ni ćaća ni mate' nisu Bunjevci, nego ti ćaća

Kranjac, a mate' Šokica il Vlajinja, pa unda, reći ćemo na priliku, eto vidimo i sami, kakav je mazgilj iziša' iz te smise! Za to si ti Doveden, jer si doveden iz bilog svita za bilim kruvom k lipoj divojci...

— E, ta ti vridi! — odgovori Doveden dosta nemoćno.

— I, da ti pravo kažem, reći ćemo na priliku — nastavljao je Rasparan nemilosrdno — nije te lipo ni viditi među nami. Mam svak vidi, da nisi naš. Reka' bi', da si za rakiju isprošen, pa da se sav pritvoriš u pušku, ne bi moga' ni zeca poplašiti.

Na tu je zlobnu poredbu prasnuo u neobuzdan smijeh Nogan, koji je tu stajao i do tog časa mirno i nijemo slušao, što stariji govore i kako se nadmeću. Doveden ga je ošinuo bijesnim pogledom i munjevito osjetio, kako mu se pruža divna prilika, da prebaci svađu sa jačeg na slabijeg i izbaci kao iz praće, pa ravno u lice:

— A što se ti, bale tu, reći ćemo na priliku, lepariš, kun da i ti što razumiš?!

Nogan se trgne, naglo se uozbilji, baci pogled na ostalo društvo, pa reče neobičnim mirom, kao da jagode bira:

— Nije prilika, tetak, da ti odgovaram, al....

— Pušti ti svog ujca, netijače! — vikne Rasparan. — Ja ću njemu reći i dati mu rupčić, kakav un triba.

Zvao ga je nećakom, jer je Noganova majka iz Rasparanova sela, pa su onda svi muškarci iz tog sela ujaci, ako nijesu inače krvni rod u kom drugom odnošaju, baš kao što su mu svi muškarci iz očeva sela stričevi, ako nijesu kakav drugi rod. Svakom svi govore »ti«, ali mladi nikada ne zove imenom starijeg, pa je stoga tako i razvijen osjećaj za rodbinske veze — i tamo, gdje ih ni nema više.

— 'Esi vidije — podrugljivo će Rasparan prema Dovedenu — jadi te ne vidili, kolika si kranjska

kukavica: ja se s tobom potitravam, a ti u svom kukavičluku skačeš na dičaka, koji bi ti moga' unuk biti! E, reći ćemo na priliku, nesrićo kranjska, taj će mali tebe još zdrmati, kad bude vrime, a već sada mu puška vridi sto puta više od tvoje, i jer je bolja i jer je bolje ređena i jer je u boljoj ruci. Ne zaboravi, što ti Rasparan reče tu prid crikvom našeg svetog Roka, na pomoć nam bije!

— Ne varaj se, reći ćemo na priliku, jadan! — odgovori Doveden veoma smeteno, ne skidajući pogleda sa mladoga Nogana, kao da najozbiljnije ispituje, da li su Rasparanove riječi blizu istine. Iza odulje stanke nastavi nešto mirnije: — More biti, na priliku, i ja ne velju, da Nogan nije pravi dičak, al jope, na priliku, reći ćemo, što se un miša', kad ljudi divane?!

— More ovaki već među ljude sa dvadeset godina 'oš na vuka, 'oš na 'ajduka, a ti, eto, reći ćemo na priliku, ni sa pedeset nisi pravo prista' tu, 'di stojiš! — govorio je Rasparan smijući se tako, da je ipak sve okretao u bockanje među ljudima, otupljujući oštricu, koja bi mogla ozlijediti. Uza sve to — njegove su riječi padale kao udarci maljem. Najozbiljnije su ih primali Doveden i Nogan — svaki na svoj način.

*

Kad je šumar priređivao hajku na vukove, Doveden se sjeti Rasparanovih riječi i zaintači, da mora mladi Nogan u hajku. Šumar nije pravo razumio o čemu to Doveden vodi brigu, pa reče posve nehajno:

— Zovi, kogagod hoćeš! A 'ko je taj Nogan?!

— Nikakav baleša, al se 'oće, pa neka iđe, da gа vidimo — odgovori Doveden, kojemu je šumar povjerio dužnost, da skupi ljude. — Sin je Lukin, ispod Visuća, a istom mu je dvadeset godina.

Šumar je bio tek nedavno došao u Sv. Rok, pa nije poznavao ljudi, a uslijed toga im nije ni po-

svećivao pažnje prema vrijednosti nego — kako mu je tko naletio i kakve je prve dojmove ostavio.

Rasparan se nije nikad bavio lovom, al je Doveden pozvao i njega, da mu se naruga.

— Nađi mi dobru pušku, pa iđem — odgovori on posve mirno i bez ikakova prizvuka, da bi ga taj poziv iznenadio.

— Ja imam dvi, pa ću ti 'ednu dati — odgovori Doveden.

— Dobro, al ćeš ti najprije prida mnom pucati iž nje, a unda ćemo se polikšanati, pa da vidimo, koji bolje puca.

— Ti si sa mnom polikšanati?! — zaceni se Doveden od smijeha i poruge.

— Potlje ćemo se smijati! — odgovori Rasparan mirno.

Nije došlo među njima do natjecanja u gađanju, jer je bilo šteta naboja, a neki su drugi uvjerili Rasparana, da je puška doista dobra.

Hajka je išla posve po šumarevoj osnovi, a Doveden je udesio, da Nogan i Rasparan budu u njegovoj blizini.

— Bolje bi ti bilo, da si uzeje vraga kraj sebe nego mene! — reče mu Rasparan, smijući se. — Popi'ću ti krv i džigerice.

— Il ćeš mi, reći ćemo na priliku, rasparati krcije — podrugne se Doveden.

— Vraga ću ti ja rasparati! Mene je moja pokojna majka prozvala od milošte Rasparanom, jer sam bije raspara' svoju košuljicu od pupka pa do pete i taki skaka, a moja majka veli: »Vide moga Rasparana!« i ja ostado' Rasparan. Da — al ti to, reći ćemo na priliku, ne znaš, kad si iz daleka! Nego, prijatelju, moga' bi se ja sam rasparati od smija, kad budemo večeras išli kući, a ti obišena nosa. Vrag te je i metnije, da nam ti vodiš 'ajku na vukove! To j' moga' načiniti samo benasti vešter, koji je tuđi ka' i ti!

— Nemoj, jadan, reći ćemo, tako. Svi znadu, da sam ja prvi lovac, pa i 'ko bi drugi vodije 'ajku neg ja?!

— 'Esi ti prvi lovac, da j' sisti, pa čekati — što naleti! Al tu se 'oće srce, dovedeni moj kukavče; tu se 'oće momak, koji će vuka naći, sristi i zaklati, ako triba, i zubima! 'Esi me razumije?!

— Evo iđemo, da vidimo, na priliku — odgovori Doveden, smiješeći se sa velike visine i tražeći očima Nogana, koji je bio zamakao za neki grm. Nego, ja velim, da tu nema vukova, a što i' je i bilo, otišli su na dalmatinsku stranu. Ja ti velim.

— A koji se uno vrag, ako nisu vukovi, šulja oko naši' kuća i torova, čim pane noć?! — iznenadi se Rasparan. — Za kog onda vraga priređujemo ovu ajku?! Zašto su i' priređivali i naši didovi i naše ćaće?!

— Ne bluni, kad si pametan, na priliku! — odvrati Doveden veoma dostojanstveno i samosvijesno. — 'Di ste vi prije imali lovce, ka' na priliku — tebe — 'e li?! — uleti mu Rasparan u riječ i prasne u smijeh.

— Smija se ti il plaka' — na priliku, reći ćemo, sve'edno ti je. Vukova više nema, otkad ja bazam sa ovom puščetinom, pa gotovo!

— Ja sam 'ednog i nikidan vidije! — dobaci Nogan iz udaljenosti od tridesetak koračaja. — Nego nisam ima' puške, pa sam ga kamenjem potira' od blaga.

— Kamenjem potira' vuka?! — vikne Doveden i prasne u smijeh. — Un, na priliku, reći ćemo, kamenjem gona vukove ka' prasad!

Nogan je pocrvenio i šutio, a Rasparan raspali:

— U momačkoj ruci je jači štapić nego puška u ženskoj šačici, reći ćemo na priliku! 'E l' ovako?!

— Samo ti goni svoju — odgovori Doveden mirno, a smijeh se izgubi sa njegovih usana.

Hodali su do kasno poslije podne i doista — nigdje ne vidješe ni vuka ni njegova traga.

— Il' su općutili Nogana, pripali se i pobigli — govorio je Rasparan — ili si im, reći ćemo na priliku, ti, Dovedene, javije, da se sklonu, dok lovci prođu. Sad bilo 'edno, bilo drugo, vukova nema.

— 'Esam li ti reka'?! — upita Doveden pobjedonosno.

— Nikad u životu nisi pogodije, ali danas pogodi, pa — što 'est 'est: Vukova nema — govorili su, kad je hajka obustavljena i svi se sastali za povratak kući.

— Ne tako, tetak! — usprotivi se Nogan. — Vukova ima, al smo krivo išli, kao da smo se digli — da i' ne nađemo!

Svi se u čudu zgledaše, osjećajući, da je doista tako. Vukova ima. To svi znadu, za to su se i podigli u hajku, a što ih ne nađoše danas — znači da su krivo vođeni. Vukovi su u Velebitu i u podvelebitskim kosama i glavicama. To je sigurno i to je jasno svima.

— Kad vam ja, na priliku, velim, da i' nema, unda i' nema! — reče Doveden samosvijesno. — Ako i' je prije i bilo, sada i' više nema.

Svi su šutjeli i gledali ga tako, da nije bilo jasno, da li se s njim slažu ili mu samo ne prigovaraju — neki, jer ne će da se miješaju, drugi, jer su mu rod, treći, jer su prijatelji i slično. Nogan je stajao postrance i promatrao to društvo stisnutih usana. Časak je mramorkom šutio, očekujući, da će progovoriti koji stariji, no kada nitko ne obijeli zuba, pomakne se on malko naprijed, pa reče posve mirno i čedno, skoro sramežljivo, kao da se boji, da ne bi koga povrijedio u njegovoj taštini:

— Tetak Doveden se vara. Vukova ima i ja ću vam doniti njiove kože!

Njegov je glas zvonio, kao zvono, kada se oglašuje sa jutarnjim pozdravom Gospi, a stas mu se je nekako izvio visoko iznad svih ostalih, i ako nije bio po stasu najviši. Poslije njegovih riječi nitko se ne usudi progovoriti, pa i samom Dovedenu zape riječ u grlu.

Sve su oči ukočeno bile uperene u Nogana.

*

— E, nesritno dite, što učini! — reče mu ćaća Luka vrlo prijekorno, kad su bili sami na putu kući. — Ni'ko te nije vuka' za jezičinu, ni'ko te nije gonije, da se javljaš, pa si moga' mučati. 'Di se ti moreš goniti sa lovcem ka' je vridni i pošteni Doveden?! Nemoj se ti vozati na Rasparanovim kolicim i slušati što un tovrlja. 'Est un i pošten i pametan, al je un podrugljivac, da bi se vragu pomokrije, prosti'ćeš, među oči, pa da ne opazi, s koje je strane kapnulo.

Nogan je šutio kao ribica i slušao očeve riječi.

— Rasparanu se ni ne zamira. Un more divaniti svakom svašta, pa nikom ništa, al ti ne smiš. Ti moraš i dvaput i triput vagniti prije nego rečeš među ljudim. Kad ništo reče uni, unda mora dobro promisliti prije nego prigovori i uni, koji bi moga' znati, a pogotovo ti, koji još ne znaš ni čijim zubim kruh ideš.

— 'Est to, ćakane — progovori najzad i Nogan, otežući svaku riječ. — Ja znam, što sam reka', pa — što reka', ne poreka'!

— Ma, 'di ti je mozak, Bog s tobom bije i Majka Božija?!

— Vele, da j' u glavi, a ja uprav ne znam — odgovori mladić slobodnije i nasmiješi se. — Nego ćakane, ne stiče se mozak s godinami nego sa rođenjem, pa — što ti je, to ti je. S kim se ne rodi, ni nema ga.

— I ti uprav ozbiljno misliš, da si pametno reka' uno među ljudima? — začuđeno će Luka i zastane u hodu.

— Najozbiljnije mislim, jer znam, da j' pametno! Pa, to i ti znaš, samo nisi kadar misliti ovako, kako je istina, jer je Doveden reka' drugačije. Misli svojim mozgom, pa ćeš viditi. 'Ko od nas ne zna, da j' pun Velebit vukova?! Triba i' samo znati naći i pobiti.

— A ti 'š to pogoditi, kad ovoliki lovci ništa ne učiniše?!

— Uprav ja glavom, ćakane! Vidi'ćeš još noćas.

Luka je zanijemio i samo vrtio glavom kao da mu je na peru, a sin ga promatrao, smiješeći se. Iza dulje stanke reče Nogan:

— 'Esi vidije čuda: i pametni ljudi pobudale i ne će da misle svojom glavom, kad im je lakše slušati drugoga! Doveden je 'tije pokazati, da svi lovci skupa ne mogu, što un more sam: sutra će sam u Grabar i ubiti vuka.

— E, to ne će! — usprotivi se spremno Luka. Un je plašiv ka' zec, pa i iđe samo na zečeve.

— Eto vidiš! — usklikne Nogan i udari dlanom o dlan. — Sada i sam dolaziš k sebi. Ja sam uno reka' samo, e da bi' te prenuo, da se probudiš! Doveden ni nije lovac na vukove, a vi svi upiljili u njega! Vidi'ćeš noćas, ako meni Bog dade zdravlja i sriće!

Još zavida je Nogan iskopao iz zemlje Perjasovu ovcu, koja mu je jučer crkla, zamotao je u vreće i spremio; zatim je uredio obje puške, večerao dobro se obukao, uzeo sa sobom mlađeg brata Nikolicu, da mu pomogne nositi i — rekao ćaći, da odlazi na vukove. Nije bilo Luki drago, al mu nije rekao ni bijele ni crne. Kad je pred ljudima rekao, da će donijeti vučje kože — red je, da ide po njih. To je za Luku bilo tako jasno, da uopće nije ni pomislio, da bi sina odvraćao. Naleti mu misao, da bi ustavljao Nikolicu, jer se poboja, da će ga pomesti u planini, no onda mu munjevito sijevne u glavi i druga misao: potrebno je, da Nogan ne bude sam, jer je

najteže samu čovjeku. S toga ne reče ništa i pusti ih, da u miru otidu.

Nikolica je neko vrijeme šutke išao iza brata, pazeći, da ne stane na grumen leda i da se ne poskližne. Prtina je bila sva zaleđena, pa su pojedini, samostalni komadi leda izmicali ispod nogu kao da su živi. Braća su na to pazila vještinom onih, koji su donijeli u krvi osjećaj za takove prilike i pogibelji, pa im se činilo, da — drugačije ni ne može biti.

— Kako ćeš ti to, kad danas toliki ništa ne učiniše?! — upita Nikolica poslije dulje šutnje.

— Više urade dva vola u jarmu neg stotinu volova na pašnjaku! — odgovori Nogan. — Triba ići na vukove mozgom, a ne nogami.

— Pa, ovaj, kako? — pentao je Nikolica u neprilici.

— Tako. Ne ćeš vuka namamiti klepkom ni ubiti krunicom. Triba sa svakim, pa i sa zvirkom, unako, kako una razumi...

— Pa, znam: doći će vukovi na ovcu, al će i nas pojisti...

— E, to je uno: samo nek dođu, pa ćemo viditi, 'ko će koga!

*

U kući nije nitko čuo, kad su se Nogan i Nikolica povratili kući, pa je Luka još prije dana ustao, na brzu ruku navukao na sebe odijelo i pretrčao na sjenik, da vidi, da li su se povratili. Lagano se je popeo po ljestvama i oprezno odškrinuo vratašca.

— Tu smo, tu smo, ćakane! — javi mu se Nogan.

— 'Este li sritno?! — upita otac veselo, osjećajući kao da mu se je odvalio sa srca težak kamen.

— Sritno i veselo, ćakane! — odvrati Nogan, smijući se. — Kako smo mislili, tako smo i radili.

— Al vukova nije bilo!
— Bog s tobom! Kako ne bi bilo vukova, kad im je Velebit kuća?!
— Pa?! — upita Luka nekako bojažljivo, kao da se plaši sinova odgovora. — 'Este li koga vidili?!
— Vidi'ćeš i' ti! — javi se Nikolica iz slame, ispod debeloga biljca. — To nit je bilo nit će biti, što učini naš Nogan!
— To j' sve zato, što si i ti bije š njim! — reče Luka kao malu porugu, samo da lakše prenese svoju veliku sreću i zadovoljstvo, što mu se sin nije osramotio. — I ubije ti, veliš, a, Nogane?!
— Ne 'ednoga, ćakane, nego ravno sedam! — odgovori Nogan, ustajući.
— Ne bluni, jadan, kad si pametan! — iznenadi se otac. — Kakvi' sedam, Bog bije s tobom!
— Eto, ćakane, što mali', što veliki', ravno sedam glava! Sad ćemo po nji', pa' 'ajde i ti s nami.
Luka se je zabezeknuo, zinuo od pustoga čuda i šutio, jer nije znao, što bi rekao.
— Sedam, sedam, ćakane! — potvrđuje i Nikolica. — Vidi'ćeš i'! Svaki je ka' šiljeg.
Brzo su se obukli i sišli sa sjenika u kuću.
— Ja bi', ćakane, uzeje konje i sanice, — reče Nogan — da dovlakam une gadove.
— Sad radi, štogod 'oćeš! — odgovori Luka kao iz nekog bunila, jer još uvijek nije pravo vjerovao svojim ušima, a nije opet imao razloga, da ne vjeruje, kad sluša, kako mu oba sina govore i kako se drže.
Ubrzo puče glas po svim selima kao topovska paljba. Mnogi su odmah povjerovali, dok su drugi sumnjičavo klimali glavama.
— Kako bi moga' učiniti, što nije moguće učiniti?! — reče neki pred Rasparanom, koji je u duši malko sumnjao u potpunu istinu, ali mu je i najpretjeraniji glas bio dobro došao, samo da može tim jače pritisnuti Dovedena.

— Kad čovik zna, i 'oće, ništa nije nemoguće! — otkreše on. — Nogan vridi svoga Nogana! Mlad je un, al zna, kako se ide na vukove, a un bi tako i na medvide, jer mu je Bog da' Svoju Iskru!
Jedva je udesio sve poslove u kući i oko kuće, da čim prije ode k Lukinoj kući, da sam svojim očima vidi tu silnu lovinu i da dade oduška svome veselju i zadovoljstvu, a — onako u potaji, u nekom skrovitom kutiću duše — bio je živ i komadićak željice, da se i sam uvjeri, da je doista sve istna, što ljudi pronesoše selima. Kad je stajao iznad sedam povaljanih krvoločnih zvijeri, nije se mogao svladati, da Nogana ne zagrli i ne izljubi kao svoje dijete.
— Bog te poživije, Nogane, vučja smrti! — vikao je kao da dovikuje u drugo selo. — Nek se prid tobom sakriju svi Dovedeni, svi vešteri i svi lovci, a s vukovima ćeš ti sam urediti!
Doveden se nije dao ni blizu, no Rasparan potraži njega, da mu sve potanko ispripovijeda.
— Pa potrova' i' je ka' mačke, a nije i' ubije ka' pravi lovac, što ubija vukove! — reče Doveden.
— 'E l' i' potrova', 'e l' i ubije iz puške, e' l' i' zubim zakla' sve ti je to, moj Dovedene, jednako. Glavno je, da je oko torova sedam vukova manje!
— I da ti pravo kažem — govorio je Doveden tiše, kao da želi, da previše ne ubije Noganov ugled i slavu: — vukove je ubila una Perjasova ovca, a ne Nogan.
Na te riječi priđe Rasparan k Dovedenu i veoma oprezno uzme njegovu glavu među svoje dlanove i stade prisluškivati, govoreći tiho:
— E, da . . . Vruć si, vruć . . . Lezi ti u postelju, najbolje će biti, a ako te bude tribalo vezati, ja ću se naći tvojima pri ruci. Samo lezi, kukavče moj, e da bi te to, s Božijom pomoći, prošlo. U Boga je sve moguće.
Ostavio ga je sa podrugljivim smijehom i otišao.

— Pop ga nasilu krstije Antom, ne znam 'ko ga prozva' Noganom, a on je samo Vučja Smrt i tako ćemo ga zvati! — govorio je Rasparan svakome, tko ga je htio slušati i sada ga tako zove ne samo cijeli Sveti Rok nego i ljudi iz daleke okolice.

---

* Plovan = župnik. — Posik = suho meso za zimu. — Veštar = šumar. — Biljac = gunj, pokrivač. — šiljeg = ovan od dvije godine.

D O 'E D N O M

Na sajmu stiska i vreva kao obično na sajmovima. Mnogi su nešto donijeli ili dognali, da prodaju, mnogi su došli, da kupe, što trebaju na gospodarstvu, a mnogi su došli — iz običaja. Svako selo ima takvih »sajmara«, koji sajmenim danom idu k općini samo zato, što je sajam, a kad su već tamo, onda moraju u birtiju, da štogod pojedu i popiju, te redovno nekoga ulove, da plati.

Tako jednog sajmenog dana sjedi Luka Miletić iz Gaja pod lipicom i kao navijen stroj maše granom nad oklopljenom kačicom meda, a muhe ga i ose oblijeću u cijelim rojevima, pa kad ne mogu do meda, one padaju po njemu, te je u gdjekojem času izgledao kao panj, na koji se uhvatio roj pčela. Tkogod prođe kraj njega, nadviri se nad kačicu, pa odmah i sam počinje da lamata rukama oko sebe i da se brani od napasnih životinjica, a za med nitko ni ne pita, jer ljudi idu za poslovima, koji su ih doveli na sajam.

Istom oko deset sati stade prvi kupac kraj njega, pozdraviše se, upitaše se za zdravlje i pogledaše jedan drugom u oči, kao da se nijemo ispituju:

— Meda!? — ponudi Luka.

— Uprav bi ga triba', — odgovori onaj i počeše se po zatiljku, turnuvši kapicu malko prema čelu. — Pošto?

— Po krunu — odgovori Luka i poče brže mahati granom, da prijatelj bolje vidi robu. — Ka' žuti cekin!

— 'Est to, al' skupo mi je — odgovori onaj u neprilici i odgega dalje. — Još ću viditi.

Dok su njih dva razgovarali, skupilo se kraj kačice nekoliko besposlenih »sajmara«, pa sve ko iz daljega stali zavirivati u nju i škiljiti na med.

— Pošto!? — upita jedan posve odlučno i maši se rukom u kacu.

— Ehe, pobratime! — vikne Luka. — Ne diraj, jadan, zamazat ćeš prste!

— Ne boj se ti! — odgovori onaj i htjede svakako prstom dokučiti med, no Luka ga uhvati za ruku i izvuče mu je iz kačice.

— Kako ću, moj po Bogu brate, kupiti, ako ne daš, da kušam, 'e li valja!? — iznenadi se onaj i ko u pustom se čudu zagleda u Luku. Di si ti vidije, da se med prodaje, a da se ne da kušati?!

Luka je bio u velikoj neprilici, jer nije nikada išao sa ćaćom, kad je on prodavao med, pa da bi bio mogao viditi, kako se ta trgovina obavlja, ali mu ipak nije nikako išlo u glavu, da bi morao svakom dopustiti, da brlja zamazanim prstima po medu. On je bio neiskusan momak od osamnaest godina, a to je baš ono doba, kada probijaju nausnice i momče ponosno pomišlja, da je već čovjek, pa mora biti u svemu samostalno i odlučno. Tako je bilo i Luki. Nije htio pokazati, da on ne zna, kako se trguje sa medom, pa stoga malko namršti obrve, uozbilji se i reče odlučno i odrezano:

— Pa, lipo, lizni!

Onaj malko zgrči kažiprst i dobro potegne, natrpa u usta i stane lagano i znalački mljackati, kao da stručno istražuje okus i mirise medenih trava, a zatim opet upita, oblizujući prst i brkove:

— Pošto!?

— Po krunu — odgovori Luka, a onaj zavrti glavom, kao da su ga uhvatili grčevi u želudcu, pogleda Luku podrugljivo i lagano odgega kroz sajam.

Iza toga zaredaše ko za okladu sve ovakvi, koji su dobrano potegli prstom, pitajući za cijenu, i odlazili, kao da mu se podsmjehuju. Luka je neumorno razgonio rojeve muha, osa i pčela, koje su se također pojavile u velikom broju oko njega, odgovarao na svako pitanje svoje obično »po krunu« i sa zebnjom gledao, kako meda nestaje, a da nije prodao ni jedne kapi. Bila je strašna vrućina, sunce je sve kroz lipovo gusto lišće iskeljilo u njega svoje žarke oči, kao da i ono želi liznuti malko meda, no usprkos te žege Luku je podbijao leden znoj, kada je pomišljao, kako će ćaći na oči sa praznom kacom i bez solde u ćemeru. Zanio se teškim mislima, zabrinuo se, uzvrpoljio se na tvrdoj kamenoj ploči, na kojoj je sjedio i kao stroj odgovarao: »Po krunu« . . . »Po krunu« . . . »Po krunu«, a tuđi su prsti letjeli ispred njegovih očiju kao usijani ugarci u kačicu, pa u usta, te od njih, od tuđih zamazanih prsta, nije više vidio ni kačice ni ljudi ni sebe samoga. Pred njim je samo stajao ćaća Mateša, krupan, crn, zauzdan silnom brčinom, mrk kao sveti Ilija i pitao ga užarenim pogledom, gdje je med, gdje li su novci, a Luka se tresao više od pustoga srama nego li od straha i pentao neke posve nerazumljive i nesuvisle riječi i izgovarao isprike. U tim je teškim i tjeskobnim časovima posve zaboravio, da je on već momak od osamnaest godina, da mu je već i paperje probilo usnicu — sve je to zaboravio, gledajući u poštene, ali stroge oči svoga ćakana, pa počne skoro poluglasno pentati: ». . . Pa znaš, ćaća . . . samo su lizali . . . Znaš, samo su prolazili . . .«

U tim i takvim mislima zaboravi na cijenu meda i poče svakome, koji ga je upitao: »Pošto?«, odgovarati kao navijen stroj:

— Lizni, pa prolazi!

Smrklo mu se pred očima i nije pravo ni vidio, koliko je bilo tih mušterija, no bio bi se mogao zakleti, da su svi ljudi, koji su se našli na sajmu, zaredali ispred njega i lizali med, a on samo ponavljao svakome:

— Lizni, pa prolazi!

Nenadano mu puče magla pred očima, a na oči pade duga kosa, kako je glavom omahnuo, pa ustade, kao da ga je netko šilom ubo. Bilo mu je posve jasno i očito, da je to bezobrazluk i lopovluk, što se s njime čini, jer tko hoće žeti, mora i orati, tko želi u kolo, mora se i obuti, a tko hoće med lizati, mora ga i platiti. Nitko nikom ne da ništa badava, nitko nikom ne nosi ništa na ponudu ni na tanjuru, a kamo li u cijeloj kaci. Nema toga nigdje na svijetu, to ne može biti ni u Lovincu, pa da je sto puta »vrilo mudrosti« i »sridina svita«, nema toga ni u kakvom plodu ni u rodu, pa ne može biti ni u medu, pa da na pčele ne treba nikada uprav ni pogledati! Luka se sav uzbunio, zajapurio, a u licu mu se smiješao sram i bijes, pa rikne kao ranjena zvijer:

— Ližite, ližite, al' ćete ga skupo platiti!

Vičući te riječi, pograbi za uho kačicu, koja je već skoro bila posve prazna, razmahne s njome i poče mlatiti, udarati i nemilosrdno lupati, koga je samo mogao dokučiti i dohvatiti. Nasta gužva, nasta lomljenje, vika, zapomaganje i urnebes, a Luka se rasprašio i udara ko bijesan, vičući iz svega glasa, što ga je grlo nosilo:

— Lizao, ne lizao, platit ćeš.

Kad su se sajmari što izmakli, što razbjegli, a oružnici primakli, Luka teško odahne i sjedne na ploču, na kojoj je prosjedio cijelo prije podne i mirno gledao, kako mu odlizaše sav med. Teško je dahćao i lijevom rukom brisao ledeni znoj sa čela, držeći u desnoj preostalu dužicu od kačice, koja se sva razletjela u sastavne dijelove tako, da je svaka ostala duga odletjela na svoju stranu. Medu nije bilo ni traga ni glasa, osim što su tu i tamo na zemlji bile cijele crne hrpe muha i osa, koje su sigurno pale na mrvice meda, baš kao što su potpuno pokrile i sve komade kačice. Lukin se pogled zaustavio na hrpama tih odvratnih životinjica, pa ne opazi, kad mu pristupi oružnik, stade kraj njega i reče mu:

— Što si to učinio?

— Pa, eto, gospodine! — odgovori Luka posve sabrano i već prilično smiren. — Bili su navalili na me ka' te mušerine i ose...

— Kad si bio budala, pa pustio! — odgovori oružnik skoro podrugljivo.

— E, a nu, gospodine. Bije sam budala, al' — do 'ednom — reče Luka i odbaci iz ruke i posljednju dužicu. — Med su 'ili, pa su i platili!

Oružnik je nešto zapisao i otišao za drugim poslom, a Luka neko vrijeme kao u čudu i neprilici gledao oko sebe, a zatim se digao, pa i on pošao kući. Glas o njegovoj prodaji stiže do kuće prije njega, pa ga ćaća dočeka sa podrugljivim smiješkom. Luka protrne i zastade u hodu, a u grlu mu pade nekakva teška suša, kao da će ga ugušiti.

— Prodade li, prodade, sokole? — reče ćaća Mateša.

— Pa, eto, ćakane, ja sam uprav ka' mislije — poče Luka mucati i pentati. — Ja sam mislije, da će biti ljudi i viditi... Tako — da će i prestati. Što ne valja, ne valja, pa ne ide, pa — da će i prestati sami, a kad sam vidije, da su okrenuli...

— Ti si ka' mislije — reče Mateša mirno i ozbiljno — da će to s mirom proći, 'eli? A, kukavče moj jadni, kako more proći s mirom, kad ti 'ajduci muku tvoju poidoše, a!?

— Mora' sam, ćakane — pentao je Luka.

— Ne velju ja, da nisi mora', al' si mora' još prije i ne svojom poštenom kačicom, da ostaneš i brež nje, man kočinom, kukavče moj! Kakav mir, kakvo li što!? — poče Mateša vikati, kao da istom sada ulazi u tu cijelu čudnu dogodovštinu.

— Pa, i ja sam, ćakane, bije miran samo — do 'ednom! — reče Luka sigurnije.

— Ma, e, e, do 'ednom! Svi smo mi mirni do 'ednom, al unda — ne svojom poštenom kačicom, man kočinom ga po glavurdi, kukavelju moj, da mu ćiverica pukne. Ko, liže, nek i plati!

— Ma, eto, da 'ednom, — ponovi Luka već posve miran — al sam unda zaboravije na kolac, man bi bije tuka i kaležom, da mi je bije pod rukom...

KUKAVICA VAZDA STRADA

Na malom je gospodarstvu u Rimu broj 66. — to je u Zagrebu! — vladala vesela užurbanost: sva je kućna čeljad bila zaposlena pospremanjem soba i uklanjanjem uspomena i ostataka od prošle noći. Sinoć je bila puna kuća rodbine, prijatelja i znanaca, koji su se utapali u zdravicama, pjesmi i laganim pričama, slaveći domaćinova zaštitnika i imenjaka svetoga Mihovila, pa je poslije njihova odlaska ostalo rasuto posuđe po svim stolovima, a ostaci jela su bili prikupljeni u kuhinji.

Domaćica se ljutila na svoje pomoćnice i neumorno opominjala, određivala i svjetovala, kako treba urediti ovo ili ono, dok je domaćin Mihalj sjedio u naslonjaču, promatrao tu žurbu i gužvu i zadovoljno se smiješio. Vjerojatno je još jednom proživljavao sve, što je prošle noći čuo i vidio, ako nije snovao kakve zanosne i varave osnove za budućnost.

Iz misli ga je trgla neka neobična buka, koja je dopirala iz vrta. I psi su se uznemirili i stali lajati, a Dikić je upravo bijesno trzao lanac i srtao prema vinogradu, te kako bi koji put naglo trgao lancem, tako bi mu svaki put remen oko vrata pretrgao glas u grlu.

Gospodar Mihalj ustane, priđe prozoru i zagleda se van, ali ne vidje nikoga. Makne se pred drugi prozor, e da bi otuda vidio više, ali ne vidje ni otuda nikoga, pa poravna odijelo i pođe na verandu, a otuda niz stepenice na dvorište.

Čovjek je od četrdesetak godina, osrednjega stasa, redovno dobre volje i onda, kada drugi drže, da bi trebalo bjesniti ili očajavati, no bilo bi posve

krivo zaključivati iz te činjenice, da se ne zna ljutiti. I te kako se zna zajapuriti, naduti i upravo rasprsnuti, kada mu tkogod stane na živce. Istina, za nekoliko se časaka opet smiri, povrati se, oko očiju mu se nabere smiješak i — zaboravlja. Najčešće se naljuti, kada opazi, da mu je tko oštetio koju voćkicu ili posjekao koji mladi hrastić, a na ženu se zna naljutiti, kada opazi, da djeci dopusti, da idu u vinograd prije berbe. On je naime tvrdo stajao na svojoj odredbi, da se vinograd »ne smije podbirati nego samo obirati«, kad je za to vrijeme.

I jučer se malko ljutnuo, kada je opazio, da je tamo do ceste grožđe prorijeđeno, te nije mogao ustanoviti, tko ga je »podbirao«, pa je samo psovao posve općenito i neodređeno, a da se nije naljutio ni na koga određeno i jasno. Žena je smatrala svojom dužnošću, da naglasi, kako djeca nijesu tamo bila, ali je u isto vrijeme dala sinu očima znak, da se ukloni, jer je znala, da je on — »podbirao«, iako ne tako do ceste. I curice su se izgubile u dvorištu — bilo ih je troje djece — da ne budu na udaru, jer iako ne prijeti opasnost, da bi moglo biti batina, ipak se vazda dobro ukloniti, dok — pregrmi!

Stupao je veoma žurno i odlučno niz stepenice i odmah pomislio, da je možda tko strani u vinogradu. On je doduše udario pet redova bodljikave žice oko cijeloga posjeda, ali je to samo protiv poštenih, a za nepoštene nije — nego izazov. Njih draži, da razvale i ogradu i da onda naprave štetu.

— Sigurno je netko u vinogradu! — mislio je on, kad mu zvisne u bubnjiću glas susjeda Slavića Zajca:

— Evo ga, doktore!

— Koga »evo«? — upita Mihalj i požuri prema livadi iza vinograda, otkuda je dopro Slavićev glas.

— Evo lopova! — odgovori Slavić i ispade iza visoke brajde pred doktora. — Ulovio sam ga u tvom vinogradu.

Slavić je lijep seoski momak, u cvatu mladosti, u zanosu svojih 20 i nekoliko godina, izvrstan susjed i veoma počašćen time, što je član jednog hrvatskog društva, u kom je njegov susjed doktor Mihalj starješina i u kome obvezatno govore jedan drugome »ti«. Ta ga je činjenica još više povezala s Mihaljem, no što bi to inače učinili sami susjedski dobri i pošteni odnošaji. Ovako su pripadali jednoj posebnoj obitelji, koja nije vezana krvlju nego idejama, idealima, osnovama i radom za isti veliki cilj cijeloga naroda. Tako su barem oni vjerovali i radili...

Za jaku je držao momče od dvadesetak godina, mršavo, blijedo, u posve trošnu, izlizanu odijelu, kroz koje su se isticali laktovi i koljena kao oglodane kosti. Bilo je svježe jesenje jutro, ali nije bilo onoliko hladno, koliko je studen izbijala na mladićevim rukama i ispitom licu. Sav se tresao i nekako propao u svoje bijedne prnje, a glavu duboko oborio na prsa.

— Ja ti dolazim ozdol od susjeda Štefa i čujem, kako netko šapuće — pripovijedao je Slavić povišenim glasom, a iz očiju mu je sijevao velik pobjedonosni plamen. Odmah sam znao, da je to u tvome vinogradu, pa usitnim korake i malko se prignem i potulim, a požurim, da mi ne bi izmakli... Je, al ti tati paze, pa jedan klizne kao strijela Božja u tvoju šumu preko ceste, a ovaj se počne provlačiti između žica, da će za onim... »Ne 'š uteći, ti vrag mater tatsku!« — viknem ja i jednim skokom sam bio kraj njega, pa kako sam ga uhvatio, evo ga i sad držim! — govorio je Slavić na dušak.

Iza tih je riječi zastao, stresao mladića kao praznu vreću i zagledao se u njega, smiješeći se veoma zlobno i podrugljivo, govoreći:

— Tat Kristušev! Ne će ti više nikad pasti na um, da ideš u tuđi vinograd! Zapamtit ćeš svetoga Mihalja!... Znaš, doktore, ja bih njega sam iz-

mlatio, čim sam gá uhvatio, al ti nijesam htio oteti to zadovoljstvo, pa sam ga dovukao, da ga ti isprebijaš, neka lopov zapamti, kako se pljačka tuđe dobro.

Doktor je prišao k onoj dvojici i posve mirno promatrao prestravljenog mladića, koji se jedva usuđivao, da podigne prema njemu svoj mutni umorni pogled.

— Hoćeš li ga ti — upita Slavić nestrpljivo — il bi ipak bilo bolje, da ga ja izdevetam?!

— Čekaj, čekaj, Slaviću! — odgovori mu doktor. — Ima za to još vremena. Ne će nam uteći. Sad ga pusti, da se porazgovorimo.

— Što tu treba razgovarati sa fakinom?! — usprotivi se Slavić. — Ja sam ga svojom rukom izvadio iz tvoje ograde, pa ne će sada tajiti, a što treba drugo pitati?! Treba mu samo naravnati leđa, da zapamti, kako se ide u ljudske vinograde. Ako ga ne ćeš ti, ja ću ga!

— Otkle si ti, mladiću? — upita ga Mihalj posve mirno.

— Iz Like, gospodine — odgovori mladić bojažljivo, nesigurno i uzdrhtanim glasom.

— Lika je velika. Iz kojeg si mjesta?

— Tamo od Gospića, gospodine.

— Svi ste vi Ličani »iz Gospića« ili »od Gospića«! Reci ti meni, iz kojeg si sela — odgovori mu doktor i nasmiješi se toliko prijateljski, da se i mladićevo lice razvedrilo, pa odgovori mnogo sigurnije:

— A što ću vam, gospodine, kazivati, kad vi i tako ne ćete znati, kad vam i kažem, otkud sam?!

— Samo ti reci, pa ćeš vidjeti, da li ću ja znati ili ne!

— Iz Sinjca sam, gospodine — — Al nemojte me biti, Bog vam da'!

— Sjedi! — odgovori Mihalj na silu dosta tvrdo i oporo. Mladić se spusti na ledinu, kao da mu netko kosom podreza noge, a pogled mu se ukoči na gazdinu licu. Jedva je sastavljao riječi i šaptao:

— Bog vam dava, gospodine! Bije sam gladan, pa sam mora'.

— Kako ti je ime? — pitao je doktor, dok je Slavić sve podrhtavao od nestrpljenja, kad će već jednom početi ozbiljan posao.

— Što ti treba znati, kako je fakinu ime? — upade Slavić. — Ne ćeš ga i tako predati policiji, pa ga izmlati — bezimeno! On će već znati, kome su batine namijenjene!

— Kako ti je ime? — ponovi Mihalj pitanje, a mladić svrne na njega svoje velike plave oči, koje je bio ukotvio za Slavićeva nesmiljena usta. Jedva čujno prošapće:

— Mile Jerković, gospodine, jadna mi moja majka — — Ime mi je tako — — Mile Jerković — — Al ne bi' ja, gospodine, da me nije nagnala ljuta glad i potreba — — —

— Jesi li već kada bio zatvoren radi krađe?!

— Nisam, gospodine, ni kra', a kamo li zatvoren radi krađe.

— Zašto si išao u vinograd?

— Da se najedem, gospodine! — odgovori Mile, a oči mu se još više pomutiše, nego li su bile mutne, nevesele. — Gladan sam bio, gospodine — — —

Slavić ga je podrugljivo gledao i smijuljio se, kao da mu šapuće: »Čekaj, čekaj još koji časak, pa ćeš se već najesti, kako ti dolikuje!?...«

— Kada si zadnji put jeo? — nastavljao je Mihalj istragu.

— Sinoć, gospodine — — — Sinoć sam jeo.

— Onda ne možeš reći, da te je glad nagnala u moj vinograd!

— E, gospodine, al ja sam sinoć pojeo samo komadić kruva, da sam krož njega vidije nebesa! — odgovori Mile sa toliko uvjerljivosti, da se i sam Slavić nekako slegao, a napetost njegovih mišica,

koje su bile spremne na tučnjavu, naglo popustila. — Već me osam dana mori ljuta glad, pa smo se već sinoć dogovarali, kuda bi, da se najedemo — pripovijedao je sve slobodnije i lakše, jer je vjerojatno nekako već bio osjetio, da možda ipak ne će biti bijen. Govorio je oprezno i promišljeno: — Eto: ka' ukleto, pa nigdje rada, da se mogu najesti, a živjeti se, gospodine, mora.

Doktor se zamislio, slušajući, kako to seosko momče miješa književni jezik sa svojim seoskim narječjem, a da ni samo ne zna, gdje prestaje narječje, gdje li počinje »gospodski govor«. Ujedno mu je sijevnula u glavu misao, ne bi li možda i on tako tražio, gdje bi se najeo, da ga ne poslaše u školu — — — Mile međutim pripovijedao i ispod oka pogledavao sad Slavića sad doktora, kao da ispituje, otkuda će prvo naletjeti nesreća:

— Nikada još, gospodine, nijesam bije u ovakvom poslu, al eto — — — Pritisla glad, a glad, gospodine, očiju nema — — —

— A, što tu frfljaš!? — dreknu nenadano Slavić, očito samo da uzdrži svoju borbenost i odlučnost, jer je već svijesno osjetio, da se počeo naglo hladiti. — Ako bismo mi sa svakim tatom vodili ovakve rasprave, lako bismo napunili burad s moštom — — — Hoćeš ga ti il ću ga ja?! — upita gledajući u doktora.

— Čekaj, čekaj, Slaviću! — odgovori mu Mihalj posve mirno tako, da se nikako nije dalo zaključivati, što je nakanio.

— Nemojte me, gospodo, Bog vam dava'! — zavapi Mile veoma bolno i htjede ustati.

— Ne miči se! — vikne Slavić i izmahne rukom.

— Ne diraj ga, Slaviću! — opomene ga doktor i prihvati ga za podignutu ruku. — Sada ja uredujem.

— Što bi mi rekla majka, jadna mi majka, da zna, u kakvu sam sada poslu! — stenjao je Mile

tako uvjerljivo, da nije nikako mogao pobuditi ni tračka sumnje, da glumi. — Nemojte me, Bog vam platije na vašoj dici — — — Morda će i nji' koje biti kada gladno — — — Bog na vas pogleda'! — govorio je i sav se skupio u klupko, kako se bio podigao, pa se opet spustio pod uzdignutom Slavićevom rukom.

Doktor nije podizao pogleda s tih izmučenih, a lijepih i plemenitih crta, koje su se nekako čarobno i tajanstveno topile u velikim očima, kakve može nositi samo plemeniti soj ljudi — — —

— Ženo! — zovnuo je svoju drugaricu i bacio pogled na vilu, na kojoj se ubrzo otvori jedan prozor, a na njemu se ukaza lijepa glava doktorove žene. Doktor joj priđe i nešto joj rekne ispod glasa.

— Baš tako?! — reče ona u čudu.

— Baš tako! — potvrdi Mihalj, a da mu nije na licu trznuo ni jedan mišić, niti je okom trenuo. — Baš tako, ženo! — ponovi i utopi svoj pogled u njezine duboke oči. Ona je izdržala taj pogled i u njemu pročitala mnogo više, nego li su joj rekle čovjekove riječi, pa reče posve mirno:

— Dobro, kad ti veliš!

Poslije tih riječi nestade sa prozora njezina lika, a Mihalj se povrati svome društvu.

— Ako si tražio batinu, — reče Slavić — nijesi mario. Tu je kolac iz vinograda, pa ga možeš s njime. Bolje je ovom fakinu, da ga dobro blagosloviš, nego da ga predaš policiji.

Mihalj mu ne odgovori ni bijele ni crne, a Mile se nekako izdigao u svome klupku, te se činilo, da će se kao zvijer osoviti četveronoške i jurnuti, ili da uteče ili da navali na svoje neprijatelje, no on se ni ne mače s mjesta. Naglo je disao, nemirno trzao rukama, a vidjelo se, da cijelim tijelom drhturi.

Neko je vrijeme vladala teška šutnja, koja je Mili bila teža i od najopasnijih pitanja, jer ga je bacila

u beznadnu neizvjesnost. Nije nikako mogao dokučiti, što je taj tajanstveni gospodin govorio svojoj ženi, jer ipak nije pomišljao, da je tražio od nje, da mu donese toljagu, a na Slavićevo pitanje nije odgovarao. Učini mu se, da mu pade teška mora sa grudi, kada začu pitanje Mihaljevo:

— Koga imaš kod kuće?

— Imam mate' gospodine, i osmero braće — odgovori brzo i sigurno.

— Zašto »osmero«, a ne »osam«? — upita doktor veoma živahno.

— Pa, gospodine, nisu sve muškilji, da i' je osam! — odreza Mile neobično sigurno, pa odmah nastavi: — Osmero i' je što muškilja, što ženskilja!

— A što mu to znači? — upita Slavić, zagledavši se u doktora.

— Imam pet braće i tri sestre — rastumači Mile. — I ćakan mi je još živ, al je bolestan još iz rata — — — Svi su mlađi od mene, gospodine, pa sudite — — —

— A ti pošao, da što zaradiš?!

— E, e. Ja poša', da što zaradim — — —

— Pa došao u tuđi vinograd, da kradeš! — ubaci Slavić ljutito, jer mu je već cijela ta priča bila i dosadna i bedasta i nerazumljiva.

— A da u čiji ću, man u tuđi?! — odvrati Mile oprezno i nesigurno, uperivši u doktora umolan pogled, koji je očito tražio zaštitu. I opet mu se učinilo, da tu ipak ne će biti batina, kada dosad sve prođe nekako mlako i neodređeno. Da malko ublaži svoju oštru i zaokruženu misao, nastavi sa tumačenjem: — Da imam svoj vinograd, ne bi iša' krasti.

— I ti bi se još i šalio?! — okosi se Slavić.

Mile se na te riječi uruši u svoju hrpicu i u najvećoj neprilici poče čupkati travu, a onda će polako i oprezno:

— Ma, eto, gospodine — — — jadna mi je i šala i ja, jadan ti sam! — — — A nu — — —

Doktor je šutio kao zatravljen ili kao u nekoj omaglici i kroz priklopljene vjeđe gledao tog istog Milu Jerkovića upravna, sita, nasmijana, ponosna i sigurna. Kako bi on istom onda znao sipati doskočice, kako li bi znao — ljudikati, kad on u toj najstrašnijoj bijedi i nevolji nađe pravu riječ na neumjesno pitanje.

— Imate li što zemlje? — upita ga posve toplo i prijateljski, no odmah sam nastavi: — Svakako je imate, a htio sam pitati, kol'ko je imate?

— Pa, kako ću vam reći? Imamo ništo one prljuge — — — odgovori Mile, a u istom mu se času oteše oči prema vratima na vili i pogled mu se ukoči na pečenoj prasećoj glavi, koju je na tanjuru nosila doktorova žena. Mile se opet nadigao na koljenima, a glavu pružio prema onom nedostiživom cilju! Usta mu obuze potok sline, te mu se ovlažiše uglovi usana, a u grlu ga zagolica neopisiva slast zalogaja, za kojim je već toliko čeznuo, pa nesvijesno gutne nekoliko puta i u ustima mu zacvili slina.

Gospođa im je prilazila odmjerenim korakom, a kada se posve približila, pruži tanjur svom čovjeku.

— Mili, Mili daj! — reče joj doktor posve mirno.

— Meni to?! — iznenadi se momak i skoči, kao da ga je netko udario i odbacio sa zemlje.

— Doktore?! — reče Slavić, koji od pustoga čuda nije mogao složiti ni jedne misli, kojom bi mogao izreći ono, što ga je tog časa obuzelo i prevrnulo mu cijelu nutrinu.

— Sjedi, uzmi i jedi! — reče doktor Mili veoma toplo i prijateljski. — Ništa se ne boj i mirno jedi.

Gospođa mu pruži tanjur, na kome je bila glava, i golem komad kruha.

— Nemaš noža?! — upita doktor.

— Imam, imam britvicu! — odgovori Mile u nekom čudu, te je bilo posve jasno, da se ne može snaći i da još uvijek ne vjeruje, da je to zbilja, a ne samo puki san pregladnjela čovjeka.

— Oprostite! — ispriča se gospođa. — Odmah ću donijeti nož i vilicu. — Reče i pođe, da će u kuću.

— Lakše j' meni ovako! — odgovori momak i pohlepno zagrize u praseći obraz, no odmah se trgne, zasramljeno pogleda u gospođu i ispriča se: — Nisam već dugo ovako jeo, pa — — — Znate — smeo se, izvadio iz džepa svoju ličku britvicu i počeo rezati kruh, a onda i meso, nastojeći — posve očito i neprikriveno! — da ne jede pohlepno i prenaglo.

— Donesi mu i vina — reče Mihalj gospođi, a ona ga bez riječi posluša i odmah pođe u kuću.

— I zato sam ja njega uhvatio i doveo! — reče Slavić i prijekorno se zagleda u doktora.

— Baš ti hvala, Slaviću! — odgovori mu doktor, no na licu mu se nije moglo pročitati, što misli, jer je bio neobično miran i hladan, te ne bi nikako mogao odrediti, da li je veseo, tužan, zamišljen, zadovoljan, snužden — ili uopće, nije bilo moguće odrediti, kakvi ga osjećaji obuzimlju.

— Nikad ti više ne ću dovesti lopova iz tvog vinograda, pa da upravo vidim, kako u vrećama nosi grožđe!

Mihalj je samo šutio i netremice motrio mladića, kako slasno jede, pa se bez ikakva razmišljanja spustio kraj njega i sjeo na zemlju.

— Kako si nabasao baš na moj vinograd? — upita Milu.

— Niko nam reče sinoć, da tu u okolici nema pandura, pa da j' lakše štogod zđupiti! — odgovori on posve mirno.

— A, jesi li baš bio izgladnio?! — pitao je prijateljski.

— Ne daj, Bože, onako ni dušmaninu! — odgovori momak preko zalogaja, koji mu je bio na obrazu načinio toliki čvor, da bi ga mogao za njega svezati.

Gospođa je donijela više od pola litre vina i čašu, pa stala više svog čovjeka i zagledala se u mladića. Kad je vidjela, kako slatko jede i sa kolikim ga blaženim mirom i zadovoljstvom promatra njezin čovjek, i ona osjeti u duši veliko veselje i ljepotu, te posve razumje sve.

— Ovo je zbilja luda kuća! — obrati se Slavić gospođi, e da bi u njoj našao saveznicu, koja bi razumjela njegovo ogorčenje i prosvjedovanje, no ona mu ne odgovori ništa, jer je bila sva zaokupljena promatranjem, kako taj mladić jede. I upravo je čudesno promatrati, kada taj čin obavlja onaj, kojemu je jelo postalo jedina i najveća želja! Tko redovno jede, taj uopće i ne zna, što je to jelo — — Gospođa se sjetila, da i ona imade sinova, koji će jednom možda baš kao i taj — sin jedne druge majke — uzalud tražiti bilo kakav posao, da dođe do korice — kruha — — kroz koju se vide nebesa — — —

Šutjeli su svi, pa se čulo samo pucketanje Milinih vilica, koje su mljele svinjetinu i bijeli kruh — — — Oči su mu bile umorne, no vidjelo se na njima sve zadovoljstvo čovjeka, koji je poslije toliko i toliko dana najzad siguran, da će se sit najesti — — —

Doktor opazi na mladićevim očima i licu lagan smiješak, koji je bio nešto drugo, nego li je odsjev zadovoljstva, pa ga upita:

— Čemu se ti, Mile, smiješ?!

— A, uprav ničem, gospodine — odgovori on i odmah mu nestade onoga smiješka sa očiju. — Uprav se i ne smijem.

— Smiješ se, smiješ! — odgovori mu Mihalj. — Možda ti, momčiću, misliš, da sam ja budala?!

— Ne daj, Bože, gospodine! — odgovori Mile sa takim naglaskom, da se i doktor iznenadio tolikoj osjećajnosti, pa žurno nastavi, da ublaži dojam svojih riječi:

— Reci mi slobodno, čemu se smiješ. Ništa se ne boj.

— Ima se i čemu smijati! — ubaci Slavić mrzovoljno. — Ja kao budala vičem: »Evo lopova!« i mislim, kako ćeš mi biti zahvalan i isprebijati ga, kako i zaslužuje, a ti pred njega — vino i prasetinu!

— Da čujem, Mile! — ponuka ga doktor, ne osvrćući se na Slavićeve prigovore. — Nečem se smiješ.

Momak je svezao pogled na Slavićevo namrgođeno lice i prestao žvakati, razmišljajući očito o tome, koliko se mora obzirati na to Slavićevo ljutito i borbeno držanje. Kako bilo da bilo — on ga je uhvatio i dovukao ovamo, a sa gazdom razgovara posve bratski i drugarski, pa je tu onda još uvijek opasnost, da ga nenadano derne šakom ili kolcem, koji je ljubazno nudio doktoru kao pomagalo u uredovanju.

— Ništa se više ne bojte — javi se i gospođa veoma ljubazno i prijateljski — kad moj čovjek ovako s vama postupa. Samo slobodno recite.

— Ma, uprav i nije ništa — poče Mile navijati, a desnom se rukom počeše po glavi, držeći visoko britvicu kao bojni znak. — I nije ništa, a i, da vam pravo kažem, uprav i'est ništo... Uprav sam se sitije, kako j' moj pokojni did, Bog ga pomilova', pravo divanije...

— A što je tvoj did divanije?! — upita gazda Mihalj i malko se nagne prema mladiću, kao da će svojom blizinom lakše dokučiti onaj unutarnji sadržaj njegovih riječi, koji ni riječi ne mogu izreći ni obična sjetila uhvatiti.

— Reka' ne 'ednom, man stotinu puta, da kukavica vaik najviše strada! — reče Mile odlučno, povišenim glasom i mirno se zagleda u doktora.

— Kako si se toga sada sjetio?!

— Ma, kako se ne bi', gospodine, toga sitije, kad mislim na unog nesritnog benaća Jurlinu! — odgovori Mile i skoro se glasno nasmije. — Un sad kukavelj sritan i veseo, što j' uteka' a ni ne pomišlja, kako ja prasetinu ljupam!...

— A tko ti je taj Jurlina?

— Unaj, gospodine, što j' poša' sa mnom u vinograd!

— To ti je onaj lopov, koji je utekao! — rastumači Slavić. — Šteta, što nije i on ovdje, da njemu dadeš šunku, kad si ovom dao glavu...

— Da nije uteka', sad bi mu bilo ka' i meni — tumačio je Mile i zadovoljno se smiješio. — Pravo j' reka' pokojni did, Bog ga pomilova': »Kukavica vaik plaća«... A duša valja: i ja bi' bije u onaj čas sritniji, da sam moga' uteći...

Pripovijedao je posve slobodno i nekako se razvaganio na ledini kao pred svojom kućom, dok ga je gazda Mihalj promatrao s velikim zadovoljstvom i užitkom.

— Nego, gospodine, — opet će Mile poslije kraće stanke — ja sam se lipo naije, Bog vam platije, pa da malko ponesem od ovog Jurlini?... Ne će mi drugačije virovati...

— Onom kukavelju?! — upita doktor, smiješeći se.

— E, e! — potvrdi Mile, pa umiljato pogleda gospođu kao da traži njezinu potporu. — Nije pravo dati kukavici... Ko j' kukavica, neka kuka i krepiva, al je un dobar drug i moj je... Ličanin je ka' i ja, pa bi mu ponije, da j' od usta...

I Slavić se spustio kraj njih na ledinu i nijemo slušao, što pripovijeda i kako umuje — taj lopov.... Više nije ni on mislio na batine...

U SNIJEGU I LEDU

Već je dugih četrnaest dana padao bez prestanka gusti snijeg. S početka je bio rijedak kao da padaju bijele latice sa zrelog cvijeća ili kao da se igraju bijeli leptirići, no od časa do časa, od dana do dana, bivao je sve gušći i gušći, te se najzad činilo kao da se je samo nebo izlomilo u meke bijele pahuljice i pada tiho i nečujno u strahovitoj množini svojih djelića.

Svi su ljudi, i muško i žensko, po cijele dane na nogama sa drvenim lopatama u rukama, te odgrću snijeg i prave prtinu od kuća do štala, od štala do zdenaca, da se blago spašava. Dok jedni prokidavaju do štale i nahrane blago, drugi jedva dopru do zdenca, a kada blago i napoje, jedva se vrate do kuće. Kao da nijesu ni kidali.

Naučeni su ti ljudi na velike snjegove i mećave, no nitko ne pamti onoga, što je te godine bilo; a što se desilo ćaći Šimunçu, to sigurno niti je bilo, niti će biti, a kamo li, da bi to još tkogod i pamtio. Njegova je kuća u zavjetrini, pa mu snjegovi mnogo ne smetaju. Jest, dešavalo se, da je u jutro jedva vrata odškrinuo, pa morao najprije snijeg odbacivati, dok bi izišao van, no onoga ih jutra nije mogao ni odškrinuti, jer je snijeg sezao od zemlje pa do prvog šava na krovu.

Šimunac je osjetio, da je dan i ako je bila potpuna tama, pak se prekrstio, ustao i izišao iz sobe u kuću. Kroz vidjelicu prodirao je slabi snopić danjega svijetla, koji nije mogao kuću rasvijetliti, pa ćaća stade u snijeg do polovice bosih gnjata. Napadao kroz otvorenu vidjelicu. On se malko strese od studeni i pođe prema vratima, da ih otkračuna i otvori. Nijesu se dala ni maknuti.

— Ustajte, djeco. Zakijali smo! — vikne on i dovrši poluglasno započeti očenaš — »I ne uvedi nas u napast — ustajte, djeco, pogibe nam blago od gladi! — nego izbavi nas od zla. Amen.« Već su ručena doba, a mi još spavamo i ne možemo iz kuće!

Po svim kutovima sobe i kuće nastade gibanje, meškoljenje i žagor. Pomače se njegova žena Marija, probudi se deset sinova, ustadoše tri nevjeste i četiri kćeri. Djeca su mu sva od trinaest godina, pa na više.

Prvi dođe Antina, momak od dvadesetitri godine visok kao stožina, a u leđima širok kao plast sijena.

— Zakijali, veliš?! — reče on ćaći.

— E, zakijali, po rane moje.

Antina poče drmati vrata, no bez koristi.

— Ja sam ti već lani rekao, da vrata treba popraviti. Što ne valja, ne valja.

— A kog bi vraga popravljao?! — izdere se ćaća Šimunac. — Kad su bila dobra za pradjeda, dobra su i za mene.

— Onda, izađi sad van, kad su dobra. Bog je upamtio, da se vrata otvaraju iz kuće mjesto u kuću?! Tako su valjda jedina naša vrata u cijeloj Granici.

— Nisu jedina. Ima i drugih.

— Odleti onda, ćaća, pa pogledaj, kako oni drugi otvaraju, kad ih ovako snijeg zatrpa.

Ćaća nije odgovarao, već je u neprilici opet kuckao po vratima kao da ih moli, da se otvore. I ostala je družina poustajala i skupila se oko njih dvojice. Svi su stajali i razmišljali, što bi i kako bi. Jedina se najstarija nevjesta, Kaja Josetina snašla, i latila se posla. Naložila je vatru na ognjištu.

— Ti, nešo, jedina znaš, što radiš — reče Antina i poče nešto tražiti po budžacima.

— A mi ćemo drugi pitati tebe i nju, što bi?! — okosi se na njega ćaća Šimunac, pa opet poče pipati vrata.

— Ne trebate, ćakane, ne pitati, nego napravite! — odgovori Antina izvlačeći ćuskiju ispod drva.

— Ne ćeš ćuskijom snijeg odgrtati?!

— E, moj ćaća, gdje je snijeg?! Zid ću ja ćuskijom odgrtati, da dođem do snijega.

— E, dok sam ja živ, ne ćeš mi kuće razvaljivati! — reče ćaća ozbiljno i zgrabi za ćuskiju.

— Dobro — odgovori mirno Antina i sjede. — Ja bih nju, ćaća, i zapalio, kad ne bi bilo drukčije moguće. Hajte, da vidim, kako ćete vi ostali.

Ne čekajući odgovora, on opet ustane, priđe k vratima, nagne se plećima na njih i porine ih svom snagom.

— Tvrd snijeg. Namet — reče on i otpuhne — Držite, koji imate gdje, i upirite.

— A što onda? — upita ćaća s nekim pouzdanjem.

— Ho, ruk! — poče Antina zapovijedati, a Joseta i Vranja, njegova starija braća, upriješe uza nj. Vrata su se teško pomicala, ali su se pomakla toliko, da su izmakla dovratnicima. Antina uhvati ćuskiju i podvali je pod vrata.

— Što ćeš to?! — skoči opet ćaća.

— Razvaliti! — odgovori Antina, smiješeći se, i odmah dodade: — Ne boj se, ne boj se, ćakane. Da si ti mene još lani poslušao, ne bi sad ovoga trebalo.

Svom snagom podigne vrata, te baglame skočiše sa kanjola, a vrata malo zavagnuše ploštimice naprijed. Antina ih zavije i povuče u kuću.

Dok su oni odgrtali snijeg i još uvijek bili odijeljeni od ostalog svijeta, začu se iz vana slab djevojački glas:

— O Antina! — zvala ga je Cuka, kćer seoskog starješine Mijata Miša.

— Šta je ?! — javi se on.

— Ćaća moli, da dođeš.

— Odmah. A kako si došla ovamo?

— Imam gazare. A i nije toliki snijeg. To je namet samo pred vašom kućom.

Antina se probije kroz snijeg, no propadao je do pojasa, pa se vrati u kuću i uze gazare. To su velike četvorine od čvrstih, tankih letava, koje se pričvrste pod opanke, da se gazi veća ploha i tako manje propada u snijeg. One silno olakšavaju hod po visokom snijegu, i ako su dosta nezgrapne i jednostavne.

Snijeg je prestao padati, nebo se izvedrilo i pritisla ljuta studen. Antina je bio dosta slabo odjeven.

— Pomešće te — reče mu Cuka, kad je stigao k njoj.

— Ne će meni ništa biti. A što me treba stric Mijat?

— Da skupiš sve ljude, pa ćete u Velebit kidati cestu.

— Što radi Maja? — upita Antina.

— A, tako. Ništa — odgovori Cuka i nasmije se. To je djevojčica od petnaest, šestnaest godina, zdrava i lijepo razvijena.

— Jer se smiješ? — zapita Antina.

— Tako. Znaš: došao je onaj njezin smrzle.

— Koji to?! — upita Antina, kao da se ne dosjeća.

— Pa, znaš koji: Stivor. Dogovaraju se, kad će se vjenčati.

— To budale čine jeseni, a pametni nikada — reče on i počne se na silu smijati. Glas mu je podrhtavao.

— E, pa bili bi se i oni vjenčali jesenas, da ono nije Stivora zabolilo.

Od Šimunčeve do Mijatinove kuće nema ni dvjesta koraka, pak su brzo stigli, no usprkos toga Cuka se je od studeni sve stiskivala i cvokotala. Hvatalo ju je za uha i zalazilo joj za nokte.

— Kako je, zete? — upita Antina Stivora i pruži mu ruku, kad je stigao u kuću. Zove ga zetom, jer mu Maja dođe ko sestra. Šimunčev i Mijatinov otac od dva su brata. — Podranio ti, zete?! Drugi idu u prelo u večer, a ti u jutro.

— Moram u općinu, pa sam se svratio — odgovori on u neprilici. Pristao je i lijep momak. Nije ni sitan, no ipak bi iz Antine napravio dvojicu takih. Iz bogate je kuće, a jedinac. S Majom već divani preko dvije godine, a ona sve hoće i ne će, ali je njezini nukaju i najzad pristala. Taka se prilika ne ponavlja.

U nedjelju prije zaruka bila je kod ovaca na Ogredama. Da se bolje napasu, odbila se od ostalih čobana, pa ih sve namicala, gdje je bila bolja paša. Legla je kraj grma i molila krunicu, kad nenadano ispane Antina iz guštare i javi se:

— Jesi li napasla, Majo?

— A, bora ti, otkud ti?! — upita ga ona mjesto odgovora i sjede. Bila je djevojka od dvadeset godina, srednje veličine, zdrava, jedra, čvrsta kao salivena, a u obrazima krv i mlijeko.

— Ovako. Bazam, sejo — odgovori on i sjede kraj nje, a čas se iza toga pruži potrbuške po ledini.

Maja ga je promatrala i uznemirila se. Zna ona već dugo, da se njih dvoje vole, al eto, rod su i opet Antina vazda šuti kao zaliven. Ona je mnogo manja od njega, ali on ni ne može naći djevojke spram sebe, pa bi njih dvoje ipak bili baš kao stvoreni jedno za drugo. Sva se predala tim slatkim i bolnim sanjama, dok je Antina ne trže.

— Udaješ se ti, Majo? — upita on, a da je nije ni pogledao. Čupkao je travu i bacao je oko sebe.

— Nagone me — odgovori ona tiho i zagleda se u daljinu.

— Dobra kuća i dobar momak.

— Jest to... Al opet...

— Pa, što ćeš?!... Ne možeš u kakvu potrebu.

Govorili su tiho, sporo, otkidajući riječ po riječ, a da se nijesu ni pogledali. Očito su izbjegavali ono, o čemu bi bili najradije govorili.

— Odoh ja, sejo, — reče on i ustade, gledajući prema Velebitu, kao da tamo traži odgovor na nepostavljeno pitanje.

I Maja ustane, no nije progovorila.

— A, da što ću?! — reče on opet i svrati pogled na njeno blijedo lice i oborene oči. — Idem bazati.

— Ne idi još... Ljepše mi je, kad si sa mnom — prošapće ona.

— I meni, Majo, i meni je s tobom ljepše! — reče on odlučno i čvrsto, opet baci pogled u stranu i ode, govoreći: — Ljepše, ljepše, ali — što ću?! Kuda ću?!...

Brzo je zamakao u guštaru, pa nije mogao vidjeti pomućene, čeznutljive poglede, kojima ga je Maja pratila.

— Antina se sada sjeti toga, promatrajući sretnog zaručnika, kako se grije uz vatru. Maje nije bilo. Sigurno je u sobi ili u štali kod blaga.

— Jesi došao, rankane?! — javi mu se stric Mijat, izlazeći iz sobe. On je čovjek od kojih šezdeset godina, visok, krupan, a u licu neobično crven. Vazda se smiješi. Već je preko dvadeset godina seoski starješina.

— Evo me, striče, — odgovori Antina. — Što si me zvao?

— Obleti sva sela i reci, da sam naredio, da sve, što je muško i što može nositi lopatu, ustane, pa gazare na noge i trkom u Egeljac na cestu. Neka svaki uzme u torbu za sebe kruha i slanine, a loja za lopatu.

— Pa, sad je kasno, striče, — reče Antina — to je trebalo odrediti još jučer, da smo sad već na mjestu.

— E, sinko: kad bismo imali ugovor sa Svemogućim, da će preko noći izvedriti i prestati kijati! — odgovori Mijat, smiješeći se. — Ne gubi ni časa, nego odlazi, a ti, Stivore, ne u općinu nego natrag kući, digni selo, pa na cestu. Jedni su kirijaši zakijali kod Brklje u Tomišinoj birtiji, drugi na Halanu kod lugara Vuksana i Samardžije, a treći su u Potpragu kod Ive. Već su im sve izjeli, pa će stradati i ljudi i blago, ako se brzo ne pomože.

— Kad ti veliš, striče, onda dobro — odgovori Antina.

U tom času iziđe Maja iz sobe i reče, tek da nešto reče:

— O, podranio ti, Ante?!

— Ha! — nasmije se on. — Ne rani se iz kuće, na kojoj treba najprije vrata razbiti, pa onda izići. Bili smo zakijali.

— Vrata razbiti?! — začudi se Mijat. — Pa, što nijeste počekali, dok vas otkopaju.

— E, moj striče! Ti si bar pametan, pa znaš da selo leti samo na požar, jer se boji za sebe. Da nijesam mogao razvaliti vrata, bio bih je zapalio, pa bi nas onda otkopali.

Antina se pozdravi sa Stivorom, pa žurno otiđe i zareda od kuće do kuće, šaljući momke odmah kao daljnje glasnike tako, da je za pol sata bila na nogama cijela okolina. Svi su se žurili kao na požar. Dobro se obuli i obukli, torbu na leđa, lopatu na rame, gazare na noge i — iz svakog su sela kretale male čete muškaraca kao gorski potočići i na raskršćima se slijevali u grupe.

Išli su sve jedan za drugim kao vukovi ili hajduci. Priključio se i starješina Mijat, obučen i umotan kao i oni, samo bez lopate, a sa nadžakom u ruci.

Antina je bio među najprvima i dok su svi imali oko vrata i glave umotane šalove, on je na glavi imao samo svoju kapu i ništa više. Ni rukavica nije imao.

— Samo naprijed, braćo! — vikao je Antina kao zapovjednik.

II.

Antina je Šimunčev četvrti sin po redu, a po izrastu i snazi prvi. U vojsku nije uzet na najveće čudo cijele općine. Momci su bili počeli da ga stoga bockaju, no on je sa smiješkom prelazio preko toga.

— Ja, doduše, imam dosta vremena — govorio je on, — ali me ne boli srce, što mi tri godine ne će otići u tutanj. Oni vele, da mi srce ne valja. Ne valja, ne valja, što ću mu ja?! Ja sam i čekao, da mi to reknu, pa da mogu — za svojom zvijezdom!

Već se od djetinjstva ističe među svojim drugovima snagom, pomirljivošću i druževnošću.

Bilo mu je osam godina, kad je spasio svoga starijeg druga Antića Trupčinova, koji se je utapljao u Opsenici, u nekom viru. Tom ga je zgodom nešto u vodi ugrizlo za nogu, te mu je bila dugo vremena otečena. Djeca, što su bila s njime na Opsenici, tvrdila su, da ga je ujela zmija, a on je znao samo, da ga je nešto ćapilo za nogu, ali da to — nije ništa.

Te iste godine, jednog zimskog vedrog dana, odveo je u goru svoga nešto starijeg druga Bracu strine Anice, da hvataju šojke. Snijeg je bio do koljena. Braco se dobro obuo, obukao i umotao, a Antina — bos. Prema obući bilo mu je i odijelo, samo je imao na sebi nekakav stari kožun. Kad je Braco počeo cvokotati zubima i plakati od studeni, Antina ga je zamotao u svoj kožun.

— Vidiš, meni ništa. To je samo navika — govorio je on.

Idući kući morao je Bracu od pola puta više nositi nego voditi, i dovukao ga kući na pola smrznuta.

— Nije to, strina, ništa — ispričavao se on. — To je samo navika. Ne će mu biti ništa, samo mu ne daj k vatri.

Do noći je još jednom doletio, da vidi, što radi Braco, i bio je vrlo veseo, kad ga je našao posve otkravljena i raspoložena.

— Ne ćemo više u šojke! — rekao je Braco, smiješeći se.

— Ja hoću, a ti nijesi mario ni ovoga puta.

Bili su ga upisali u školu. Taj mu se zanat nije nikako svidio, pa je treći dan mjesto u školu, okrenuo u goru. Došao je kući istom po mraku i odmah se zavukao u štalu, da ga ćaća ne istuče.

— Zašto bježiš iz škole? — pitala ga je mati.

— Ne bih bježao, da se ondje piše sjekirom — odgovori on mirno. — Što ću ja s onom malom pisaljkom, pa među djecom?!

Otac mu je platio za to nekoliko globa, a najzad odnio gospodinu učitelju janje i — Antina je mogao da piše sjekirom.

Već je sa šesnaest godina otišao u Slavoniju u gule i tada se istom prvi put u životu obuo od svoje prve zarade. Nije se ni na proljeće vratio kući sa svojim društvom, već je otišao nekud dalje na rad. Kod kuće se nenadano i posve neočekivano pojavio istom nakon tri godine. Bio je gojan, uredan i dobro obučen. Donio je i nešto novaca. Razrastao se kao gora, te ga nije bilo prepoznati, a što je bilo za sve seljane najveće čudo, — znao je čitati i pisati.

— Jesi li ti to naučio uz pisanje sjekirom? — rugao se ćaća.

— Skoro — odgovori on. — S početka sam one tanke pisaljke metao u debeo štap, a poslije i bez toga. Lagano je to išlo.

Poslije toga išao je na rad svake jeseni osim ove. S djevojkama i momcima rado se je sastajao i u kolu i u prelu i komedijao s njima kao i drugi momci, ali — nikad se nije dotaknuo ni jedne djevojke, da bi se — tako, malo pošalio, prokomušao je i slično. Nikada. Momcima to nije bilo krivo, a rugati mu se nijesu smjeli, da se ne bi naljutio, no djevojke su o tome, onako u četiri oka, mnogo pripovijedale. Nije im išlo u glavu, a i žao im je bilo, da onako silan momak ne će ni s jednom da se šali kao drugi momci.

Jedina se nije čudila Maja starješinova. Nju je ta njegova osebujnost neopisivo radovala. Naravno, s njom se on ni ne može šaliti. Rod su. Ne bi bilo lijepo. Što se ni s drugima ne šali, to je njoj napunjalo grudi tihim, skrivanim i velikim veseljem. Kad su se sreli prvi put po njegovu povratku, on je stao pred njom, uzeo je za obje ruke, zagledao joj se u oči i rekao začuđeno:

— Kako si se ti, Majo, razrasla! I kako imaš čudne oči!

Ona je zadrhtala sa svojih lijepih neiskusnih šesnaest godina, osjetivši toplinu njegovih ruku, i tiho, kao nekako sramežljivo, odgovorila:

— I ti, Ante! I ti si sada tako velik i — tako!

Otada su se vazda sretali s tim istim pogledima i s tim istim mislima, ali tih riječi nijesu ponovili.

Kad je došao red na Antinu, da se ženi, pa on nije htio, nego propusti mlađeg brata, Maja je opet uzbuđeno podrhtavala i sve mislila, da on čeka sa ženidbom, jer je — ona još premlada.

— Nukaju me, da se ženim — reče joj on.

— Pa ti ne ćeš?!

— Gdje je to još, moja sejo?!

— Mogao bi već. Nije prerano — odgovori ona i pogleda ga na čas, samo strelimice, malko koketno i izazovno, a da ni sama nije bila svijesna o tom činu.

On uhvati, a možda i shvati taj pogled, pa joj reče:

— Ti si mali huncut, Majo! Čuvaj me se . . .

Rukom je pomiluje po licu, kao što se miluju mala dobra djeca, naglo se okrene i otiđe. Ona se rastužila i gledala za njim s mnogo ljubavi i mnogo nade.

Viđali su se, naravno, svaki dan po nekoliko puta i vazda — samo lijepi pogledi, koje su razumijevali samo oni i nitko drugi, no ni oni nijesu htjeli da sami sebi priznaju pravo značenje i pravi zamašaj tih pogleda. Bar Antina nije htio da o tome misli, a kad bi se i uhvatio pri takovoj misli, samo bi odmahnuo rukom:

— Lijepa moja Majo, gdje je to?! Gdje sam ja!... Gdje je moje ognjište?!

Maja je bila iskrenija sama sebi. Ona nije mnogo trla glave o tome, što se to u njoj odigrava, ali joj je bilo tako jasno i posve naravno, da bi ona pošla za Antinu i bila devetnaesta u njihovoj zadruzi na desetak jutara mršave i gladne zemljice, i — bila blažena i sretna uz tako pravoga i čestitog čovjeka. Ona je čak to sigurno očekivala.

— Opet me je tako lijepo pogledao... moj lijepi dragi braco! — pomislila je ona vazda, kad bi se sreli i kad bi je on doista vazda divno pogledao.

Postala je nemirnija istom onda, kad je posve dorasla za udaju, a Antina se nije micao dalje od divnoga slatkog smiješka. Sve je to lijepo, no smiješak je sladak samo kao putokaz, samo kao meka. Iza njega mora slijediti nešto drugo, veće, uzvišenije i slađe. A to nije dolazilo.

On je šutio i smiješio se, pa je i ona šutjela i smiješila se — sve manje i manje.

Počeli su se i njoj javljati prosci. Čim bi ona za kojega čula, odmah bi to saopćila Antini.

— Kaže mi nana, da me prosi Milkan Ivanićev.

— Je l' tebe?

— E.

— Sirotinja i gad.

— Dobro — odgovara ona.

S time je svršen razgovor i svršena prosidba. Tako ih je svršilo pet, šest. Antina je svakomu prigovorio, ali nije ni riječi spomenuo za sebe. Maja je već bila sva nesretna. Nije znala, što bi započela.

Njemu, naravno, nije htjela sama ništa spomenuti, a nani još manje. Ona bi je proklela, jedno, jer su rod, a drugo, što je on najcrnja sirotinja, dok je ona ipak iz vrlo dobre kuće.

U takom ju je raspoloženju zatekla Stivorova poruka. Bila joj je prva pomisao, da opet negdje na samu rekne Antini: »Kaže mi nana, da me prosi Stivor«, no svladala se. Kad on neprekidno šuti, sigurno je ni ne voli ili ne kani da je zaprosi, pa i otme, ako ga odbiju. Bi ona i utekla, bi ona s njime taman preko svijeta, ali kad on šuti — što ona smije učiniti. Ne će ga, valjda, pitati. Odluči da će šutjeti.

Kad ju je onda, on, ono na Ogradama kod ovaca, prvi upitao i rekao: »Pa, što ćeš?!... Ne možeš u kakvu potrebu«..., ona je bila sva slomljena, nesretna, nezadovoljna i — pristala na zaruke sa Stivorom. Sigurno je ne voli...

Zaručena je, ali kad bi on i danas njoj samo onako malko namignuo i rekao samo: »Majo, volim te, Majo. Samo čekaj!« — o, kako bi se brzo razvalile te skovane zaruke!...

Al Antina šuti. Gleda je milo i nekako tugaljivo, kao da za nečim žali i — šuti.

Inače je vazda prvi među prvima i gdje ga očekuju i gdje ne vjeruju, da će biti prvi, a ovdje zadnji. Ni zadnji. Nema ga uopće, gdje ga ona toliko žudi; gdje ga ona očekuje raširenih ruku i otvorene divne djevojačke duše ne kao prvoga, nego kao jedinoga — tu ga nema. U tome pramaljeću djevojačke ljepote i slasti, u tome divnome raju predane ljubavi — nema Antine.

On je u ledu i snijegu prvi.

Kao da to voli, kao da traži borbe i opasnosti.

Maja je poslušno pripremala opremu.

I danas je, kad je ćakan otišao u planinu, uprtila puno maštelo rublja i odnijela na Opsenicu, da ga opere. Za drugu, za Stivorovu kuću! Oprema!

Bile su još dvije djevojke na peralima. Čavrljale su o svemu i svačemu. Maja je samo slušala i udarala prakljačom po vezenim košuljama, koje je priredila, eto, sada za Stivora, a misli su joj bile uz Antinu u planini...

III.

— Samo naprijed! — vikao je Antina i smijao se. Mahao je lopatom kao zapovjedničkim štapom, a dugi su se redovi vukli kao crne karike dugog lanca i kod svakog se sela i raskrižja uvećali i množili.

Kad su stigli u Egeljac na cestu, već su neka sela radila i pročistila priličan komad. Starješina Mijat je znao, gdje počinje njegov dio, pa kad je stigao tamo, poče odmah dijeliti.

— Ne ćemo, braćo — reče on — po vatrama, nego po muškim glavama kod vatre. Previše je posla, a ima ognjišta i bez muške glave. Nije nam do mudrovanja, nego do posla.

Svi su pristali. Treba spašavati kirijaše, pa nitko ne smije žaliti ni truda ni muke.

— Najprije starci ovamo! — vikne Mijat. — Vi ćete dobiti dijel tu na početku, da ste bliže kućama. Iza starih dječaci do dvadesete, a onda svi drugi. Kome je kuća bliže, taj dalje. Ti, Antina, k meni, pa ćeš sa mnom vući konop.

Tad poče rezati i vikati imena. Svaki je prozvani vadio loj iz torbe, mazao njime drvenu lopatu, da se snijeg za nju ne lijepi, sagnuo se i svom snagom počeo odbacivati snijeg poda cestu. Redovita je visina bila jedan do dva metra, a gdje je vjetar nanosio, bilo je nameta visokih po više metara. Starješina je na to strogo pazio, pa gdje god je opazio znatnu visinu, prikraćivao je duljinu dijela. Prigo-

varao nije nitko, jer se znalo da će oni, koji prvo svrše, pomagati ostalima.

— Pomešće tebe, dide Mijate! — dobaci Dane Crnobrada, momak krupan i jak, koji je tek stigao iz vojske.

— Ne boj se ti, sinko — odgovori starješina veselo i pozornije ga promotri od glave do pete, pa nastavi. — A nu, sinovče! Tebi još nije ni dvadeset i peta, a meni skoro šezdeset i peta, pa evo oklade, da te se ne bojim ni na ramenu ni na — eto, ni kod bremena ni kod cure! Daj ruku! Za dvije dvolitre vina!

Starac se veselo smijao i podigao glavu još više, nego li je inače nosi. Oko njega su se svi smijali, a osobito slatko i srdačno Stivor, koji je također bio u blizini.

Dane se nije smijao. Osjetio je žalac, gdje ga nije bilo. Did Mijat nije htio njega poniziti, i puki je slučaj, da nije oklade ponudio možda Antini ili bilo kome drugom, a ne baš Dani. Ovaj se smrče i reče mirno i izazovno:

— Prihvaćam, dide Mijate! Nego, lako je tebi. Ti imaš curu, a ja nemam nikoga, pa — ja ću pripremiti breme, a ti ćeš dati curu.

Riječi su pale kao hitac u obraz. Nitko ne progovori ni riječi. Antina baci letimičan pogled na Stivora. Ovaj se ukočio, — kao da ga se to ne tiče. Mijat podiže nadžak i poleti na Danu, no sudari se s Antinom, koji se ustremio s lopatom kao mahnit i smjerio, da ga lupi po mozgu.

— Ne, Ante, ako Boga znaš! — vikne Mijat i u tom se času i sam pribere.

Antina ustukne. Neki mu zgrabiše lopatu. I Dane je podigao lopatu, da se brani.

— Pas ti se rajskog mesa najeo, pasji sine! — vikne Mijat bijesan, no već toliko smiren, da je vladao sobom. — Marš kući k onoj, koja te je okotila, neka te nauči, kako se ljudi šale i divane!

— Polagano, jadan! — odgovori Dane odrješito. — Nijesu ni mene ovamo kamenjem dognali. Ja ću ići, kad ja budem htio. Ako su moji i bili raja, ni ti, lje, nijesi imao bega u rodu!

— Seli! Ne gubi glave uludo! — vikne Mijat. — Vuci se tuda poprečacima, da te nitko ne vidi od poštenih ljudi.

On je oklijevao, a ljudi su počeli rogoboriti i primicati se. Očito je, da je Dane razmišljao, da li je vrijedno, da pane krv, ili ne, no još prije, nego li je išta zaključio, neki ga je gurnuo na leđa tako, da se otkoturao desetak, petnaest metara po zamrzlom snijegu poda cestu.

— Naprijed! Svi na posao! — vikne Mijat i sam nastavi s mjerenjem, a i ostali se okrenuše.

Dane se jedva osovio na noge, te onako posramljen, u neprilici, počeo se ogledavati oko sebe. Kako na cestu nije mogao vidjeti, a nije se ni razgovor čuo, osjetio je, da je posve sam. Nigdje ni žive duše, pa što će i on, nego — krenuti kući.

— Zapamtićeš me! — prošapće on, osvrćući se na cestu.

Antina je vukao konop i svaki čas bacao na Stivora preziran pogled. On je to opazio, pa ga je brižno izbjegavao.

— Momak si i po! — šane mu Antina kroz zube i gurne ga nogom, čim mu se približio.

— Ne rugaj se ti, jadan, sa mnom.

— I nemam se s kim! Što ti vrijedi, to ti je jedino ćaćin grunt. Nego — sad sam ti rekao, pa kao da nije ništa ni bilo.

— Pa, nije ništa ni bilo — odgovori Stivor.

— Evo ti ruke, pa nek te đavo nosi! — reče Antina i doista mu pruži ruku. Ovaj je prihvati i veselo stisne.

Ljudi su prepričavali taj događaj sa Danom.

— E, da mi ga je bilo pomilovati lopatom, volio bih bio, nego se posvetiti — reče Jurina Markićev i zamahne pustimice lopatom tako jako, da bi oborio medvjeda.

— Kad si tako ratoboran, Jure, evo ti ovaj namet, pa glođi! — reče Mijat i odmjeri mu polovicu dijela nameta od tri, četiri metra visine.

— Nije Jurina izbirljiv. Dobro je i to za mene! odgovori on veselo i odmah se lati posla. — Lako je meni za namet, kad ga vi do polovice razbacate, dok prijeđete preko njega.

Svi su radili kao strojevi, pa je posao napredovao mnogo brže, nego li su i očekivali. Duga se radna kolona otegla na kilometre. Velebit je oživio. Koji je bio gotov sa svojim dijelom, nije išao kući, nego naprijed i pomagao, gdje je prije stigao, pa opet naprijed, samo naprijed do Halana i Kraljice.

Studen je popustila, jer se je nebo opet naoblačilo, te se radilo veoma lako. Ljudi su čak skidali haljine.

— Danas ne ćemo ni do Trolokava, a kamo li do Halana i Kraljice — reče Mijat, pogledavajući u nebo. Nije, doduše, vidio sunca, al je on ipak »vidio«, koja su doba. Tako. Po mirisu!

Jedan sat po prilici prije mraka krenuše kući. Neki cestom, neki poprečacima. Kud je kome bliže.

Mijat je izdao odredbu od usta do usta, da se sutra zorom opet svi nađu na poslu.

— Ajmo, striče, poprečacem kroz Lotiće! — vikne Antina.

— Aja, moj sinko! — odgovori Mijat. — Nijesam ja još nikad išao sa rabote, a da se nijesam svratio vrijednome Tomiši.

I drugi se neki počeše pipati po ćemeru, da vide, je li koja solda u njemu. E, da. Bez novaca ne možeš ni u crkvu, a kamo li u birtiju.

— Daleko ti je, moj striče — odgovori Antina. — Gdje je ovdale Brklja i Tomiša kod Brklje, gdje li mi, a gdje nam kuća!

— Sve je to pedalj mjesta, a Tomiša ne drži birtije za sebe, nego za nas, pa moramo i mi misliti na njega — odgovori Mijat.

Oni, što su išli okidanom i očišćenom cestom, išli su lako i ugodno, noseći gazare preko ramena, a lopatu na ramenu. Momci su išli u hrpama, gurkali se, neki se grudali, a neki i zapjevali.

Po obući i suknenim brevenecima visjele su sitne kuglice leda, te se činilo, da su svi ti ljudi do pojasa od samog leda. Led se uhvatio i po haljinama i haljincima, no mnogo manje nego po brevenecima, a sa brkova su svakome visjele ledene svjećice kao sa strehe.

— Lako ovim ćosima, krs' im ljubim! — reče starješina, gladeći ledene igle na svojoj ogromnoj brčini i smijuljeći se zadovoljno i ponosno.

— Lako, lako, striče — dobaci neki momak — al ti ipak ne bi dao svog brka za glavu.

— E, druga je to, sinovče! Kus pijetao, pile do vijeka. Da nije brka, na što bi čovjeku vjerovao?!

Išli su veoma žurno, pa tko bi gledao odozdol sa brežuljaka, pomislio bi, gledajući te crne sjenke u snijegu, da je Dalmacija poselila u Liku.

Oni su poprečacima išli mnogo teže, jer nije bilo prtine. Antina je išao prvi daleko pred svima i mahao oko sebe lopatom, držeći je golom rukom. Češće je uzimao rukom snijega i njime natro uške, da mu se ne smrznu.

Cijela je okolica bila u potpunoj bjelini. Nigdje kamena, nigdje grma, da proviri iz snijega, a nigdje ni živog stvora. Pašnjaci i grmečci spavaju tvrdim snom pod debelim biljcem ukrućena snijega i spavat će sve tamo do iza Blagovijesti.

Kad je Antina prešao preko visoravni, koja se zove Kruške, nenadano stade i zagleda se na desno prema Ogredama. Na kojih tri stotine koraka daleko, kretala se lagano i jednolično neka crna dugoljasta životinja.

— Ahaaa! Pustija! — vikne Antina iz svega glasa, kako se viče na vuka, sudeći da to i mogu biti samo vukovi, koji idu u dugom redu, jedan za drugim.

Nije se prevario. Čim je on viknuo, ona duga crna životinja stade, istrga se, a prema Antini se okrenu devet glava.

— Ahaaa! Pustija! — poviče on opet i poče mahati lopatom, no tu se prevario u očekivanju. Vukovi se nijesu preplašili, nego se samo nešto uzmiješali na mjestu i za čas se svi potpuno okrenuli prema njemu. Iza vrlo kratkog krzmanja pođe cijela povorka ravno na njega. Opet lagano, jedan za drugim, u dužim rastojanjima, veoma oprezno.

Nije Antina strašivica, no ipak ga nekoliko puta proletješe trnci i učini mu se, da mu se kosa pretvori u ježeve bodljike i podiže kapu. Obazre se, da vidi, da li su mu drugovi blizu, pa opet poče vitlati lopatom i zavikne:

— Ahaaa! Pustija!

Nije mogao opaziti, da vukovi zarežuju njegovu viku. Išli su neprekidno istim redom, istom brzinom. Međutim se pomolilo Antinovo društvo. On im mahne, da požure i poče lagano uzmicati. Svi osjetiše, da je neka opasnost, a čim Antina uzmiče, bilo im je jasno, da je ta opasnost veoma velika, pa požuriše. Neki počeše i trčati, pa se za čas zaustavi kod Antine preko petnaest momaka. Drugi su još dolazili.

— Što je, što je, Antina?! — upitaše skoro svi.

Antina ne reče ništa, nego im pokaza rukom.

Vukovi su čuli viku, stali i podigli glave.

Momci su kao nijemi gledali.

Stajala je četa prema četi. Oko u oko. Na dvjesta metara. Niti se tko miče naprijed, niti tko hoće da bježi. Antinovo društvo pridolazi. Svaki staje, gleda, prolaze ga trnci, a i kosa mu se ježi.

— Da navalimo! — šane jedan Antini.

— Budalo! Ti ćeš vuka stići! Oni će navaliti.

To je izazovno, prkosno čikanje s jedne i s druge strane potrajalo sigurno dva časa, a razvuklo se u cijelu vječnost.

— Gladni su — šane Antina.

Vukovi se nešto uskomešaše, kao da se dogovaraju. — Sada svi u jedan glas vikati i mahati lopatama — šane Antina i u sav se glas počne derati:

— Ahaaa! Pustija!

To su isto činili i drugi. Nastala je zaglušna vika i dreka, vukovi se međusobno zgledaše, kao da se pitaju: — Jesmo li budale mi ili oni tamo? — a zatim se bez ikakve žurbe i straha okrenuše i odskakaše otkuda su i došli.

Momci su se i dalje derali i jedan potrči za vukovima.

— Ajde, ajde! — reče mu Antina. — Mi ćemo te sutra potražiti u vučijim izmetinama.

Svi se nasmijaše i odahnuše.

— E, kako idu, sreću im vrag odnio! — reče uzdrhtalim glasom Makan Markov i obriše znoj sa čela.

— Kao i hajduci — odgovori neki. — Vazda na tri koraka jedan za drugim. Naprijed vođa, otrag straža.

IV.

Kad je Antina stigao s društvom u selo, bio je već pao prvi suri mrak. Pred Mijatovom je kućom stajala njegova žena Ika, pa upita Antinu za svoga čovjeka.

— Sad će on, strina — odgovori Antina. — Otišao je okolo na Brklju.

— A, k vragu on i Tomiša! Ne mogu jedan bez drugoga.

— Pa, moja strina, bar si ti na to naučna! Kakav bi on bio starješina, da se ne bi svratio s ljudima na dvolitru vina?!

— Neka, neka, — odgovori ona — al sam u brizi. Ono mi dijete otišlo na Opsenicu prati pranje, pa evo već i noć, a nje nema.

— Je li Cuka?

— Maja, Maja. Već bi davno morala tu biti.

Antina baci lopatu u snijeg i okrene prema Opsenici.

— Idem ja pred nju.

— Ajde, Bog ti davao, pogledaj, gdje je već — reče Ika i pođe za njim, da ga pogledom prati.

Išao je žurno kao vjetar i nije ni primjećivao, kad mu je gazara zapala u snijeg, a noga se nakrivila, kao da će se prelomiti u zglobu. Bilo je još prilično vidno. Antina je upirao pogled preda se, nastojeći, da što dalje vidi, no Maje nije ni primjećivao. Podilazile ga zle slutnje, i ako tu nema razloga, da se plaši.

Bilo je i gorih studeni, pa su žene prale pranje i nije im ništa bilo. Strina je Anica, još kad je bila mlada, rodila svog Bratana i deveti dan ponijela puno maštelo pranja na Opsenicu. Snijeg cjelac preko koljena. Ide ona i sve ćuti, kako je nešto grije po listovima, ali ne obraća na to pažnje. Druge su žene nešto opazile i šanule, a Barica Josićeva joj odmah reče, što misli. Anica pocrveni u neprilici i obazre se: sav joj trag krvav.

— Nije to, Bare! — reče ona u neprilici, zagrne malo carzu i košulju, te opazi, da joj je kora sa snijega izrezala noge. — Eto, vidiš, otalen je krv! — rekla je Anica mirno, zamotala noge mokrom krpom, oprala pranje, donijela ga kući, razgrnula i — nije ni kihnula.

A istom Marija Markova! Bilo je to na Josipovo pred Blagovijest. Zima još drži, al drži već i sunce, pa snijeg prilično otopilo. Prošarica, — kako se

mjestimice snijeg otopio, mjestimice ostao, pašnjaci se šarenili, pa je blago izgonjeno, da se prohoda i prozrači. Marija je prvi put u sretnom očekivanju i već joj »dotjeralo breme na tjeme«. Svekar je pošalje sa blagom, da se prođe na zraku blago i ona. Tako i bi. Kad oko popasnih doba — oko četiri sata po podne — stisne Mariju muka. Ona pod neku pećinu i — pokloni život svome ranku, svome prvijencu. Ona s njim u pregaču, blago preda se — ali istom, kad je bilo vrijeme, da se blago goni kući! — i sve u redu stiglo pod krov. Djetetu su dali ime Josip, no jer se rodilo kod blaga u gori, kao kakav Mutlak, prozvaše ga od milja Jovanom. I tako ostade.

Sve je to Antina znao, pa se nije bojao za Maju, no ipak je više letio nego išao. Podilazio ga neki čudni strah i uznemirenost. Činilo mu se, da mu je tamo, na Opsenici, zaostao i otac i majka. I još više! Tako mu je bilo. Naravno, to sve samo za to, jer mu je Maja — rod. Tako je on pomišljao, a srce mu je nemirno udaralo, kao da će probiti grudi. Pogotovo se uznemirio, kad je stigao na Brig, s kojega puca pogled sve do perala, a nje nije vidio. Poleti. Gleda preda se i baca pogled na sve strane, e da bi je gdjegod opazio.

Kod jedne strmine naglo zastade i onda se kao jastrijeb baci niz brdo u snijeg. Nema sumnje: Ona je! Nepomično ležala u snijegu. Maštelo, kaca, puna rublja na leđima.

— Majo, Majo, sejo! — zovne on i počne je dizati.

Ona se ne javlja. Brže razveže uže, odmakne maštelo i podigne Maju. Ona klone na njegovim rukama kao mrtva. Antina odmah primijeti, da nije ni ukočena ni hladna u tijelu. Metne joj ruku na srce ispod kaputa i oplećka i osjeti da još kuca. Munjevitom ju je brzinom natrljao snijegom, kudgod je dospio, a zatim skinuo sa sebe haljinu i kožun, pa

je svu umotao i položio kraj sebe. Zatim uzme maštelo sa rubljem i zagrne ga snijegom. Maja se je očito poskliznula na rubu puta i pala, pa kako je zagrezla u snijeg, a ruke i noge joj već bile premrzle, nije imala snage da se iskopa, a dozivanje u pomoć nije nitko čuo, i tako ostala.

Antina je još bolje umota, uzme u naručaj kao dijete, počne je ljujati na rukama zavagujući cijelim tijelom i požuri kući.

— Majo, sejo! Majo moja! — zvao je on neprestano i nanosio svoja usta na njezino lice, kao da joj želi udahnuti snage i života — Majo! Ja, ja te nosim! Pogledaj me! Majo moja...

Nije se odzivala. Antina je strahovito patio i valjda prvi put u životu osjeti, kako bi bilo lijepo i dobro, da zaplače, kako bi mu odlanulo. Vjerovao je, da će se ona povratiti, pa ju je neprekidno njihao i pritiskivao na svoje grudi. Bio je već blizu kuće. Mrak je pokrio zemlju. Antina osjeti u duši neizrecivu bol i tugu, pa u tome času bez razmišljanja podigne Majinu glavu k sebi, malko se prigne i pripije svoja usta na njezine usne. Toliko se bio zanio, toliko utonuo u čuvstva, koja dotada nije poznavao i koja mu se činila kao neizmjerna bol, što ga razapinje i raznosi, da nije mogao odvojiti svojih usana od njezinih.

U tom se času ona pomače.

— Ja, ja, Majo! — ponovi on i opet je stade cjelivati. — Ništa se ne boj. Ja, tvoj brat, Majo! Tvoj Antina!

Ona je otvorila oči i pogledala ga.

— Majo, slatka moja Majo! — zavapi on. — Probudi se! — Ništa se ne boj. Ja, tvoj brat, Majo! Tvoj Antina!

— Gdje sam ja?! — šane ona.

— Kod kuće, Majo — odgovori Antina. — Evo, za čas, pa smo kod kuće. Ne će ti ništa biti, ako Bog

da. Ne boj se, sejo. Nije to ništa bilo. Ja, ja. Antina. Ja te nosim, Majo!

U tom času nije više mogao odoljeti, već je opet poljubi. Ona mu se nasmiješila. Pred tim se smiješkom Antina osvijesti, pa kao u neprilici reče:

— Bojao sam se... Tako... Tako... kad sam vidio, da si živa, poljubio sam te od veselja... Tako, zlatna moja sejo! Samo kad si mi živa!

Strina Ika i Cuka ih dočekaju sa kukanjem i plačem.

— Ne blunite! Ne derite se! — vikne Antina. — Nije joj ništa. Malo ozebla, pa ništa. Kao da joj je to nešto?! Ne derite se!

Govorio je ljutito i surovo, očito u nesvijesnoj želji, da prikrije svoju smetnju i zabunu. Maju je položio na krevet i sam joj žurno sazuo ulеđene opanke i čarape, a zatim svukao s nje i haljinac.

— Donesi, Cuko, snijega! — viknuo je, trljajući rukama Majine noge. Kad je Cuka donijela u zdjeli snijega, počeo joj njime trljati noge, pa onda uške, lice i ruke. Maja je ko u čudu pogledavala oko sebe i od časa do časa se smiješila na Antinu.

— Sad je, strina, dobro pokri i ništa se ne boj. Junak je naša Maja! — reče Antina i odstupi ko u neprilici. — Samo ne k vatri!

— A gdje je pranje? — upita Ika u brizi.

— Vuci ga pojeli — odgovori Antina i ispade iz sobe u kuću, tamo uze sa sjekirnice sjekiru preko ruke i sune opet u mrak.

Ika je Maju tetošila, pokrivala i ispitivala, no ona joj je znala reći samo toliko, da je pala u snijeg i da ju je Antina donio. Dok su njih dvije tako razgovarale, stiže opet Antina u sobu.

— Evo ti, strina, i pranja!

— A, gdje je, rano moja? — začudi se Ika.

— U kući — odgovori on i upita Maju: — Jesi li sada zdrava i vesela?!

Ona se samo nasmiješila.

— Cuće se, je l' zdrava — reče Ika i zabrinuto zaljulja glavom, kao da joj je na peru.

Antina baci pogled na Maju, kao da joj se ispričava i pođe van.

— Moram ja već! — reče i iziđe. — Strina! Gdje mi je lopata?

Maja je za njim uperila pogled, naglo se okrenula k zidu i pokrila oči rukama.

Već su davno svi u selu večerali i legli, kad je starješina Mijat pjevajući, dospio kući. S njim je došlo još nekoliko starijih gospodara iz sela.

— Blune! Uvijek zjaje! — reče Šimunac poluglasno i prekrsti se.

V.

Antina nije ništa čuo. Spavao je kao zaklan.

— Larma! Berja! Pogorjesmo! — odjeknuo je poziv i vapaj kroz mrtvu i srebrnu noć.

Psi su počeli očajno zavijati. Sa svih je strana i svih sela, skoro u isti čas, orio poziv u pomoć i udaranje na uzbunu.

— Pogorjesmo! Ustajte! — vikne ćaća Šimunac i skoči s postelje, a odmah za njim skočiše i ostali ukućani. Na prozor je doprla crvena svjetlost, koja se odbijala od ledene snježne kore.

— Gdje gori? — viknuo je Antina, no odgovora nije dobio. Na brzu ruku je svako navuklo što bilo na sebe i poletjelo napolje. Šimunac je prvi izletio i onda im doviknuo:

— Mijatinovo sijeno!

Antina navuče opanke, breveneke i haljinu, pa jurnu kao munja. Gorio je stog sijena. No na garištu se nije još nitko vidio. Očito je došla uzbuna najprije iz susjednog sela. Antina je prvi doletio pred Mijatovu kuću. Svi su spavali. On udari u prozor i vikne:

— Ustaj, striče Mijate! Ne boj se, nije velika nesreća!

Sijeno gori potmulo i lagano. Samo tu i tamo lizne plamen, pa nema velike opasnosti, da će se vatra raširiti dalje. Stog je gorio okolo na okolo, pa je očito da je vatra podmetnuta sa više strana.

— Mijat je izletio bos, u gaćama i košulji.

— Obuci se, striče. Ja sam tu! — vikne mu Antina. — Ništa se ne boj. Što gori, gori.

Za nekoliko časaka slegla se tu sva okolna sela. Ljudi počeli bacati snijeg po stogu. Ika je Mijatova kukala u sav glas.

— Aj k vragu, rđo! — vikne Mijat na nju. — Ne deri se tu. Neka gori! I drugom će!

Maja se trgla iz sna i onako sva slaba i obezumljena od studeni zapala u grčevito jecanje. Cuka ju je mirila i tumačila joj, kako će izgorjeti samo stog i ništa drugo.

— Jao, jao, ja se bojim! — vikala je Maja. — Gdje je Antina? Zovite mi Antinu.

On je međutim već držao u rukama dva konopa, svezao jedan za drugi, i tumačio, kako se ne može požar ugušiti zatrpavanjem. Gorjet će i dalje pod snijegom. Treba stog prevaliti na slobodnu stranu, od zgrada i ostalih stogova, pa onda ugasiti. Prebacili su konope preko stoga, zahvatili za stožinu, mnogi su uhvatili bukviće, pa jedni vukli, a drugi upirali drvima i teškom mukom prelomili stožinu negdje oko sredine i prevrnuli polovicu stoga. U tom je času buknuo u zrak silan plamen i sablasno osvijetlio snježnu okolicu i blijeda, prozebla lica.

— Zovite mi Antinu! Gdje je Antina? — ponavljala je Maja kao izvan sebe, dok nije najzad Cuka istrčala napolje i rekla majci, koja se našla blizu kućnih vrata, da odmah potraži i dovede Antinu, jer ga Maja treba.

Antina je međutim bio u središtu cijele te gužve oko stoga, i Ika nije mogla do njega, a nije ga mogla

ni dozvati, jer su ljudi strahovito galamili i vikali, i ako zato više nije bilo nikakove potrebe. Svaka je daljna opasnost bila isključena, a i ovo je, što je gorjelo, već prilično ugušeno.

Požar je opažen oko dva sata poslije pola noći, a oko tri je već bilo sve svršeno, samo je donji dio stoga još uvijek tinjao. Taj su zatrpali snijegom, pa ako može, neka dogori, ako li se ugasi, još bolje.

Nagađali su, tko je podmetnuo vatru, i odmah padne sumnja na Danu Crnobradu. To su spomenuli oni, koji su bili svjedoci jučerašnje svađe.

— Bože, sačuvaj! — usprotivi se Mijat, kad je čuo objedu. — Ne bi on to meni. Neki dan sam se ja na sajmu posvadio s nekim vragom iz Ploče, i on mi reče: »Zasvijetli' ću ti za koji dan!« — i eto, zasvijetlio je. Al opet, pošten čovjek. Mogao mi je i miševe potjerati iz kuće, pa bih i ja bio kao miš bježao iz nje.

Govorio je to bez ikakve srdžbe i skoro veselo, a uistinu je bio veseo, što je prošao — tako jeftino, pa su se i ostali počeli veselije razgovarati.

— E moj, mišu, dobro da nijesi bio u stogu! — dobaci mu stari Raspor i nasmije se.

— A nu! — reče Mijat, pak se i on nasmije.

E, mišu, mišu! — povikaše mnogi, uz smijeh i otada ostade starješini Mijatu nadimak Miš.

Antina je stajao kraj njega i cijelo vrijeme šutio, promatrajući garište. Trže ga iz misli zov strine Ike. On joj žurno priđe, a ona ga bez riječi uze za rukav i uvede u kuću.

— Gdje je Antina?! — dopre mu do ušiju Majin upit.

— Evo me, Majo! — odgovori on — Što ti je?

— A, ništa. Samo tako. Bojala sam se — reče ona i zatvori oči. — Samo tako...

— Česa si se bojala, Majo? — upita on i sjede na škrinju kraj njezina kreveta.

Ona otvori oči, milo ga pogleda, i nasmiješi mu se, pa reče tiho, skoro prošapće:

— Ništa, ništa. Samo da te vidim... Hladno mi je ... Prepala sam se.

Majka je još pokrije, no ona se usprkos toga sva tresla.

Antina je u neprilici gledao; nije znao, što bi tu, pa pođe van. Na kućnim se vratima sretne s Mijatom. Ljudi se već razišli, pa i on pošao u kuću. Stali su jedan prema drugome i pogledali se šutke.

— Taj je brz! — progovori prvi Antina.

— Ali pošten! — odvrati Mijat. — Ipak je ljudina, pas mu se mesa rajskoga najeo.

— Urediću ja to s njime!

— Pa, da ti pravo kažem — — otezao je Mijat. Bolje bi bilo da i ne. Kad ćemo onda biti gotovi?

— Ne boj se, striče Mijate.

Još oni u riječi, kad stiže Stivor sa još nekoliko momaka iz svojega sela. Ostali se vratili, kad su čuli, da nema velike opasnosti, a on je došao. Tako. Zet je.

Mala Cuka je čula njegov glas i šanula Maji:

— Evo Stivora.

— Što će mi on?! — odgovori Maja, tresući se od studeni, uzdahne i okrene se k zidu.

— Ma komu si ti na zubu, ako Boga znaš? — upita Stivor Mijata.

— Svadio sam se neki dan sa nekim gadom iz Ploče — odgovori Mijat i baci pogled na Antinu.

— E, zete, zete... — Antina skoro prošapće više za sebe nego da ga čuju i ode bez riječi i pozdrava. I to da uzme moju Maju?!...

VI.

Maja je teško obolila. Napala je nekakva vatrušina, pa je svaki čas u bunilu, da ne zna za sebe, a čim zaklopi oči, odmah počima govoriti:

— Ne ću ja nikud od tebe... ne boj se... ne daj me, ne daj me! Ajme meni! Ne daj me, Antina! Antina moj...

I tako. Vazda neki strah, neko otimanje i natezanje, vazda Antina i opet Antina.

Svaki ga je čas zvala strina Ika, da malko posjedi kraj bolesnice. On je jedva čekao, da ga zovne, a odlazio je tamo strahovito teško. Stidio se, boljelo ga, ubijalo ga. Što on može kod nje raditi, a što i smije, što će govoriti?! Može li joj reći, da ga čeka, dok i on zgrije svoje ognjište, a Bog zna, — da li će ikada i doći do vatre?!... A opet bez nje, bez te slatke, drage Maje?!... Mora! Morat će. Duša je tu, pa i obraz. I obraz, i obraz!

Bio bi svaki put najradije pao po krevetu i obasuo cjelovima njezino blijedo lice i ruke, a nije zapravo smio ni da joj rekne slatku i meku riječ. Bojao se samoga sebe i drugih. Zna on, da ne smije upropašćivati svoju najmiliju, naljepšu i najdražu seju...

— Kako ti je, Majo?

— Lijepo — odgovarala je ona vazda sa smiješkom.

Antina je bacao pogled po sobi, samo da ne mora gledati u njezine divne oči, koje su sada bile tako tužne i pomućene.

Majka joj je kuhala sve trave, za koje je kad čula i koje je god mogla dobiti, no sve bez koristi. I metvice i slez i borovica i zovika i kadulja i — sve, sve su zatajile. Bolest ne kreće na gore, ali ni na bolje.

Treći dan iza požara sjedjeli su svi kod nje, kad banuše žandari na vrata. Nije to za Mijata ništ-

neobično, jer se vazda moraju navratiti k starješini, kadgod prolaze kroz selo, da ga upitaju, ima li što novo. Čim ih Mijat opazi, reče im još na vratima:

— Nema, gospodo, ništa nova.

— Kako nema, čovječe, — odgovori mu narednik — kad je tvoje sijeno izgorjelo?!

— Nije vrijedno spomena.

— Kolika je šteta?

— Da vam pravo kažem, nema štete nikakove.... Sijeno je bilo gnjilo.

— Nemoj, starješino, i ti tako. Ja se sam glavom digao, da izvidim, kad se o tebi radi, a ti meni tako!

I Mijat se smiješio.

— Izvidite vi, izvidite — reče im on. — To vam je i posao. Štete nema.

— A na koga sumnjaš?

— Baš... baš ni na koga. Zašto da ja sumnjam!

— Ne sumnjaš ni na koga?

— Bože, sačuvaj.

— Spomenuše nam u selu Danu Crnobradu!

— Bog s vama! To je moj desni prijatelj i pravi čovjek.

— Da, da, al ste se posvadili u Velebitu kod kidanja snijega.

— E, baš vi, gospodine vakmajstore, nijeste pri sebi. Prekrstite se vi — reče Mijat ozbiljno. — Koji je vrag upamtio, da se onakav balavander može svaditi sa starim čovjekom, pa da sam mu i uz uši dao?! Nego, kad vas baš tišti moje sijeno, a vremena imate, potražite tamo u Ploči onoga, što se posvadi sa mnom pred desetak dana na sajmu. Taj mi je obećao zasvijetliti, pa eto i zasvijetli.

— Kako se zove?

— Je l' on?

— Da.

— A vrag bi to znao!

— A kako izgleda?

— Je l' on? — upita Mijat i počeše se za uhom.

— Da.

— A vrag bi to znao, gospodine? Izgleda ovako kao i mi.

— Koliko bi mu moglo biti godina?

— E, vidite, to vam upravo ne bih znao reći... Nego znate, što, gospodin vakmajstor!?

— Što, Mijate?

— Pustite vi nas s mirom, pa i vi mirno jedite vaš krušac, kad vam ga je Bog dao, a mi ćemo ovo urediti.

— Dakle: sumnjaš na toga Pločanina? — navirao je narednik.

— Ma, vraga bih ja sumnjao, gospodine! Ja znam.

— Samo ne znaš, tko je, ni kako izgleda.

— Je l' ja?

— Da.

— Kako ja ne bih znao, kad sam i vama rekao?!

Narednik je nešto bilježio, smiješio se i otišao.

Mijat se vrati u sobu, sjede kraj peći i pogleda Antinu, koji je međutim razgovarao sa strinom Ikom o Majinoj bolesti.

— Najbolje će biti, da skočiš u Cerje po Kićenicu — reče mu ona.

— Dobro — odgovori Antina. — Idem odmah.

Maja ga nijemo gledala i u očima joj se nenadano pojaviše suze. Antina brzo svrne pogled u stranu i reče čvrstim, uvjerljivim glasom:

— E, moja strina, to smo trebali već davno učiniti! Još prekjučer. Kad se Kićenica pomoli Bogu i poškropi je, vidićeš!

Žurno je otišao van, bojeći se, da ne bi opet morao gledati u Majine suzne oči. Ne bi više mogao izdržati. On je već tako i tako vidio, da više ne može tu izdržati. Jedino što može učiniti, jest to, da se što prije izgubi.

Kićenica je časna i ugledna udovica iz Cerja. Baca karte, skida, s pomoću Božijom, čine i uroke,

kravama vraća mlijeko, nad bolesnicima moli i blagoslivlje ih, te tako s velikim uspjehom obavlja sve poslove, koje tamo u svijetu vrše liječnici i još po gdjekoji majstor i umjetnik. U cijelom je prostranom kotaru samo jedan jedini liječnik, a kako ni njega nitko ne zove k bolesnicima, ima Kićenica pune ruke posla. I da vidite — i pomaže i pogađa.

Baš prošle je jeseni to bilo. Trupčinova goveda najednom stala, pa ne bi ih ugnao u štalu nego da ih zakoljeÅ¡. On sav očajan odleti k tetki Anici, da je kao staru i pametnu ženu pita za savjet...

— Hajde, rano, Kićenici — rekla je tetka.

— Bi l' joj nešto platio?

— Cvancigu uzmi u džep, pa koliko uzme.

Trupčina cvancigu u džep i Kićenici.

— Pomagaj, majko! Samo Bog i ti. Zlo je.

Ona ništa ne govori, uzimlje karte, baca ih, gleda i veli:

— To ti, Ivane, radi goveda?!

— E, majko! Bog, pa ti. Pomagaj.

— Kopaj u lijevom roglju od vrata. Tako — jednu nogu duboko. Tamo ćeš naći ženskih kosa, komad stare češljine, volovski rog i janjeću nogu. Izvadi, spali, štalu poškropi trokraljskom vodom. — Hajde s Bogom.

— Bog ti platio, majko! — uzdisao je Ivan i već držao cvancigu u ruci. — Koliko ću ti platiti?

— To, što si mi namijenio u džepu.

Trupčina se opet maši u džep za cvancigom, izvadi je i dade.

Učini sve, kako je rekla i — kao da si rukom uzeo. Pa da onda Kićenica ne zna i s pomoću Božjom ne pomaže!?

Antina je zateče kod kuće i reče joj, po što je došao.

— Dobro, sinko — odgovori ona. — Hajde ti kući, a ja ću doći, dok se spremim i pomolim Bogu.

Nije odmakao ni stotinu koraka od njezine kuće, kad sretne Pepicu, čestita, poštena i ugledna starca. Bio je on doduše, sedam, osam li godina u hajducima, no pomirio se, sve mu oprošteno osim nekih trica, odsjedio svoje u štokauzu i sada živi mirno i pošteno. Narodu mnogo valja. Ako Dalmatinci pređu preko Velebita, pa što ukradu, Pepica to vrati trostruko, prije osam dana. Ukradu li što naši, kao ovako slučajno, jedan drugome, Pepici se to odmah dojavi i on sve uredi.

— Eto, sinko, ne znam ja baš kojemu je to gadu trebalo, al opet. Pokušaćemo. Donesi toliko i toliko forinti i metni tu i tu, pa se skloni.

Pepica je vazda točno odredio zaradu — nešto preko trećine vrijednosti — mjesto i vrijeme izmjene ukradenih stvari i otkupnine i — nikada nije bilo prigovora, dangubiti i najzad — ne dobiti ništa natrag.

— Baš sam htio k tebi, striče Pepica — reče mu Antina.

— A što to, sinovče?

— Pa, znaš i sam: radi Dane i onog stoga sijena strica Mijata.

— Aha! Štono izgori?!

— E, e. Dane je kriv, a ne stric Mijat. To ti ja velim.

— Da plati?!

— Nema što platiti. Stric treba sijeno.

— Da doveze sijeno?

— E. Najzad za osam dana. Ako ne će — ne treba.

— Voščić sijena?

— Stog je to bio, striče! Dva jaka konjska voza. Ako ne i više.

— Pa dobro: voz.

— Dva, striče, dva.

— E, nemoj opet tako ni ti! Jest on gad i nije smio onako starome čovjeku, al opet — gurnuli ste ga između ljudi kao šugavu ovcu. Obraz je tu.

— Pa... dobro, striče. Pravi konjski voz za osam dana.

— I pomireni?!

— Vidićemo.

— E, onda — ništa.

Antina je malo razmišljao. Njemu se je žurilo, pa je morao brzo urediti.

— Dobro. Pomireni, što je do mene, a sa stricom Mijatom ti govori.

— Dobro, sinovče. I — mi se nijesmo ni vidili!

— S Bogom, striče — reče Antina i prihvati ruku.

VII.

Stivor je dolazio svaku večer i sjedio kraj Maje, a u razgovoru sa budućim tastom i punicom. Maja je s njime govorila veoma malo i preko volje. Kratko bi odgovarala na njegova pitanja i ništa više, a vazda bi jedva čekala, da otiđe. Često se znala pritajiti, kao da spava, samo da je ne može ništa pitati.

Otkad je Kićenica nad njome molila Boga, blagoslovila je i spalila neke njezine stvarčice u vatri, okrenulo joj na bolje. Prosvijetlila, veselija je, razgovornija i — eto. Bolje, pa bolje, hvala Bogu i Kićenici. Jest ono i sada ona još gdjekad zapane u vatrušinu i bunilo, ali sve to više nije vrijedno spomena prema onom, kako je bilo i kako bi moglo biti.

Tako opet sinoć. Stivor sjedi kraj nje na skrinji, mati kraj peći prede, a ćaća sjedi i dilja zupce za grablje. Svi su šutjeli. Čulo se samo zvrčanje Ikina vretena, kad bi s njime doprla do poda. Svjećica je jedva žmirkala. To je obična mala bočica. Mjesto če-

pa komadić krumpira, kroza nj, u sredini, provučena uska limena cjevčica, i kroz nju stijenj od osmerostrukog pamučnog konca, u bočici naliveno petroulja i — eto svijeće. Kad se stijenj dobro izvuče, svijetli lijepo. Može se pri njoj sve raditi osim veziva i šivanja misnih košulja. Svagdanje košulje šivaju i pri takovu svijetlu.

Sjede oni tako i šute. Mislili su, da Maja spava, kad ona najednom, sva u strahu i muci nekoj poče šaptati:

— Ajme meni, medvjed... Pucaj, pucaj, Stivore! Stivore, pucaj.. .Rđo!... Division Dršćeš?!... Ajme bježmo. Kukavica, meni daj pušku!... Ante, Antina!... Jaooo!

Vrisnula je u sav glas i trgnula se.

Ika je pritrčala k njoj, počela je milovati po čelu i kosi, i miriti.

— Što ti je, rano moja? Smiri se. Majka je tvoja tu.

Maja je široko otvorila oči, malo se pridigla, pa opet klonula i šanula.

— Dobro je. Antina ga je ubio sjekirom u čelo kao prase, a onaj... s puškom utekao.

— Smiri se, janje moje. To si ti sanjala.

— E, e. Sanjala sam. Tu smo pod gorom čuvali kukuruze od medvjeda. Gorila je velika vatra. Ja i Stivor. U njega puška. Kad je medvjed došao, Stivor uteče s puškom u rukama. Da Bog ne donese Antine... E, e. Sanjala sam.

Stivor je u neprilici pogledavao sad na Iku, sad na Mijata, pa kao u čudu reče:

— E, braćo moja, što čovjek svašta ne sanja!

— A da — potvrdi Mijat, ne dižući pogleda sa zupca, koji je držao u rukama i svršavao.

Kad je Stivor otišao, pa i stari legli, Mijat se vrtio s boka na bok. Ika je teško disala i mirno ležala.

— Spavaš li, stara? — upita Iku.

— Pa — čini mi se, ko da još ne spavam.

— Vraga ne spavaš, kad si već hrkala kao pilana?!

— Jer me onda pitaš, kad znaš?!

— Pa tako... Mislim.

— Što misliš?

— A, baš ništa... I sve ne mislim ništa. Samo tako.

— Što samo tako?!

— Pa, tako... O ovoj maloj... Samo: Antina, Antina i Antina!

— E, e. I ja to vidim. Al ništa. To će proći. Samo to tako u vatri!

— E, pusti ti, stara, tu vatru s mirom. Ne ću ja ovako dijete... pa da ide preko volje.

— A, tko je mene pitao, hoću li za tebe?!

— E, gdje je to, moja stara?! Zar se ti toga još i sjećaš!?

— Ne bluni, kad si pametan... I, znaš stari. Antina nešto često odlazi u općinu. Bio je i u kotaru. Tako. On se nekuda sprema u svijet. To je najbolje.

— Otkad si se rodila, nijesi pametno progovorila — reče Mijat odsječeno, okrene se i zašuti.

— Uvijek ti tako, a i najzad izlazi vazda na moju!

— To nam je ostalo još od onog slijepca. Od Adama! — reče Mijat posve mirno, ravnodušno i bez ikakva naglašavanja.

Sutradan je gledao, da se već rano sastane sa Antinom. Onako kao posve slučajno. Morao je s njime podivaniti. I tako. Pošao je, tobože, na bunar, da vidi, treba li odrediti, da led pospu lugom, da tko ne pane. Antina je baš davao ovcama hranu na torini kraj štale.

— Podranio ti, junače!

— Evo, striče. Odgrnuo sam snijega eto deset vozova, pa ovo učepao, i baš dobra torina.

— E, pravi si ti momak.

— Jesu li ti već javili, striče, za strica Jurlinu Markićeva?

— A što bi mi javili?

— Pomelo ga.

— Ako Boga znaš! — iznenadi se Mijat.

— Pomelo, pomelo. Jučer je odnio torbu raži u mlin Pautov, pa dok je žito mljeveno, on je skočio k Brklji, da nešto kupi, i tamo se kod pape Tomiše napio. Što je i kako je dalje bilo, ne zna nitko, ali je sigurno, onako pijan, pošao po brašno, pa bazao i lutao po Dragama i Lastvama i onda sjeo baš u onoj velikoj jaruzi u Lastvama, da se odmori. Kako je sjeo, tako i zaspao, da se više ne probudi. Sinoć su ga našli u komad noći.

— E, pravi čovjek! Šteta ga je. Bog mu dušu pomilovao!

Ta je vijest pomrsila Mijatove osnove. Odmah je otišao, da sam sve vidi i čuje od ukućana. Međutim, veoma se žurio i kod povratka zatekao Antinu još na istome mjestu.

— Što blejiš tu toliko kod tih ovaca? Pomešće i tebe — reče Mijat, tobože, prijekorno, a uistinu mu je bilo drago, što ga je još tu zatekao.

— Mirnije jedu, striče, kad sam ja među njima — odgovori Antina. — Tako, malo im namaknem, malo primaknem, pa se ne guraju i ne otimlju.

— E, a nu — reče Mijat. — Nego znaš, što je još novo?

— Što, striče?

— Poručiše mi, da će mi dovesti ono sijeno, što sam ga kupio, dok snijeg malko spane. Sad se ne može još ni saonama. To si ti kupio — je li?... upita Mijat i značajno se osmijehne.

—E, e, striče. Ja. Dobar konjski voz. Nije se dalo više.

— Dobro je, dobro. Glavno je, da ne prođe samo tako... Eto, da mi se onda nije Maja još više prepala i obolila, pustio bih mu bio sve. Al ovako —

neka. I njoj je sad, hvala Bogu, već sasvim dobro. Samo ... eto. Opet nije dobro.

— Što joj nije dobro? — upita Antina s očitim strahom.

— Pa, dobro je njoj, ali eto ... Odredio sam, da onom vrati jabuku .

— Da, vrati?! — iznenadi se Antina i u istom času prostruji po njemu i val veselja i val tihe tuge.

— A da, man vratiti! Ne može ga ni vidjeti.

— E, striče ... Znaš ... Ja ne znam ...

— Znam ja, sinko. Ne brini se ti ništa — poče Mijat življe, kao da je našao pravu nit. — Eno, ja sebi bio izabrao Ikaru. I ona pristala. Kad najednom meni ćaća: zaručio sam ti curu! Aj k vragu i taki adet i običaj! Ja dušu u se, pa ništa. Veli: Ikara sirota, a Ika iz bogate kuće i tako. A glede sada: u Ikare sedam sinova kao sedam zmajeva i pet kćeri kao pet vila, a u ove moje — dvije curice!

— A ono šestero, što pomriješe?!

— E, pa to je ono: od prave žene i soja ne umiru!

— Nije kriva strina, a lijepo se slažete.

— A da vraga bih nego se slagali, kad su nas već složili?!

— Tako će i Maja sa Stivorom — reče Antina tiho i preko srca.

— A rđa je on, moj sinko.

— Ne. To nije, striče! — usprotivi se Antina odlučno. — Ne možemo mi svi biti tkani na jedno brdo. On je, eto, tako — tih i voli mir. I tako.

— Nije on, da divani sa Pepicom — dometne Mijat podrugljivo.

— E, a nu. Nijesmo svi jednaki. I ne daj, Bože. On je vrijedan, pošten, a prva kuća. Jest ono, znaš sa Majom ... Ne bi je bilo pravo siliti ... Grijeh je to.

Mijat se nešto zamisli, — pa iza kraće stanke reče:

— A što ti bazaš po općini i kotaru?!

— A, tako, striče! — odgovori Antina. — Znaš, u svijetu sam vidio — kad ljudi imadu mnogo blaga ili žita, onda odabiru i izlučuju, pa kad smo ih mi Ličani pitali, za što će im to, odgovoriše nam: »Za izvoz«, to, kao za prodaju. Eto vidi: što možemo mi u ovome ledu i snijegu izlučiti »za izvoz«? Jesi li nas vidio na cesti u Velebitu? Pustih ljudi i ljudstva! A sve potrebica, sve ljuća od ljuće. Pa, nije pravo ni pametno. Eno, u Slavoniji nijesu Ličani, ali su Hrvati kao i mi, a nema ih šaka na onim debelim zemljama, nas ovdje pljeva i mrav na kamenu. Nije pravo, striče, Mijate.

— E, a nu — reče Mijat. — Ja sam mislio ... Ja vidim, što ti misliš ... I tako. Mislio sam, da ćemo što u crkvu i tako ... Bog bi prostio. Već ste vi, tako — četvrto koljeno.

Antina se okrenu na stranu, da Mijat ne opazi, kako mu je krv udarila u lice, malo se sabere i reče, pretvarajući se, da ga nije razumio:

— Vidiš, striče Mijate: moj ćaća mora biti najbogatiji izvoznik u našoj okolici! Je l' de? — upita on i poče se na silu smijati.

— Pa, i ti bi kao u taj izvoz?!

— Ako Bog da, striče. Samo ću ja dalje od Slavonije. Moram. To mi je suđeno. Već je i trošak u džepu.

— Od Stanka?!

— Da od koga bi drugog?! Drugi ili nemaju — ili se kukavice boje, a Stanko daje.

— I uzimlje debele kamate.

— Bog mu ih sto puta blagoslovio. Ako zaradim i zaslužio ih je, a propanem li u kom rudokopu ili tvornici, — osta Stanko i bez kamata i bez glavnice. Ne će mu je sigurno vratiti moj ćaća. Bog mu ih blagoslovio ...

— To ti kaniš u Ameriku?

— A, da što ću! Samo nek se ne zna. Tako — ne govori nikom.

Mijat je šutio, čelo mu se nabralo, a na oči pala maglica. Neko je vrijeme nijemo stajao, a onda pođe i reče tiho i tužno:

— E, a nu, sinko...

— Ne odlazi, striče — zovne Antina nesigurno.

— Nu de, sinko? — upita Mijat i stade.

— Ako meni Bog dade zdravlje i sreću, pa dobro okrene, ja bih tako, za godinu, dvije pisao. Znaš, tebi i ... tako.

Mijat ga veselije pogleda i reče:

— A da ti, sinko, nikako i ne ideš? To bi sve bilo drukčije...

— Kasno je to, striče. Tu je već glas među ljudima, da idem, pa ne mogu ja sada — u slamu sa ženom. Aja! A i drukčije... Moram ja u svijet. Što je moga, u svijetu je.

— A nu! — reče Mijat.

— Eto, striče! Bi'ću znaš... eto, veseo. Samo ne reci nikom... Ni Maji.

Mijat ga naglo uhvati za ruku i stisne je čvrsto i žurno ode. Očito, da Antina ne bi opazio, da su se starome Mišu orosile oči od veselja.

VIII.

Maja se pridigla i brzo se oporavlja.

Antina se sada svaki čas navraćao u njihovu kuću: sada da nešto upita, sada da podivani, a onda opet, da posudi kakav komadić alata ili slično.

Uistinu je dolazio, da vidi Maju i da s njome podivani. Ona je bila tako vesela, kad bi god on došao, da je na očigled jačala i dobivala boju u licu i svjetlost u očima. Njega je to veselilo, to mu je, zapravo, bilo jedino veselje u životu, jedina tiha, duboka i snažna ljubav.

Pred njom nije nikada spominjao svoj odlazak, niti je mislio na rastanak. Čim bi mu ta misao sunula u glavu, okretao je u komedije i šale, samo da se rastrese.

Maja nije znala, da on odlazi. Ona je kovala posve druge planove i sa zebnjom očekivala, kada će ćaća reći Stivoru, da više ne dolazi, i kada će mu onda ona — vratiti jabuku i u njoj pet cekina.

Međutim...

Jedne večeri dođe Antina i nađe je svu zaplakanu.

— Što ti je, sejo? — upita je on meko i sućutno.

— A ništa. Samo tako.

Mijat je bio negdje u selu, a Ika i Cuka spremale blago.

— Reci mi. sejo, molim te, što ti je?

— A! Što me pitaš?!... Ništa mi nije... Ti se eto uredio i odlaziš...

— E, sejo. Odlazim večeras. I tako... Eto... rekoh, da ti se javim. Znaš, Majo, moram ja ovako. Deset nas je, hvala budi Bogu, pa moramo u svijet. Nijesam ja rođen za prosjaka, a ni na tuđi grunat ne ću.

Ona je šutjela i neprekidno nalazila nekakva posla, samo da ne gleda u njega. I Antina je osjetio, da mu je jaka pretijesna. Sve je ruke stiskivao i hvatao se sad za glavu, sad za kaput i stajao nasred kuće kao osuđenik.

— Eto, Majo — reče on tiho. — Čeka me društvo. Moram ići. I s Bogom, sejo moja... Pa, ako hoćeš...

Maja uteče upravo trkom u sobu i provali u glasno grčevito i zdvojno jecanje.

Antina skoči za njom i bez oklijevanja i razmišljanja zgrabi je u naručaj i stane je cjelivati, kao izvan sebe.

— Plači, plači, Majo moja slatka — šaptao je on — al ne plači ni za mnom ni za sobom... Plači, da ti ovaj čas bude lakše... Ja sada moram otići. Nemam ovdje na čemu biti. U svijet... U svijet, Majo

moja... U izvoz... Ne boj se. Eto, ako hoćeš, ja bih pisao po tebe, kada se tamo smjestim... Da ti ništa ne rečem, ali — ne mogu, Majo! Pisat ću po tebe...

— Slatki moj braco — jedva je Maja prošaptala i opet briznula u plač, koji više nije bio ni gorak ni grčevit. — Čekat ću te do vijeka, dokle god hoćeš, dok ne dođeš ili ne pišeš po mene.

— Znaš, Majo, ne govori nikom ništa. Samo vrati Stivoru jabuku. Ja ću, ako Bog da, brzo... Tako, za godinu, dvije dana...

Maja se sva blažena pripilila uz njega, cjelivala ga i kroz suze mu se smiješila.

— Čeka me društvo. Moram ići! — reče Antina, još je čvršće zagrli, izljubi i sune u mrak.

Više nije mogao izdržati. Niz lice mu se obore nekolike suhe suze. On ih nije obrisao. Nije ih ni osjetio ni primijetio. Pale su, sigurno, na snijeg i sledile se.

M O J A K O K I C A

Ženila majka moga brata Šimu i skupila velik broj svata, a za nešom Marijom došlo s njezine strane mnogo pirnica, pa bila puna kuća raspjevanih gostiju. Kako je naš otac bio već poodavno mrtav, a moj najstariji brat u svijetu — bio je u Bosni u financiji — to je uz našu majku zastupao domaćina naš stric Joso Prpić iz Cerja.

Bio je visok, koštunjav čovjek od četrdesetak godina, vesele ćudi, mudar, promišljen i oprezan u svom svagdanjem životu, no kada je trebalo razigrati i razveseliti društvo, doskočice su bezobzirno frcale kao varnice ispod kovačeva čekića, a nove misli i vragolije samo tekle kao gorska bujica. Tih je dana, u bratovoj svadbi, bio nedostiživ i u mojoj je pameti ostao toliko jasan, svjež i određen u svakoj svojoj kretnji i doskočici kao da ga sada gledam i slušam, a u koliko sam sigurno mnogo i pozaboravio toliko mi je on sav sa svojom pojavom živ pred očima, da ga mogu pratiti u svakoj njegovoj misli i kretnji.

Među ostalim stričevim šalama, meni se je najviše svidjela ona sa kokošima, jer mi se činila pravim čudom, koje je mogao učiniti samo on i nitko drugi. Bilo je to ovako:

Pod noć drugog dana pirovanja je stric počeo vikati na moju majku, da su svati gladni i žedni, a ona se branila, da ih više nema čim ponuditi, jer da je već sve na stolovima i da su ljudi i siti i pijani. Nije ga — tobože — mogla umiriti i zadovoljiti svojim odgovorom i svojim izgovorom, pa odluči, da će je »paliti« i na taj način prisiliti, da iznese pred

goste novih Božjih darova. Mi smo djeca počeli skakati i vikati od pustog oduševljenja, što ćemo vidjeti, kako stric »pali planinku«, pa smo se sjatili oko ognjišta i jedva se uklanjali, da nas koji pijani svat ne prevrne i ne zgazi. Bili smo iz svih okolnih kuća u potpunom broju tako, da su se žene ljutile, jer smo im smetali na svakom koraku, te su se jedva micale po kuhinji, obavljajući svoje kuharske poslove.

Na ognjištu je plamsala velika vatra kao vapnenica. Stric joj svečano pristupi, uzme u ruku ožeg, mašu, makne na stranu nagorjele cjepanice, a veliku količinu žeravice izgrne pred ognjište, podaleko od ugaraka, razvrgne je u posve tanak sloj, kao da cijeli prostor pred ognjištem želi obući u zlatni, žeženi plašt. Radio je posve mirno, ozbiljno i čak dostojanstveno kao da obavlja kakav vjerski obred. Meni se sve čini, da je izgovarao i nekakove obredne riječi, ali nijesam više siguran, što je zapravo bilo. Možda je samo začinjavao posao šalama i popratnim riječima kao što se obično svaki posao među pravim ljudima razlaže i tumači kojom riječi, da se lakše i brže odvija.

Majka je stajala postrance, gledala, što stric radi i prigovarala, grozeći se, da ga neće slušati.

— Pali ti, moj dragi, koga drugog, a ne mene! — govorila je kroz puna usta smijeha. Zvala ga je »Dragi«, jer joj je bio najstariji djever, i ako ne rođeni, jer je bio brat od strica i od tetke mom ocu.

— Pali' ću ja planinku, a što j' mene briga, 'esi li to ti il' koja druga?! — odgovarao je on i mirno pripremao lomaču. Daj amo ića i pića, pa se ne boj!

— Puni su stolovi svega, Bogu mome 'vala, a svati i siti i pijani! — odgovara ona, no već se po glasu osjeća, da je i sama spremna na šalu, kojoj u svatovskom veselju ne može izmaći ni jedna planinka, domaćica, koja upravlja gospodarstvom u kući.

— Pripovidaj ti to, kad se mi raziđemo, al dok smo o'de, igra'ćeš ti meni, kako ti ja rečem! — odgovara stric i izmiče se od vatre, pa nastavlja zapovjednim glasom: — Nude, nude, veselje moje! Skoči, pa poskoči, tabni nogom, a glavu zabaci!

Majka je još časak stajala kao neodlučno i pogledavala oko sebe kao da gleda, da li su se skupili svi, koji bi morali biti prisutni — a to su svi glavni časnici: kum, stari svat, čauš i još koji — onda tugaljivo pogleda svoje nove opanke kapičare, pa nenadano, u nekom zanosu i poletu zamahnu cijelim tijelom i zaplesa na razgrnutoj žeravici.

Na divnom je licu moje majčice velika žalost i tuga bila urezala duboke brazde, a tmasti je oblačić trajno ovijao kao čarobno velo njezine i oči i obraze, pa je ja niti ne poznam nego pod tim udovičkim zavjesom. Međutim, toga časa, kojeg je stupila na usijanu žeravicu, da uveliča veselje svojega sina, da zaigra poslije dugih godina, za kojih su njezine noge poigravale samo u teškim živčanim trzajima od samrtnog umora i ubitačne tuge — toga mi se časa pričini obasjana nekim svetačkim žarom i oduševljenjem! Sigurno je to bio odsjev velike razgrnute vatre i večernjeg sunca, koje je bacalo svoje posljednje zrake baš prema ognjištu, no meni se je učinilo, da se je moja majka preporodila, pa sam joj se približio i htio se uhvatiti za njezine skute, da joj tim načinom pokažem, kako i ja osjećam nešto, što ne mogu drugačije izraziti nego da se savijem oko nje.

Netko me je zgrabio za šišak i odmakao za dva koraka, pa sam lamatao nogama u zraku kao janje, kada ga uhvate za runo i podignu, da ga tako vagnu.

Majka je plesala strjelovitom brzinom, držeći raširene ruke kao krila, a na licu joj je neprestano lebdio raspjevan smiješak, dok su oni oko nje udarali rukom o ruku, vikali i smijali se. Ja sam bio

veoma uvrijeđen onim bezobzirnim postupkom prema meni. A kako i ne bih bio uvrijeđen, kad me je neki medvjed uhvatio i bacio u budžak, kao da ja nijesam — majkino mezimče, najmanje dijete u kući i najmiliji brat baš Šimi, zbog kojeg i jest sve to veselje i neviđena pijanka! Pa i sama neša Marija, koja je istom dovedena, i ona je već pokazala, da najvoli mene, jer mi je dala jabuku s barjaka — najviše, što je mogla učiniti! Eto, to sam ja bio u kući, a onaj — srećom sam zaboravio, koji me je ono uklonio! — ni pet ni šest nego mene za jaku, pa sa mnom u stranu! Posve je razumljivo, da sam bio uvrijeđen, ali ta moja bol nije mogla nadvladati želje, da promatram svoju dragu majčicu. Brzo sam opet prokrčio put između živoga zida ljudskih nogu i približio se vatri tako, da sam majku motrio iz tolike blizine, da sam morao posve izvrnuti glavu, daj joj mogu dobro vidjeti lice.

— Što daješ, planinka, za otkup? — pitao je stric Joso i mahao ožegom kao bičem.

— Nemam više ništa — odgovori majka i glasno se zasmije.

— Ima' ćeš, imati, ako meni i ožegu Bog da zdravlja! — odgovori stric i zavitla mašom kao da se sprema na udarac. — Ne ćeš ti meni svojim dramoserstvom sramotiti ove poštene kuće, dok je na meni glave!

— Nemam, dragi, kad ti velim! Sve j' prid ljudim, man ako ćeš da zakoljemo vola — — — Il još 'ednog prasca. —

— Sitnije, sitnije! — uzvraća on, pogledavajući na otvoren tavan, na kom su se kokoši već smještavale na počinak. — Ne bi li dala koju kokicu za otkup, pa da ona igra misto tebe?!

— 'Ajde, s Božim blagoslovom! — odgovori majka veselo i htjede skočiti na stranu s vatre.

— Dalje, dalje! — vikne stric tako odlučno, da je bilo više nego jasno, da tu nema pogovora, te

majka nastavi svoj ples. Meni se učini, da više nije nastavila s onim oduševljenjem i lakoćom. s kojom je dotad plesala, pa je uhvatim za skut tako, da sam zavagnuo za njom i sigurno bih bio pao na žeravicu, da me netko ne uhvati i opet odbaci u stranu kao vrećicu. To je bilo tako strahovito bezobzirno i neotesano, da sam ciknuo u ljuti plač i zapomaganje. Ne znam, da li se je itko obazreo na tu moju dreku, a i ja sam se brzo umirio, jer sam opazio, da je majka svršila svoj ples, i nasmijana lica brisala znoj s lica, dok je stric Joso odlučno zakoračio na ljestve i penjao se na tavan. Taj je njegov pothvat mahom osvojio svu moju pažnju, jer je bilo veoma šaljivo gledati, kako pijan čovjek zna čvrsto i sigurno zavagivati, a da ipak ne pane...

Mnogi su mu dobacivali šale i doskočice, no on se nije na njih osvrtao. Uporno je napredovao i posve se sigurno dočepao pijevca, koji je počeo očajno vikati i otimati se, udarajući strica krilima po rukama.

— Ne boj se, ne deri se! — tješio ga je stric Joso i odmicao glavu ustranu, da izbjegne udarcu po očima. Kokoši su se nadale u kokodakanje i viku, skačući s pante na pantu, no brzo se smiriše, jer se je stric izmakao između njih i prikučio se stepenicama, da siđe, držeći pijevca kao kliještima. Neprestano ga je mirio, tepajući mu: Ne boj se ti svog strica Jose — — Neću ja tebi ništa — Samo ćemo pivati, a onda...

Ušao je u sobu među goste, motajući pijevca tako, da ga je najzad držao jednom rukom za obje noge i za vrške krila, te mu nije mogao ni uteći niti ga udarati. Privio ga je na grudi, držeći ga ljevicom, desnicom ga uhvatio za grlo tako, da je pijevac morao zinuti, a zatim je pozvao nekoga, da mu nalije u kljun vina. Siromašna se je živina otimala, no kada se nije mogla ni obraniti ni oteti, pomirila se sa sudbinom i činilo se, da se čak ni ne ljuti.

— Pravo muško! — vikao je stric Joso, promatrajući, kako pijevac guta vino, a kada je držao, da ga je dosta napojio, metnuo ga je na rame, držeći ga desnicom sada nešto niže za grlo, i počeo igrati, vrteći se oko svoje osovine. Kako je on poskakivao, tako je pijevac davao neke neodređene glasove kao da se čudi tom neobičnom plesu, a ujedno se je činilo kao da pjesmom prati igru.

Nastalo je urnebesno vikanje i odobravanje, a neki su se mlađi toliko oduševili, da su htjeli i oni pokušati tu istu igru, ali im stric nije htio dati pijevca.

— Ne znate vi toga posla, pa bi mučili ovako pravo i pametno stvorenje! — branio se stric. — Napije se 'est, naigra' se 'est, pa sad mora na posa', da prodiči Šimin pir!

Iza tih je riječi pozvao našu majku i odredio joj, da pijevca odmah zakolje i da od njega pravi ljudima večeru.

Kako sam ja neprestano nastojao, da izbliza pratim strica i pijevca, vidio sam, da majkica nije bila oduševljena tom odredbom, ali — tog se dana stričeva nije smjela poreći kao ni Božja i majka zakolje pijevca, a stric ode na tavan i dokuči prvu kokoš, koja mu je dopala šaka. I nju je napojio vinom kao i pijevca i s njom plesao, a ona pjevala, jer ju je držao za grlo i po svojoj je volji silio, da »pjeva«, a kada je držao, da je sve u redu, dao je i nju zaklati.

Ja sam pozorno pratio taj stričev posao i sve mu se više i više divio, što je dalje napredovao, dostigavši brojku — šest.

— Neka prodiči Šimin pir! — bila je redovna popratnica na stratište svakom komadu, te sam ja sa velikom pobožnošću i zadovoljstvom gledao, kako odlaze te nevine žrtve u slavu i čast moga brata i neše Marije. Moja je majka očito mislila posve drugačije, jer je na tavanu nenadano nastala velika uzbuna među preostalim kokošima. Prhale su po mraku, kokodakale i rakolile, kao da se je lisica zavukla među njih. Ja sam to čuo čak u sobu, u kojoj je stric Joso igrao sa šestim komadom, pa se nijesam iznenadio, kada je on opet pošao na tavan i počeo vikati, da mu je netko pokrao kokoši.

— 'Di su mi kokoši?! — vikao je on. — O Anice! — zvao je moju majku: Kud si sakrila kokoši, crn ti obraz?! Ne sramoti mi kuće prid ovlikim poštenim i pravim ljudima! 'Oće li se pripovidati, dok je svita i vika, da su ljudi bili u poštenoj kući na piru, a planinka im nije dala ni da usta oslave (osole)?!

— Ne znam ja, dragi! — branila se majka. — Ti si kokoši 'vata, napija i davije, pa ti znaš, 'di su, a ne ja.

Mene je majkin postupak ožalostio, jer je to bila očita uvreda i stricu i Šimi i neši Mariji. Bilo je svakom posve jasno, da stric sve radi da prodiči Šimin pir, da uzveliča svadbu i našu kuću, a to ne može biti bez žrtava. Istina jest, da je bilo na stolovima svega, što se je dalo i zamisliti u seljačkoj kući, koja ženi sina, ali je stric ipak govorio, da to još nije dosta, a stric je bio vrlo pametan i iskusan čovjek, koji je znao, što čemu treba. Najčudnije mi je bilo, što su skoro svi u kući vikali stricu, da je već dosta kokošiju podavio, a da je to posve suvišan trošak i da je, što više, i grijeh tamaniti toliku perad bez ikakove potrebe. Ja sam se čudio tim riječima, a nijesu ni strica mogle uvjeriti. te je uporno tražio po tavanu, e da bi otkrio, gdje su sakrili ostale kokoši. Vikao je i galamio, ali nije ružno psovao ni zlo govorio, pa je to još više izazivalo moju naklonost prema njemu i njegovu postupku. Meni je lebdila pred očima samo jedna jedina želja: prodičiti Šimin pir...

Nenadano mi sijevne u glavi spasonosna misao: i ja imam svoju kokicu, koja nije spavala na tavanu

s ostalim kokošima nego u kočaku pod naslonom kraj kuće. Gotovo je! Ona mora prodičiti pir moga brata Šime i moje neše Marije! Kad su žrtve potrebne, tko ima pravo, da im izmiče, pa radilo se baš i o jedinoj kokici, koja je draga kao oči u glavi?! A tako je baš bilo. Ja sam veoma volio tu svoju kokicu, jer je bila ostala siroče čim se je izlegla, pa smo je odhranili samo pomoću Milosti Božje i baš — kao na Put Božiji, kao na milostinji, a najviše sam se baš ja bavio njezinom prehranom i odgojem, pa mi ju je majka dala za prćiju. Neopisivo sam je volio, jer je bila pametnija od ostalih kokošiju i privržena mi kao najvjernije psetance. Čim me je vidjela, letjela je k meni, a kada bih je zovnuo, pratila bi me, kud bih god pošao. Usprkos toga nijesam ni jednog časa razmišljao, da li bih je dao ili ne, nego sam se nekako lukavo i nenapadno provukao između onih, koji su stajali po kući i gledali, kako se stric mota po tavanu, pa se popeo k njemu. Kad sam se sjetio, penjući se, da je čak i naša draga majkica morala igrati i to igrati na živoj žeravi, da uzveliča svadbu i veselje svog djeteta, osjetio sam veliko zadovoljstvo i ponos nad svojom odlukom: svi moramo žrtvovati i dati, pa i najmilije, kada znamo, zašto se daje... Tko tu izmiče, nije dostojan, da se veseli — nijesam doduše pomišljao, ali sam i danas posve siguran, da su to bila ona podsvijesna pera, koja su podizala moje male djetinje nožice i gonila me k stricu, da mu ponudim i svoj prinos na taj divni žrtvenik kućnoga veselja i slave; to su bile nagonske kretnje, o kojima mi ne možemo polagati računa, ali koje imadu svoj izvor u našoj zaboravljenoj prošlosti, koju krv prenaša od koljena na koljena, i po kojoj se razlikujemo i po rodovima i po plemenima i po rasama. Tu je ključ svim tajnama rodoljublja, svim zanosima požrtvovnosti za uzvišene ciljeve, koji su daleko od svakoga računa i osobne koristi, a tu je

i odgovor na zaprepaštenje, koje nas obuzme, kada naletimo na čudesno nerazumijevanje ondje, gdje očekivasmo polet i zanos...

— 'Ajmo, striče, po moju kokicu! — šanuo sam mu, bojeći se, da me ne bi tko drugi čuo i osujetio moju namjeru: — Nek i ona prodići Pićine svate!

(Pićom sam zvao svog brata Šimu, jer mi je to njegovo ime bilo preteško izgovarati).

— A 'di ti je kokica?! — iznenadi se on i upita me šaptom baš kao što sam i ja njemu šaptom ponudio svoju žrtvicu.

— U kočaku pod naslonom — odgovorim mu i povučem ga za sobom.

Odmah je prestao vikati i šutke se uputio niz stepenice, a ja za njim, dok su oni ostali i dalje vikali i dobacivali doskočice i šale. Kad smo se nas dvojica uputili iz kuće na dvorište, krenuše neki za nama, no stric se nije na njih obazirao nego je mene primio za ruku kao da on mene vodi, a u istini se je dao voditi.

— Gotovo j', muke mi nebožije! — čuh iza nas majčin usklik i dobro ga razumjeh, pa požurim još ono nekoliko koračaja, pokazujući lijevom rukom stricu Josi:

— Eno je u onom kočačiću! Tu je moja kokica!

Stric ne odgovori ništa nego pusti moju ruku i kao u skoku priđe malim vrataščima, otvori ih i htjede unići, kad ga iznutra srete vika i dreka brojnih kokošijih grla. I ja sam se iznenadio, jer sam znao, da tu spava samo moja kokica, a sada nenadano čujem, da je u velikom društvu. Iza nas nastade urnebes smijeha i doskočica na račun moje majke, no smijala se i ona:

— Eto: suđeno, pa suđeno! — reče ona dosta mirno i nasmijana.

— 'Tila si i' sakriti, a baš si mu i' lipo skupila u kočačić, da i' lakše povata! — reče neki.

— To j' sve rad Antine kokice! — odgovori majka. — Odma' sam ja znala, o čemu je, kad sam ga vidila, kako amo vodi strica!

Stric nije ništa govorio, već se je samo napadno, izazovno smijao, zavukao se u kočak, zatvorio iza sebe vrata i — nestao među kokošima, koje su se derale kao da ih kolje. Nije dugo potrajalo, što je stric opet otvorio vratašca i na njima se pomolio, noseći pune ruke kokošiju. Držao je svaku samo za jednu nogu, da ih može što više najednom ponijeti. Vratašca je tijelom pritvorio.

— Još je jedna unutra — reče meni tiho i ko povjerljivo. — 'Ajde je ujti!

Nije mi trebao dvaput reći! Ja sam bio blažen, da mogu još i tako učiniti nešto, što će — prodičiti pir moga Piće i neše Marije, pa se žurno zavučem i uhvatim onu preostalu kokoš.

— Striče, ovo je moja kokica! — viknuo sam iz svega glasa i veselo mu je pokazao. — Al će pivati, kad je napiješ!

— Neka, neka, sinovče! — odgovori stric, gledajući pobjedonosno prema onim, koji su mu se smijali: — Kud sve kokice, tud i tvoja kokica!

— A da: kud sve kokice, tud i moja kokica! — potvrdim mu ja, milujući tu svoju dragu malu žrtvu — — —

OPANCI DIDA VIDURINE

Markić je počeo uvoditi novotarije, čim se je vratio iz Amerike i ćaći izmakao gospodarstvo iz ruku. Što je god bilo prije dobro, to ne valja; što je prije bilo u kući sveto, sada je smiješno.

Stari se je Vidurina s početka žestoko opirao, svaki je čas dolazilo do sudara, a neprestano su jedan na drugoga režali kao nadraženi psi. Poslije se utišaše, ali ne smiriše.

— Sramota je to, sinko, što ti radiš — reče jednog dana, kada su obojica sjedili kraj ognjišta. — Nema tu Božijeg blagoslova, kad se ti ne moreš prikrstiti brez vražije butige, vrag je izumije.

Markić je ožegom šarao po lugu i posprdno se smijuljio. Šutio je i pogledom pratio vrh ožega. Vidurina izvadi lulu iz kožuna i stane je lagano puniti.

— Evo — kaže — mene srce boli, kad ovoga vraga moram kupovati. A moram. To mi je sve. Al nu — ne ću ni to dugo. Ima škrapa, pa ću ja njega posijati. Moja zemlja, moje sime, pa neka vinanci lome noge za njim.

Kada je napunio, izvadi iz ćemera trud (gljivu), kremen i ognjilo, kresne i pripali.

— I tako — nastavljao je mirno i lagano. — Ostavije si priko svita po ljucke snage i donije ti to šoldi, a komu će koristiti? Samo trgovcu i pritigliji. Sve njima i za nji', a ništa nami, ovoj našoj jadnoj zemlji i siromašnome svitu. Ništa, moj sinko. Eto, kad te gledam, sav si od pete do glave iz butige, a sve to na tebi ne vridi poštene ličke maje. Sve bi zbije u pušku.

— 'E si li gotov? — upita Markić podrugljivo.

— Bi' ću, kad ležem Mrkobradušu (groblje). Unda ću biti gotov, a dok sam tu, govori' ću ti i svitovati. Ne valja to, moj sinko. Da j' carska kasa, ispraznila bi se.

— Dok je mene, bi' će i'! — odvrati Markić samosvijesno i napadno se isprsi.

— Da Bog da, sinko, da si i' toliko donije, al — ču' će se, za godinu, dvije. Svaki vas tako divani, kad dođe, a za godinu dana puše u šake.

— 'E l' tako? — podrugnu se Markić.

— Samo se ti rugaj! Nego, vidiš, dok sam ja po zemlji gazije svojim opancima, za što smo mi tribali butigu — a?! I sam znaš ka' i ja. Kad je posta' gvozdeni plug, prvi je bije na našoj njivi, jer je bolji od drvenog; prva je gvozdena lopata zazvonila prid našom kućom. E, moj sinko, to mi je druga molitva. Ne cmolim ja za granicom i starim vrimenima nego za starim poštenjem i pameti. Nismo mi ni Amerika ni Prajska. Mi smo mi. Sva 'oće, da se od pete do glave zavuče u te čivutske prnjetine, pa za nji' dade i blago, i žuljeve i još se zaduži, a ženetine će misto čunka i vretena luletinu u vražije šake, a vridni im ljudi i kartice i čašicu — 'e li?! Pa ne bi ja ništa ni reka', da j' to lipše, al svaki vas ka' isprošen na put Božiji. A da. I tako.

Vidurina je zamišljeno kaljkao lulu, a Markić ga podrugljivo gledao, podbočivši se rukama na ožeg.

— Imaš li još što? — upita ga iza odulje šutnje.

— Velike mi koristi! Al, eto, reći ću ti, što mi se baš sada štrklja po glavi: kada te u tim gradskim dronjcima svale u raku kraj poštenog ti dida, pomisli' će, jadna mu majka, da kraj njega pokopaše kakvog svitskog vandrokaša, koji je tu kod nas isplazije jezičinu u grabi kraj ceste. Eto, to ti je, a to ne more biti dobro. Nude, molim te, recide mi: bi l' ti, i drugi taki, moga', da nam doneseš iz te Amerike i Prajske zemlje, pa da pokriješ ovu našu mučenicu, da se za nju više ne zna?! Eto, bi li moga'!? I unda njijove trave i grabiće, i bukviće, i jaseniće i sve njijovo da prineseš, pa da ova naša Lika ne bude više Lika ni po licu, ni po srcu, kad nije po tim vašim dronjcima, birtijama, nikakvim novim poštenjem i što ti ja, jadan i kukavan, sve znam — nude, more li to biti?! Reci mi ti sa svojom pameti i tim vražijim pantalonima.

Markić je još neko vrijeme šutio, a zatim reče posve mirno i nehajno:

— Molim te, ćaća, ne trokeljaj, kad ništa ne razumiš i kad nisi ništa vidije. Ne drobi.

— Eee — uzdahne starac. — Udrobljeno mi je, sinko, dok ti tako sa mnom divaniš. Udrobljeno mi je, udrobljeno, al — ne daj ti, Bože i Blažena moja Gospe, da to budu tvoja dičica kusala. Ne daj Ti, koji moreš — — —

Iza tih riječi ustane starac i otide pred kuću, da na tocilju naoštri britvu. Kad je s tim bio gotov, uzme suhu ovčiju kožu sa tavana, sjedne pred kuću i počne kožu brijati.

— Što 'š to? — upita ga Markić.

— Kroji' ću oputu — odgovori Vidurina, ne dižući očiju s posla.

— Molim te, ćaća, ne bluni. Kupi' ću ti opanke kapičare, pa ćeš biti obuven ka' čovik.

— Kupi' ću — — — kupi' ću — ponavljao je Vidurina i ljutito i podrugljivo. — Sve ćeš ti kupiti, a jer bi, kukavče moj, kupova', što ne tribaš?! Dosta j', što sam kupije kožu za poplate, a drugo ću sam napraviti.

Markić se je smijuljio i otišao, a starcu je to bilo milo. Ipak je sada već bolje neg je bilo, kad je ono banuo iz Amerike kao iz oblaka, pa govorio, kako naš čovjek ne govori; hodao čudno i nekako zanosito; smijao se neobično; a što je bilo najgore: vazda psovao i rugao se i ocu i ženi i plovanu i učitelju i susjedu i — eto, svakome. Kako je samo

došao u kuću! Bio je u Americi petnaest punih godina, pa ga otac i poželio, jer se je bojao, da ga ne će dočekati staračke kosti, a osim toga — otišlo momče od dvadeset i pet godina, a vratio se čovjek kao gora, pa se otac zagledao u njega, metnuo ruku nad oči, izmakao se pred njim i prosuzio:

— Da te vidim, milinje moje! Da te se ćaća nagleda.

— Hau du ju du, stari?! — dočeka ga Markić.

Starcu klone ruka, njegovih se još krepkih i uspravnih sedamdeset i šest godina sruši u hrpicu bijede i čemera, spusti se na stočić i prošapće:

— A nu, moj sinko!

I tako je to onda počelo, a nastavilo sve gore, dok se iza nekoliko mjeseci ne smiri. Kad je tko govorio pred Vidurinom proti njemu, on je očinskom pažnjom sve odbijao.

— Ništa j' to. Otkinije se od zemlje, al će to proći. Ka' i drugi naši ljudi. To su sve benolije lude mladosti. Otkinije se i ništa drugo, al će on opet brzo prirasti za ovaj naš kamen i grmeće. 'Oće, 'oć.

I doista je tako. Svakim je danom i govorom i vladanjem sve više i više opet graničar i pravi težak, pa da još baci i te prnje sa sebe, da se mane i dućana i birtije, bio bi čovjek od oka.

Vidurina se sav zadubio u posao i uživao, kako njegova kustura nosi vunu kao ustra, a za njom sijeva čista bijela koža kao ubijeljeno platno. Bit će oputa da je milina.

A da je onda sve, kao što je bilo i još bolje, kao što bi moralo biti!

*

Nije to davno bilo. Kao jučer. Svjedoci su živi svi, koji su preko četrdeset godina, a možda i oni mlađi, da je tako bilo sve dok ljudi ne pođoše hrpimice u Ameriku. Otada nasta ta silna promjena i u nošnji, i u hrani, i u poštenju i u junaštvu. U svemu. I u

dugovima. Tko je prije bio dužan? Jest, ono, za palentu se zaduži po koja sirotinja o Blagovijesti, pa i ranije, da se o Mandalinoj ili najzad o Miholjoj oduži, ali ovako kao danas — nije bilo dugova, niti je itko živ znao, što je to mjenica i što mu znači žirant. Nitko među graničarima.

I tu je ono čudo neviđeno, koje nikako nije Vidurini išlo u glavu: prije je bilo malo novaca i nitko dužan, a sada dolaziše i dođoše silne hrpe dolara i — svi zaduženi, a nigdje se ne vidi ni traga dolarima.

Starac je odmjereno strugao po ovčjoj koži i sve u pola glasa razgovarao sam sa sobom, dok nije došao k njemu unuk mu Mića, momčić od šesnaest godina.

— 'Esi li, 'rankane?! — upita ga did, ne dižući pogleda sa noža. — Iz mlina, a?!

— Evo, dide — odgovori mali. — Doša' sam.

— Ako nemaš drugog posla, sidi, pa ćeš ovo brijati, a ja bi kružije opanke.

Mali bez riječi preuze od dida mješinu i britvu, a starac donese iz kuće odugačak komad skvašene goveđe kože, prereže je na dva komada i skroji od nje potplate za opanke oputare.

— Vidiš — govorio je, radeći — ovako smo mi vaik radili, dok je Bog po zemlji 'odije. Žene su revdile konoplju, keten i vunu: stupale, gargašale, vlačile, grebenale, pa prele, snovale i tkale. Tkale su sve, što vidiš i u kući i na nama, a što se tkaje. A kakvo je bilo, moj sinko! Eno, ona j' moja kabanica bila i na pokojnom mom ćaći, a još ćeš je i ti ponosati, a imamo u kući platna još od pokojne moje babe, Bog joj duši dao lako.

— Samo j' to, dide, sve tvrdo i teško — reče Mića. — Naš bi biljac paripa prikinije.

— 'E li i tebi, 'rankane, već tvrdo i teško, 'est?! E, da, rano moja grdna! — uzdahne Vidurina i teško otpuhne. — Jadan ti sam ja za vas kukavce . . .

— Pa, ništa ja, dide, ne velim — poče se mali braniti. — Ja samo tako velim.

— Ništa, ništa, sinko — otpuhne starac, odloži nož i zagleda se u okružen opanak, a iza oduže šutnje poče lagano, sa stankama: — Da ova naša zemljica nije ovaka tvrda i teška, bile bi je na kopitima raznile tuđe kljusine. — — Ne znam ja, ali pričaju, koji su čitali, da su tuda prošli svi narodi. Did mi se je tuka' sa Turcima, ja sam nosije nimački mušket, a ćaća ti je s Madžarom muštra i — eto! Nikom ništa.

— Pa, ja sam, dide, reka', da j' biljac težak.

— E, e, 'rankane. Biljac, biljac — potvrdi Vidurina. — Težak, težak, al za to j' un pokriva' dida ti i babu, kad su se vinčali, a pokriva' će i tvoju dicu, ako ti je Bog da. Nego — — — Ne trokeljaj, kad ništa ne razumiš, man to bri' — — — Al nu, nisi ti kriv, al teško tebi, ako pođeš ćaćinim tragom.

Mića podigne glavu i zagleda se u dida. Iz očiju mu je sijevalo pitanje, koje nije postavio.

— Ne velju ja, što un ovako sa mnom — odgovori starac. — Ćaćino srce prašta, a i ne ću ja dugo. Još koji dan i moje su tice otpivale. Lako za to, nego, ču'će se, kako će svršiti ova čivutska Amerika u našoj jadnoj Lici. To, to, moj sinko.

— E, druga j' to, moj dide — reče Mića važno i lati se posla. — To ti je, dide, napridak i kultura. Tako se to u školama zove.

— E si vidije?! — podrugne se starac trpko i nevoljko. — Kultura i napridak!? E, da. Znate vi to, a ne vidiš, moj sinko, jer ništa ne znaš, da lastavica nikada ne lovi žaba. Komarci su za nju. Vrebac ne pravi gnjizda iz blata. Za njega je slama građa. I tako. Sve to iđe svojim redom i zakonom. Sve, sve, moj sinko, viruj ti didu svome.

— Pa, ja tebi sve virujem, al opet, eto, tako.

— E, da, man kako, nego tako! Ni ja ne velju, da se ne mičemo, al mičemo se po svojim vrletima

i putinama. Za to su naše noge još od prašukundida i još dalje nazad. Napriđuje, moj sinko, samo, samo onaj, koji nastavlja, di su stali oni prid njim. E, da. Ne more moj balavander nastaviti unog iz Amerike — kako se zove?! — A, što ja znam, Rošilt, vrag, kako li?!

— A, 'ko j', tebe, dide, učije graditi opanke?! — upita mali neočekivano i bez ikakova prijelaza.

— La! — začudi se Vidurina. — A, što tu triba učiti? 'Ko j' učije tvoju mate' presti, plesti, vesti, snovati, tkati i šiti? Niko, moj sinko. Najprije i' je u kući gradije moj pokojni ćaća, a unda 'ednom kaže: »Na, sad i' gradi ti.« I eto, unda sam i'ja počeje graditi. To se tako gleda iz kolivke, pa se pomaže i unda se radi. I tako. Svi mi to znamo ka' tice što znadu graditi gnjizda i 'čele saće. Svi, svi. I ti ćeš tako, ako Bog da.

— A! — odmahne Mića. — Meni je ćaća donije čizme. Ja i' neću graditi.

— I ja se bojim — reče starac kao nehajno, no iz glasa mu je udarala duboka tuga i bol. — I ja se bojim, da i' ti ne ćeš graditi... A nu. — More Bog dati, da se i okrene ... Razdr'ćeš ti te gospocke čizme, razdrti, pa će opet opančići... A nu! To j' naša obuća, to.

— Što ti to radiš Mićune?! — izdere se Markić, dolazeći iz štale. Glas mu je bio tvrd i opor, ali nije zvučao ni ljutito ni uvredljivo.

— Pomažem didu — odgovori dječak. — Kroji' ćemo oputu.

— E, teško j' već didu pomoći! — odgovori Markić i nasmiješi se. Zastao je kraj njih i gledao je, kako rade.

— Tebi mi ovo oba pomažemo — dobaci Vidurina i pogleda sina ispod oka. — Tebi, tebi, sinko, i ovome malome. Meni je već pomoženo.

— Pozna'će mi se i do godine!

— Morda istom za koju godinu! — odgovori Vidurina povišenim glasom, odloži posao i zagleda se u sina. — Ja tako računam: istom za koju godinu! Dok i tebi i drugima odnesu dućani i dija Boga, unda ćete vi istom viditi. Unda, unda, moj sinko...

— E, moj ćaća, ti vaik dereš istu kozu.

— Istu, istu sinko. Nego, znaš... I ovo naše zemljice mogu muntati, al je ne mogu odniti, a ne mogu nikoga drugoga amo naseliti — a jok! To ne mogu!

— Mogu i to! — podrugne se Markić.

— A, jok! Ja ne znam, zašto ne mogu, al ne mogu. Dok je nas, bi' će i naše zemljice za nas. Upamti, što ti velju! I unda... pro'će te vaše benolije. Ope' će se tu po našim docima biliti naše platno i u našim stupami stupati naše sukno. Opet, opet, moj sinko. Ćaći ti svom viruj.

— Ajde, ajde, ćaća, stupaj ti, koliko 'oćeš, kad nemaš drugog posla — reče Markić, smiješeći se, i ode za poslom.

Vidurina se lagano digne sa stočića i položi okružen opanak na zemlju, pa ga počne iz visoka promatrati.

— Lip je! — reče zadovoljno. — Dobro sam ga okružije i dobro sam mu rt napravije. Baš dobro.

I Mića je sa velikim zanimanjem bacio pogled na opanak.

— Men' se čini, dide, da j' primalen.

— Za tebe j' to, 'rankane! Tebi to did kroji.

— Meni?!

— Tebi, tebi.

— Pa, ja, dide, više ne ću nositi oputare — branio se mali.

— Ne ćeš, ne, sinko, al neka i'. Did će nji' napraviti, pa nek stoje. Nisu to, janje moje, samo opanci. Druga ti je to!

Mića je bio vrlo nezadovoljan, ali nije naučen, da didu prigovara, pa je šutio i rezao zadnje pramečke

vune sa mješine. Did je sad motrio, kako mladić svršava posao, pa kad je bio gotov, uzme mu mješinu iz ruke, promera je među prstima i zadovoljno reče:

— Baš je lipa. Bila i meka ka' pamuk... Nude, sad je skroji u oputu. Nemoj uzeti široko. Tako, za mali ditinji prstić, da oputa bude tanka i vina, kad je usučeš.

Did je uzeo opet poplat u ruke i počeo ga okolo naokolo nabadati.

*

Prve su bure opalile šume i gajeve, lišće je venulo i opadalo tiho, nečujno i rodno kao suze iz staračkog oka, a oblaci se pomiješali sa velebitskom goleti, te se nije poznalo, gdje svršava gorje, gdje počinju oblaci.

Seljani su svršavali jesenjske poslove, pripremali stelju za blago i drva za ogrjev i oblačili zimska odijela.

Starac Vidurina je sjedio kraj vatre, naslonio se laktovima na koljena, pružio dlanove prema 'ognjištu i okretao ih, da se zgriju.

— Uprav tebi, rode, nije sve trave — reče mu nevjesta, pospremajući nešto po kući.

— A! Tako — odgovori on. — Eto tako, 'ćerce. Ništo mi po kostima 'oda i plazi, al ništa j' to. Ne bi mene još batom ubije.

On se junačio riječima, al se cijelo jutro nije ni makao od vatre. Nije ništa ni jeo. Samo je okusio palente i odmah odložio žlicu.

— Sit sam još od sinoć.

— Bi l' ti malko kave svarila? — upita nevjesta.

— Ne daj, Bože — odgovori on i na silu se nasmiješi. — Nije mi ni ćaća pije te čivutske vodurine, pa ne će ni u mene. I ne triba mi ništa. Kad ja ne mogu onake lipe palente, a što bi' unda moga'?!

Nekoliko se dana tako povlačio od postelje do priklada, od ognjišta do vrata i opet natrag, dok ne leže logom.

— Ne ću prižaliti, što ti nisam svršije opanaka — reče Mići, koji je sjedio kraj postelje i posve neodređeno buljio kroz mali, zamazani prozorčić. Nije kroz njega vidio ništa do komadić neba, koje je bilo prljavo i mutno kao spirine, a nije ništa ni mislio. Samo je tako sjedio, jer mu je mati rekla, da to učini.

— A, jer ti je to ža'?

— Pa više i' ne ću svršiti. Još dva, tri li dana i gotovo je.

— Daaa, moj dide! Još ćemo nas dva u planinu.

— Ne će više na priklade drva, koja ja usičem. Gotovo je, moj sinko.

— Ne umire se, jadan, tako. Još si jači od mene, a već bi umra' — reče Mića, zagleda se u didove oči i u istome času sav protrne, primijetivši, da se je Vidurina sav nekako preobrazio. Oči su mu svijetle kao staklo, a lice nekako čudno, nekako, eto, kao da je na nj pala hrđa. Još ga nikada nije takoga vidio, pa se prepade i pomisli, da bi doista mogao i umrijeti.

— Ne 'š ti još, ako Bog da — potvrdi Mića uzdrhtanim glasom i osjeti, da on toga svoga staroga, smežuranog i zamazanog dida voli i da će ga njegova smrt veoma rastužiti. Dosada to nije nikada osjetio. Živjeli su tako skupa pod jednim krovom, jeli iz jedne zdjele, s dana u dan upirali u iste terete, pa nijesu ni dospjeli, da misle o čemu drugome. Vole se oni svi, i jedan bi za drugoga dao i svoj život, ali se o tome ni ne misli, ni ne govori, a osjeti se kao nešto osobito, istom kad se desi kakav teži potres. Tada se bude u veličajnoj snazi ti zapretani osjećaji, koji se inače ne pokazuju, jer graničarska duša nema vremena, da ih izlaže suncu i svijetlu.

Mića je pritisnuo k zemlji taj novi osjećaj, pa se nagne i podboči laktove na koljena, ne skidajući pogleda sa didova lica.

— Bilo bi mi ža', da umreš — reče tiše i obori pogled.

— Ne bluni, janje moje! — skoro usklikne did Vidurina i na silu nabra usne na smiješak. — 'Ko j' vidije stara žaliti?! Ja sam svoje proživije, pa je i bolje, da se mičem . . . I tako . . . Sve ti to tako iđe: jedni umiru, a drugi dolaze.

— 'Est to, al mi je opet ža'.

— Vidiš, samo ostaje ova naša crna zemljica — govorio je did još dosta krepkim glasom, al je ipak češće zastajkivao, da se odmori. — Ona je ista. Prije se ni ljudstvo nije minjalo. Tako . . . Išlo je sa kolina na kolino, vaik 'ednako, vaik pošteno, pravo ljudstvo i obraz . . . Sad . . . Tako.

— Pa, i sad će, dide, biti tako — primijeti Mića, a da ni sam nije pravo znao, što on to govori i što mu to sve zapravo znači. Jest, ovo, on zna, što je obraz i što je ljudstvo i da se za njih često gubi glava, al mu nije bilo posve jasno, zašto bi baš moralo tako biti i zašto bi čovjek davao glavu, kada ne mora, no ipak je osjećao, da mora raspršiti didove bojazni. — Sve će biti dobro, dide!

— 'Oće, 'oće, 'rankane. Bi'će bolje, al će do toga proći dosta čemerike priko nas. Eto, upamti, što ti tvoj did danas veli — a ne će više dugo: ova će pošast i prokletinja proći, kad se narod dosta napati. Ope' će u našim crikvama zasjati naš vez na našem platnu i zapivati naše cure uz stupu i vreteno. Ope' će naša dica tribati butigu samo od godine do godine, pa ne će njijovi žuljevi vaik curiti u tuđe džepove. Ne će ne, ako Bog da, al do tada . . . A nu. Ti si istom zinije na svit. Ti ćeš to dočekati.

— Pa i 'oću dide! — potvrdi Mića, samo da se did razvedri i obraduje.

— 'Oćeš, 'oćeš, Bogu mom vala. Nego, sinko, ne gledaj, što ti se ćaća pokvarije u svitu. On je dobar čovik, pa će se i vratiti. Slušaj ga, al ne daj, da te nagrđuje ni u ilu ni u odilu. Ne svađaj se, nego ga sve ko moli, pa će i un viditi, što j' pravo i pošteno. Sve je ovo naše od čivutskoga i lipše i čvršće i cinije i trajnije, pa ga nedajmo! Naše je uprav ka' i naša zemljica. Što smo mi brez toga?! Pitaj ćaću. Ni'ko i ništa. Nude navataj vrebaca, sinica, žutelica i drugi' 'tičica, pa i' pomišaj. Po čemu ćeš i' razlikovati?

— Veliš, dide, nošnja?!

— E, sinko, e,. Rad, ponos, dika, poštenje — sve ti je to skupa. Eto, tako. Mi smo mi, a kad nismo mi, koji smo vrag, oprosti mi, Bože, što gada uzimljem u usta. Eto... Ža' mi je, što ti ne mogu svršiti opanaka. Obametnije i' 'esam, al sad i' triba navrnčati i prišiti praćice, a ne mogu. Ne mogu, sinko.

— Ja ću i', dide, svršiti.

— 'Oćeš li?! — upita Vidurina i oštro se zagleda u unuka.

— 'Oću, dide.

— Bog ti dava, moj sinko, i blagoslovije te. Nikada ne zaboravi, što si čuje od svog dida.

*

Vidurinu ožališe i pokopaše. Mića je toliko ridao za njim, da su mu se neki i rugali. Njega to nije ljutilo. Plakao je svom dušom, a kada bi se na mahove primirio, svaki bi put pomislio na nedovršene opanke.

Sve je složio, uvezao oputom i ostavio na tavan. Nekoliko se je puta povraćao, da popravi i bolje smjesti, da ne bi zapalo među ostale stvari i zametnulo se. Toj njegovoj pažnji nije bio razlog zapravo u odluci, da dovrši i nosi te didove opanke. Ne. U tome ih slučaju ne bi bio nosio na tavan i zaticao

pod rožnik. Bilo je nešto drugo, što ga je na to sililo. Tako. On ne bi znao reći, što je to, kakva je to sila, no kada je tu kožu — te obametnute potplate, i usukanu oputu i praćice držao u rukama, osjećao je kao neku bojazan, da bi mu sve to moglo ispasti i razbiti se i propasti. Ruke su mu drhtale, a u grudima je i pod grlom osjetio nekakvo čudno golicanje.

I poslije je često mislio na njih i gdjekada bez ikakova drugog razloga odlazio na tavan, da vidi, da li su još uvijek na svome mjestu. S vremenom je ta revnost otupila, ali ih nije nikada posve smetnuo s uma.

Markić je, međutim, gospodario i trošio svoju zaradu, dok je nije posve nestalo. Prije svega je vrlo mnogo izgubio na promjeni dolara. Baš nekako poslije Vidurinove smrti zaredaše nekakva fina gospoda po Lici, tražeći dolare. Domaći su trgovci to odmah opazili i ocijenili, pa razaslaše svoje ljude po selima, da došaptavaju ljudima, kako će dolar padati. Nikog oni ne nagovaraju, da mijenja. — Bože sačuvaj! — ali, eto, ko pravi i pošteni ljudi kazuju, što su čuli od onih, koji znadu.

Svatko je žurno pregledavao, brojio i razmišljao. Bojažljiviji su odmah promijenili, a mudriji čekali, no kada se i ovi uplašiše, trgovci su se nećkali, da uzimlju dolare. Na taj način još više sagnaše cijenu. Markić je kao pametan čovjek sjeo na vlak i odvezao se u Zagreb, no kako tamo nije znao, na koga bi se drugog obratio nego na nekog svog zemljaka, umirovljenog veljbabu, ovaj ga uplaši i smaza toliko, da je prošao mnogo gore, nego da se je kod kuće već dao prevariti.

Otada je novac odticao kao gorski potočić sve na niže i niže, bez vidljive koristi i bez ikakova traga, jedino što je Markić ozidao veliku i jaku kuću kao tvrđavu. Kad ju je svršavao, trebao je još nešto

čavala i druge gvožđarije, ali — novaca više nije bilo.

Mića to nije znao, samo je i on, kao i ostali, opazio, da ga ćaća više ne šalje u dućan onako često kao prije i da nedjeljom i svecem ne ostaje u birtiji na užini. Gledajući to, mališanu su dolazile na pamet didove riječi i savjeti, pa opet poče i nehotice sve češće i češće pomišljati i na nedovršene opanke.

Već je poderao nekoliko pari cipela, pa i opet bio bos. Otide, na tavan, uzme nedovršenu građu za opanke i počne je ogledavati. Već je htio sjesti i početi preplitati vrčanice, no predomisli se, opet ih spremi na isto mjesto i sađe.

— Što si ti tražije na staroj kućetini? — upita ga ćaća, primijetivši ga, kako salazi sa tavana.

— A, uprav ništa — odgovori momčić u neprilici. — Tako. Gleda' sam didove opanke.

— Kakve didove opanke?! — iznenadi se Markić.

— Pa, une, što mi je gradije prid smrt, a nije svršije.

— A ti si i' ostavije?!

— E. I tako... Bos sam.

Markiću pade oblak na lice, ne reče ništa i ode. Bilo je već predvečerje. Kasno se je povratio u kuću. Ni kod večere nije ništa govorio. Kad je legao, teško je otpuhivao i nemirno se vrtio po krevetu. Žena mu je to opazila, ali se nije usudila, da ga pita, što mu je. Njemu se po glavi vrtile u paklenom klupku brojke, dolari, dućani, tvornice, prijevare, siromaštvo, zločini i sve moguće i nemoguće pojave. Činilo mu se, da će mu glava pući. Nemirno se je bacao s boka na bok.

— Triba li ti što? — upita žena bojažljivo iza dugoga premišljavanja i oklijevanja.

— Pa, tako — otpuhne on. — Nego, slušaj, odlučije sam, da opet sijemo i konoplju i keten. Taru ću ti ja sam popraviti. Stupa je još eno, dobra. I tako... Ne može to ovako.

— A nu! — potvrdi žena. — Pokojni je rode to vaik divanije...

Iza toga kratkog razgovora osjeti Markić u duši neobično olakšanje, sa grudi mu sađe teška mora, a na oči pade miran i dubok san.

Kad je sutradan ustao i sreo se sa Mićom, bile su mu prve riječi:

— Znaš li ti, momče, graditi opanke?

— La, moj ćako! — začudi se mladić. — Kako i' ne bi zna' graditi?!

— Svrši didove opanke.

NAŠ GOSPODIN NAD LIKOM

Davno je to bilo. Ne pamte ni najstariji ljudi u Lici, ali je sigurno bilo.

Naš je Gospodin Isus Krist — na pomoć nam bio! — išao sa svetim Petrom, da obiđe svijet i da vidi, kako ljudi živu i kakvi su, pa da im prema tome odredi budućnost.

Sveti Petar je bio priprost i neuk ribar, a bezgranično odan i vjeran Učitelju, no zaboravan i veoma tvrd na ušesima, te je čuo samo, kada bi mu se veoma vikalo. Da ga usavrši i da ga tu i tamo prokuša, Gospodin je vazda njega pitao i za zemlju i za ljude, kuda su stizali, a onda je istom On rekao Svoju.

Tako su obišli cijeli svijet i preko Dalmacije došli najzad na Velebit, na pomol Like. Sveti Petar se zagledao, da dobro uoči cijeli kraj, sela i brdašca, stijene i kamenje, kako bi Učitelju što brže i što lakše odgovarao, kad ga počne pitati. Kako se zadubio u misli, odalečio se malko od Učitelja.

— Halo, Simone! — zovne ga Gospodin.

— Da, Rabi — trgne se sveti Petar. — Ovo je Halan, gdje smo sada.

— Velebna gora! — odgovori Učitelj i nasmiješi se svojim divnim, blagim božanskim smiješkom.

— Da, Rabi — potvrdi Simon, sin Jonin. — Gora se zove Velebit.

— A ovo dolje, ti brežuljci i dolinice?

— To je, Rabi, Lika. To je kamen. Evo, kud oko siže, sami brežuljci i dolinice kao brušeni i slagani, a sve kamen. Vjetrovi su nebeski nanijeli tu i tamo malo zemljice, da može niknuti travica za ovčicu i

grmečak za ptičicu. Tu je u Velebitu ogromna šuma, da se imadu gdje sokolovi i orlovi gnijezditi, hajduci ročiti i vile kolo voditi.

— Gledaj, Simone, sine Jonin, na onom proplanku, u križ s potokom, rasijane kućice, kao da jedna drugoj kažu: »Lovi nas.« Što je to?

— Lovinac, Lovinac, Rabi — potvrdi Svetac. — Tu je sredina svijeta. Kad dođemo u Lovinac, ne možemo dalje. Moramo se okrenuti i poći natrag, jer dalje nema puta.

— Kad je tako — reče Učitelj blago — a dolazi čas, približuje se rok...

— Ti reče, Rabi! — požura Svetac. — Ovo tu bliže, to je Sveti Rok.

Učitelj mu se blago nasmiješi i nastavi:

— Ne ćemo ni ići dolje, kad se ne može dalje preko onoga kamenja i ploča.

— Da, Rabi. Ono dalje, preko Lovinca, ono je Ploča.

— Kakvi su ti ljudi Lovinčani iz sredine svijeta? upita Gospodin.

— Divni, krasni ljudi, Učitelju. Tu je trgovina za cijelu okolinu. Krasni i dušom i obličjem kao i svi pravi Ličani, samo su nezadovoljni.

Gospodin ga pogleda, kao da se tobože čudi.

— Da, Rabi. Nezadovoljni su, jer vjeruju, da im oni iz Ploče pokradoše više, nego Lovinčani mogu vratiti, a za Svetoročane drže, da ih izvaraše više, nego oni mogu naplatiti u povišici cijena.

— Zašto ih ne tuže? Zemaljski su sudovi za to tu.

— To bi bila sramota, Rabi. Pravi Ličanin se rijetko svađa — on samo pamti! — ali ne tuži sudu nikada, jer zna, da u njegovoj stvari ne može nitko bolje suditi nego on sam.

— Kako bismo onda pomogli Lovinčanima? — upita Učitelj, kušajući Svetoga Petra.

— O, Rabi! — usklikne Svetac. — Ti znadeš, da Lovinčani sebi sami pomažu!

— Zašto se onda tuže?

— Samo tako, Rabi! Da se drugi ne dosjete!

Gospodin se blago nasmiješi i reče:

— Ipak, da se Lovinčanima olakša, neka baš na sredini svijeta poteče vrelo, koje će biti Vrelo Mudrosti. Tko se iz njega napije, niti će moći biti prevaren, niti će mu se moći ukrasti.

— A on, Rabi? — upita Svetac bojažljivo. — Hoće li on moći ukrasti i prevariti?

— Ne! Ni on!

— Učitelju, onda makni to vrelo iz Like!

— Ništa se ne boj, Simone, sine Jonin — reče Učitelj, razumjevši Petrove riječi. — Ličani će ubrzo znati razvodniti i svetu vodu Vrela Mudrosti...

— Da, da. Pogotovo Lovinčani! — odgovori Svetac umireno.

— Jest. Jer su najmudriji — potvrdi Učitelj i nastavi: — Gledaj, tu su odmah pod gorom stali ljudi pred kućama i gledaju gore. Koje je to selo? Stoje kao Lotova žena.

— Jest, jest, Rabi. To su Lotići. Lotići se zove to selo. To su divni ljudi. Samo gdjekad ovako stanu, začude se i ne znaju onda, što bi. Dalje od njih, to su sela Plana i Poljana. Sve goli kamen i u njemu junaci, orlovi i vukovi.

— A ono dalje na jug: grad čas, selo čas — ne znaš, što je?

— Ti reče, Rabi: Gračac. Pravo i pošteno ličko mjesto, no ne vole ga, jer je u njemu sud.

— Zašto je baš u njemu sud?

— Tako, Rabi. Gdje je ruda, tu je i rudokop, a tamo je i Rudopolje i Bruvno i Štikada i Gudura, a blizu je i Mazin. Oni nabrusili tabane i namazali i štiklje i kotače, pa utekli u gudure, da budu što dalje od suda, ali sud ide za njima, te kad je ono selo postalo toliko slavno junaštvom i ljudstvom, vidješe, da je pravi čas, da sud baš tu sjedne i svi rekoše: Najzaslužnije! Grad neka sudi!

— A ovo na drugoj strani? — upita Rabi.

Sveti Petar je još bio čovjek i njegovo zemaljsko oko nije vidjelo, što mu pokazuje Rabi. Stoga Učitelj učini, da Petar vidi, pa opet reče:

— Ono mjesto, što je tamo kao kakav goso?

— Da, da, Rabi. Gospić je ono — požuri Svetac. Pravo i pošteno mjesto. Glavni grad Like i svijeta. Najveća mu je važnost u tome, što je u njemu stjecište svega junaštva i poštenja: to je »štokauz«. To je krasna kuća sa pravim ljudima. Zatvor.

— Zašto ih onda zatvaraju, kad su pravi ljudi?

— Da ne smetaju. Da ne smetaju, Rabi, onima još poštenijima, a tu su metnuli tu lijepu ustanovu, jer je kraj najplodniji. Počitelj, Vrebac, Sridnja Gora, Korenica, sve to natapa ovu ravnicu. A i Udbina, i Udbina, otkad su potjerali Turke, ovamo nateže, pa Lapac i Boričevac, a ovamo gore Brinje, Jezerane sve do Otočca, otimlju se svi za slavu, tko će više stanovnika poslati u tu slavnu kuću slavnoga grada. U njemu je i veliki sud, jer je slavom veći grad od Gračaca, Udbinu je junaštvima nadbio, Otočcu je junaštva oteo, Korenicu iskorijeni baš štokauzom, a i Perušić — ono lijepo mjestance, što se vidi s ovu stranu, — kao pero lako privuče k sebi. Sve se to sad slijeva svome gosi u onu lijepu veliku kuću. Gosić je Gosić.

— A ovo brdo?! — pokaza Učitelj na krasno samačko brdo, što se kao kameni čunj diže iz ravnice. Kao sir je nikao kamen iz kamena.

— Jest, Rabi, to je Zir. Na vrhu njega, u onim pećinama imadu pčelice svoje stanove, pa kad sunašce prigrije, med curi niz stijene.

— Med! Ah! — uzdahne Učitelj, kao da se čudi.

— Medak, Medak! — potvrdi Svetac. — Jest, Rabi, ono mjesto blizu Zira, to je Medak, a ovo ovamo bliže, to je Raduč. Prava i poštena mjesta.

Gosić se nije još nikada trebao potužiti, da mu ne šalju dosta i svojih pravih i čestitih momaka u štokauz na nauk. Sve su to čestiti, umni i uzorni ljudi. Pravi uzori!

— Ti, Simone, sine Jonin — reče Učitelj blago i dobrostivo — govoriš o tim ljudima, kao da si i sam Ličanin, a ja ih vidim vrlo malo u blizini Svojega Oca Nebeskoga?!

— Sramežljivi ljudi, Učitelju! — odvrati Svetac krotko i brzo. — Ličani su sramežljivi, pa se ne vole gurati u prve redove, pogotovo ne, kad je vlast blizu. Ako se koji i primakne vlasti, to je samo zato, što se nada, da bi se moglo gdje što slučajno naći, — tako da ponese. Al ne za sebe. Bože, sačuvaj! To sve za Liku. Inače bježe od vlasti, da se ne bi pomislilo, da su umišljeni, da se precjenjuju. Evo, Rabi, neka sada prođe Likom nebeski čuvar Sveti Mihovil ili zemaljski čuvari žandari — svi će se pravi Ličani odmah posakrivati. Nije, da su oni što krivi. To, ne daj, Bože! Nego samo da se uklone s puta. Da ne smetaju vlasti. To je sve samo zbog silne čednosti i čestitosti.

— Jesu, jesu, Rabi — potvrđuje Svetac. — Ima ih doduše razne krvi i razne vjere, ali su svi podpuno jednaki, jer čim koji čovjek ovamo dođe, odmah ga izjednači s ostalim ovaj kamen i prava lička bura. I mole se pomalo, ali svi oni mole ovu molitvicu:

»Bože, pomozi i daj mi snage:
Rogatome roge polomiti,
Šušatome rogove nabiti,
Jalovicu mirno potrošiti,
Mličnu dojku na kap posisati,
Svog 'ajduka carski počastiti,
Tuđem gosi naški zadipliti!

O pomagaj, silni, Svemogući,
Blagoslovi male i velike (puške):
Drugom blago, meni okretaje!«

— To oni svi mole, dok još ne znaju ni govoriti. To krv moli.

Učitelj nije mogao da u svojoj neizmjernoj dobroti i blagosti odobri te riječi, koje su Ličani smatrali molitvom. Svetac to vidje, pa reče:

— Rabi, Ličane spašava njihova iskrenost. Oni priznaju svoja junačka djela istim onim krotkim, slatkim riječima, kojima drugi — prikrivaju svoje kukavičluke.

— Neka su sretni i blagoslovljeni! — reče Učitelj i podiže božansku ruku, te blagoslovi Liku. — Među njih ne ćemo ići. Nek im zemlja i dalje rađa bijedom, srećom i junacima: neka je njezini generali brane od dušmana, a hajduci od generala. Svaki kamen rodio junakom, svaka travka plodnom i ponosnom majkom. Sve naselili, sebe ne raselili!

— A od česa će živjeti, Rabi? — upita Sveti Petar bojažljivo.

— Za to će se Ličani pobrinuti sami! — odgovori Učitelj i opet blagoslovi drvlje i kamenje, Liku i Krbavu, a zatim pođe gorom prema izlazu sunca. Tu, na najvišem vrhuncu stade, baci još jedan božanski pogled na zemlju, na koju nije stala Njegova noga, i nestade u oblacima.

Taj vrhunac Velebita prozvaše Ličani Svetim Brdom. Otada je vazda Lika sretna, ponosna, junačka i siromašna.

O PISCU OVIH PRIČA

DR MILE BUDAK, proslavljeni Doglavnik našega velikoga Poglavnika, najomiljeliji je i najplodniji književnik hrvatske sadašnjice. Iz preobilja njegova književnoga rada Društvo Sv. Jeronima izabralo je niz priča i novela te ih šalje svojim članovima, uvjereno, da će im u njima pokloniti po izbor štivo.

Mile Budak rodio se u ličkom selu Sv. Rok, općina Lovinac, kotar Gračac, 30. kolovoza 1889. kao najmlađe od devetero djece svojih roditelja Mile Budaka i Anice, rođ Vrkljan. Svoga oca dječak nije zapamtio, jer je taj umro sedmicu dana prije njegova rođenja, ali svoje divne majke Doglavnik se i danas sjeća s neopisivom ljubavlju i štovanjem.

Na domaćemu ognjištu ostao je mali Milkan sve do svoje dvanaeste godine, brižno odgajan od svoje majke i njezine sestre, svoje tetke Kate, za koju je bio osobito prirastao i koja je svu djecu u kući odgajala i učila ih moliti se Bogu. U rodnom mjestu svršio je i pučku školu, a onda ga 1901. najstariji brat Joso pozva k sebi u Bosnu, gdje je 1902. upisan u sarajevsku gimnaziju, koju je s lijepim uspjehom svršio 1910.

Po svršenoj srednjoj školi upisao se Budak na zagrebačko sveučilište, da uči povijest i zemljopis, ali malo kasnije prijeđe na pravo. Godine 1912.-13. odslužio je vojničku godinu i svršio dobrovoljačku školu kao prvi od svojih drugova, a te iste godine se i oženio. Njegovu mladu bračnu sreću ljuto je pogodio strašni svjetski rat, kad je među prvima i on poslan na ratište. Bio je ranjen, ali i ne ozdravivši sasvim i opet je morao na frontu. Tako je dospio u austrijsku ratnu bolnicu u Valjevu, a kad su Srbi zauzeli Valjevo, pade i Budak u njihovo zarobljeništvo, u kojemu je ostao sve do godine 1919.

Prebolio je u Nišu groznu bolest — pjegavi tifus; od 15. listopada do 19. prosinca 1915. morao je pješke prevaliti Macedoniju i Albaniju, a zatim je interniran u Italiji, na otoku Asinari i po drugim mjestima. Vrativši se iz zarobljeništva, polagao je stroge ispite i 31. srpnja 1920. promaknut je na čast doktora prava. Nepune tri godine kasnije dobio je pravo na odvjetovanje. Otada on je odvjetnik u

Zagrebu, ali i vrlo marljiv narodni, kulturni, pa i politički radnik.

Za svoje hrvatsko uvjerenje dr Budak je mnogo trpio. Godine 1932. izvršen je protiv njega opasan atentat. Zatim je sve do 1937. bio u emigraciji (inozemstvu), gdje je bio desna ruka Poglavnika dra Ante Pavelića, a kad se povratio u Domovinu, neumorno je i uz najkrvavije žrtve pripremao veliki dan oslobođenja zajedno s vjernom četom istomišljenika, Ustaša.

I dočekao je veliki dan Slobode, dan povratka Poglavnikova, dan stupanja na dužnost prve hrvatske vlade — poslije devet vjekova! U njoj je on preuzeo odgovornu i zamašitu službu Ministra nastave. U toj službi on je za kratko vrijeme učinio toliko dobra, da mu se moramo diviti.

No o političkom, državničkom i upravnom radu dra Mile Budaka govorit će drugi, pozvaniji, i na drugom mjestu. Ovdje nas prije svega zanima njegov književni rad.

Mile Budak počeo je pjevati u 4. razredu gimnazije, a domala se okušao i u pripovijesti. Već tada imao je uspjeha. Pod raznim izmišljenim imenima (Budački, Milivoj Velebitski, Jerolim Dalmata) kao i pod svojim imenom on je do svjetskoga rata pjevao i pisao dosta u mnogim hrvatskim smotrama i listovima; a listu »Mladoj Hrvatskoj« bio je za dvije godine i urednikom. Već u prvim književnim njegovim radovima vidimo budućega pjesnika kršne Like, njezinih ljudi i žena, njezina junačkoga života.

U zarobljeništvu je pisao mnogo, no malo je od toga mogao štampati, a poslije zarobljeništva desetak je godina bio zaokupljen brigama i poslovima, te mu je za književni rad ostajalo malo vremena. S godinom 1929. dolazi drugo, najplodnije, razdoblje njegova književnikovanja, kad se on penje do vršaka naše književnosti.

U zbirci ličkih priča »Pod gorom« (izdala Matica Hrvatska, 1930.) stupa Budak u red hrvatskih književnika kao potpuno izgrađen pisac, kao izvanredan znalac pučkoga jezika i kao divan stilist. On je i najplodniji naš pisac sadašnjice. Godine 1931. izlazi njegov roman »Raspeće«, godine 1932. drugi roman »Na ponorima«, godine 1933. divna zbirka ličkih novela: »Opanci dida Vidurine«.

Iz tih godina je i knjiga »San o sreći«, koja je štampana godine 1940., a u kojoj se nalazi neiskazano mnogo divne pouke za sve hrvatske mladiće i djevojke, koji žele osnovati sretnu porodicu. Tada je nastao i roman »Direktor Križanić«, štampan 1938.

Godina 1939. donijela je veliki Budakov roman »R a s c v j e t a n a t r e š n j a« i zbirku novela »N a V e l i k i p e t a k«, a 1941. jezivi opis bježanja preko Albanije »R a t n o r o b l j e« (u 2 sveska), i na stupcima »Hrvatskog naroda« fantastičnu priču »N a V u l k a n i m a«.

Ne najveći, ali svakako najuspjeliji svoj roman, koji je i najbolji hrvatski roman uopće, izdao je Budak godine 1938. pod naslovom »O g n j i š t e«. Uspjeh toga velikoga romana dokazuje i činjenica, da je on već izišao u tri izdanja.

Budakovo književno lice najbolje ćemo upoznati po njegovu najuspjelijemu djelu, po romanu, koji nosi tako značajan naslov: O g n j i š t e. Sve što je vezano s pojmom domaćega ognjišta u našoj Lici, a isto tako i u bilo kojemu hrvatskom kraju, našlo je u ovom slavnom djelu upravo klasičan odjek. Ljubav prema rodnoj zemlji,) prema očinskoj kući, prema staroj predaji otaca; sveti strah pred svetinjom domaćega praga; neizreciva čežnja za roditeljskim domom, — sve to struji i pjeva i klikće ovim stranicama, koje je mogla napisati samo velika umjetnička duša.

S nenadmašivom snagom isklesao je Budak iz bogate građe svoje Like i svoje duše sva lica svoga »Ognjišta«. Sve su to živi ljudi. Oni su svi živjeli, sve ih je pisac poznavao, s njima živio, s njima osjećao i osjeća. Svi su značajevi »Ognjišta« savršeno vjerno ocrtani. Okoliš, gdje njegova lica žive i bore se; sile pokretnice, koje pokreću njih i njihovu sredinu; onaj narodni život i shvaćanje seljaka i gorštaka; ama sve je ovdje tako umjetnički proživljeno, sve tako uvjerljivo prikazano, da nas snaga Budakova pera zanosi u njegove ličke vrleti, među onaj zdravi ljudski soj, u kojemu prepoznajemo ono, što je najbolje u nama i u svakom čovjeku.

Tako »Ognjište« prelazi granice Like, prelazi granice hrvatskog naroda, postaje epopejom seljaštva uopće, postaje knjigom o p ć e č o v j e č a n s k o g značenja. I zato ta knjiga nikad ne će zastarjeti. Ona je nikla iz života i prikazuje život, sa svojim vrlinama i sa svojim krepostima, sa svojim sjenama, ali prije svega i sa svijetlom, kojega u životu čovječjemu ima mnogo, samo ga treba vidjeti i priznati. Budak je pjesnik općečovječanskog ideala porodične ljubavi, pjesnik majke, pjesnik ognjišta, toga svetoga mjesta, uz koje je vezano naše prvo sjećanje i naša prva ljubav.

O Budaku piscu, osobito piscu »O g n j i š t a«, napisano je mnogo. Ocjenjivači njegova genija i njegovih djela ne slažu se u svemu. Ali jedno će mu morati priznati svaki, a to je, da je Mile Budak pisac po živoj potrebi svoje duše i da ta duša čezne za idealima, vječnim idealima dobrote

i istine, za svijetlim obzorjima nadzemaljske ljepote i plemenitosti. I u njegovim djelima ima bezbroj mjesta, na kojima se ti divni uzori odrazuju tako živo, tako uvjerljivo . . .

I još nešto mora svaki priznati Budaku piscu, a to je onaj njegov j e z i k. Jezik je to naše Like, ali i jezik književnoga govora, na kojemu se mogu učiti svi naši pisci. Svoj jezik nije Budak učio iz knjiga, nego ga je usisao sa zrakom svoga ličkoga gorja, produbio ga u bosanskim planinama, izbrusio na svom geniju, i on provire ispod njegova pera kao mlaz žive vode, koja žubori i pjeva. Njegov je jezik — glazba!

Prikazati Budakovo »O g n j i š t e« znači prikazati najveći uspon Budakova književnog rada. Zato smo se i zaustavili na njemu osobito. Ali Budak je i majstor p r i č a i l i č k i h n o v e l a. On ih je napisao nekoliko, koje će uvijek ostati klasičnim primjerima naše hrvatske pripovjedačke književnosti. Ponajljepše su izabrane u ovoj našoj zbirci.

Vrlo vješt je Budak u crtanju p r i r o d e. On umije na primjer tako divno opisati svoj i naš Velebit, da pred nama oživljuje taj div i njegova šuma, njegov snijeg i mećava. — Nenadmašiv je u crtanju narodnih pučkih običaja i pripovijedanju pučkih doživljaja. Prekrasne su i bezbrojne njegove poredbe, živ i nepresušiv njegov humor, vrlo duhovit njegov slikoviti govor. On se umije toliko uživjeti u pučku dušu, te nam se čini, da na njegova usta progovara bilo koji lički seljak, a kad tamo takvo pisanje plod je velike umjetničke vještine.

Nema sumnje, Budak je rođen umjetnik-pisac. On je našoj knjizi dao vrlo mnogo. Njegovo književno ime prešlo je i naše granice, i on se broji među velike europske pisce. Djela mu se prevode na strane jezike, priznaje ga svjetska kritika. Osobito naš bratski slovački narod je u Budakovu djelu našao srodnu dušu i zavolio ga kao svoga pisca. A svojim će ga osjetiti svaki onaj, koji zna cijeniti iskrenost osjećaja i toplinu nepatvorene umjetnosti, što izvire iz srca i duše.

Ova zbirka njegovih priča i novela neka bude malen ogled te velike umjetnosti. Umjetnosti, koju će osjetiti i priprosta seljačka duša, jer prava je umjetnost pristupačna svakoj zdravoj duši, svakom plemenitom srcu.

U Z a g r e b u 27. rujna 1941.

F. S. Petrov

SADRŽAJ

IZDANJE HRVATSKOG KNJIŽEVNOG
DRUŠTVA SV. JERONIMA U ZAGREBU

KNJIŽEVNA DJELA
MILE BUDAKA
IZDAJE
MATICA HRVATSKA

Naslovna crtnja od V. Mirosavljevića